સુધરેલી રીત મુજબ

વર્નાક્યુલર ટેકસ્ટ બુકસ રીવિઝન કમિટિએ

તૈયાર કરેલી

છઠ્ઠી ચોપડીના અર્થ.

(જેની અંદર શબ્દાર્થ વ્યુત્પત્તિ પ્રમાણે અને રૂઢ બંને રીતે; કવિતાનો અન્વય; કવિતાની સમજુતી; પાઠના સવાલ તથા સાર)

રચનાર—મેસર્સ. સી. ડી. શાહ. એન્ડ કો.

રચનારનુ ઠેકાણુ—શાહપોર—સુરત.

પ્રસિદ્ધ કર્તા—C. M. Shah

પ્રસિદ્ધ કરવાનુ ઠેકાણુ—શાહપોર—સુરત.

છાપનાર—ગોવિંદજી ડાહ્યાભાઈ નાયક.

છાપવાનુ ઠેકાણુ—શ્રી અનાવિલ બંધુ પ્રી. પ્રેસ, બુરાનપુરી ભાગળ, ભાજીવાળી પોળ—સુરત.

સને ૧૯૨૫] કિંમત રૂ ૦-૯-૦ [સંવત ૧૯૮૧

મેસર્સ સી ડી શાહ એન્ડ કો. કૃત

છઠ્ઠી ચોપડીના અર્થ.

પાઠ ૧

કર્તવ્ય=કરવા યોગ્ય કામ, ફરજ, [ધર્મ
પ્રત્યે=તરફ, સાથે
પૂજ્ય=પૂજવા લાયક
નમન કરવુ=નમવુ, પગે લાગવુ
અનેક=(અન=નહિ+એક)=એક નહિ એટલે ઘણાજ
દુ:ખ=આપદા, પીડા, (દુ:ખ ત્રણ પ્રકારના છે. આધિ=મનની પીડા, વ્યાધિ=શરીરની પીડા, ઉપાધિ=બહારથી આવેલી પીડા)
સ્તન=થાન, ધાઇ
અગણિત=(અ=નહિ+ગણિત)=નહિ ગણી શકાય એટલા, ઘણાજ
અણચિંતવ્યા=(અણ=નહિ+ચિંતવ્યા=ધાર્યા)=અણધાર્યા
અસંખ્ય=(અ=નહિ+સંખ્ય=સંખ્યા)=સંખ્યા વગરના એટલે ઘણાજ
પાળનાર=(પાલ=પાલણ+નાર=કરનાર)=પાલણ કરનાર.
સ્મરણ=ધ્યાન, ભકિત
સૂર્યમંડળ=સૂર્ય અને તેની આસપાસ ફરનારા ગ્રહો
ગ્રહ=સૂર્યની આસપાસ ફરતા ગોળા (એ નવ છે)
ઉપગ્રહ=(ઉપ+ગ્રહ)=મુખ્ય ગ્રહની આસપાસ ફરનારો નાનો ગ્રહ
નિયમિત=(નિયમ+ઇત=વાળો)=નિયમ પ્રમાણે
ભ્રમણ કરે છે=ફરે છે, ભટકે છે
અગાધ=(અ=નહિ+ગાધ=છીછરૂ)=ઘણુ ઉંડુ, અપાર, અથાગ, ગહન
મસીદ=મુસલમાનોને નિમાજ પડવાનુ મકાન
અગિઆરી=(સંસ્કૃત અગ્ન્યાગાર, અગ્નિ=દેવતા+આગાર=સ્થળ) પારસીઓના આતશબેહરામ પૂજવાની જગા
દેવળ=ખ્રિસ્તીઓનુ પ્રાર્થના કરવાનુ

મકાન
સંતાન=છૈયા છોકરા, વસ્તાર
પરિવાર=કુટુબ કબીલો, ખટલો
મરકી=ઘણા માણસ મરી જાય એવો રોગ, કોલેરા, શીતળા, પ્લેગ વગેરે
દુષ્કાળ=દુષ્કાળ ઉપરથી દુષ્=નઠારો +કાળ=વખત) અનાજ પાણી મોઘા મળે એવો વખત
સદ્વિચાર=(સદ્=સારા+વિચાર) સારા વિચાર
દિલાસો=ધીરજ
પારિસ=ફ્રાન્સ દેશનુ મુખ્ય શહેર (એ આખી દુનિયામા સૌથી સુદર શહેર છે)
મોટા મનથી=ઉદાર દિલથી
આપણને નહિ હોય તો આપણા પાડોશીને હજો=મતલબ કે આપણી પાસે નહિ હોય પણ આપણી પાડોશી પાસે હોય તો કોઈક દિવસ આપણને ખપ લાગે
કહેવત=કહેતી, અનુભવ સિદ્ધ વાકય
હિતકર=(હિત=ભલુ +કર=કરનાર) ભલુ કરનાર
આરોગ્ય=સુખાકારી, તનદુરસ્તી
આહાર=ખાવાનુ
વિહાર=ફરવા હરવાની મોજ
ખાવાને માટે જીવવાનુ નથી=ખાઈપી એશઆરામ માટે જીવવાનુ નથી પણ જીવવાને માટેજ ખાવુ જ જોઈએ મતલબ કે અતિશય અને ભારે પદાર્થ ખાવા નહિ.
મર્મ=છુપો ભેદ, ગુપ્ત વાત
પવિત્ર=નિર્મળ, શુદ્ધ, પાપ વગરનુ.
નજર આગળ રાખી=મનમા ખડા કરી.
વર્તન=ચાલ
ભ્રષ્ટ કરવુ=અપવિત્ર કરવુ, બગાડવુ
વખતને નકામો જવા દેવો નહિ=સારા કામમા વખત ગાળવો.
તરગો=વિચારો પર વિચાર
વિચારવા=મનન કરવા
સત્પુરુષ=(સત્=સારો+પુરુષ)=સારા માણસ
સમાગમ=(સમ=સાથે+આગમ=આવવુ)=મેળાપ, મુલાકાત

સાર—માણસ માત્રની મુખ્ય ફરજ ત્રણ પ્રકારની છે (૧) પરમેશ્વર પ્રત્યે (૨) પાદશાહ પ્રત્યે. (૩) પોતાના પ્રત્યે.

પાઠ ૨.

દિલ્હી=જમના નદીપર હાલની રાજધાનીનુ શહેર છે (હિંદુ અને મુસલમાની રાજધાનીનું શહેર હતું એમા ૧૮૭૭, ૧૯૦૨ ને ૧૯૧૧ મા દરબાર ભરાયો હતો)

વેપારની ધમાલવાળા=મહોળો વેપાર કરનાર

પુરાણુ=જુનુ, અગાઉનુ

ખડેર=ખુલ્લી ભોય

શાહજાહાનાબાદ=(શાહજહાં+આબાદ =વસાવેલુ)=શાહજહાએ વસાવેલુતે

ઇમારત=ઉંચી બાંધણીનું મોટું ઘર

ઘુમટ=અર્ધ ગોળ શિખરવાળુ ઢાંકણુ, ગુબજ

અરબીલેખો=અરબી ભાષામા પત્થરમા કોતરેલા લખાણુ

કુરાન=મુસલમાનનુ ધર્મ પુસ્તક

મહેલાત=ભવ્ય મકાનો

દિવાને આમ=રૈયત અથવા સાધારણ વર્ગના લોક માટે કચેરી ભરવાનુ મકાન

દિવાને ખાસ=અમીર ઉમરાવોને માટે કચેરી ભરવાનું મકાન

બેગમો=પાદશાહની સ્ત્રીઓ

બીબીઓ=અમીરીની સ્ત્રીઓ

હમામખાનુ= (હમામ=નાહવાનુ+ખાનુ=ઠેકાણુ)=નાહવાનુ ઠેકાણુ

હોજ=છોથી બાંધેલો કુંડ

હેરત=અચબો, નવાઇ, અચરતી

જળહળી રહેલી=પ્રકાશેલી, ઝળકાટ મારી રહેલી

મયુરાસન=(મયુર=મોર+આસન= બેઠક)=મોરના આકારની બેઠક (એમા હીરા માણેક વગેરે જડાવ્યા હતા. એની કિંમત ટાવરનિયર નામના યુરોપી ઝવેરીએ સાડા છ કરોડની કરી હતી)

હેવાલ=ખ્યાન, વૃત્તાંત

ખ્યાલ=ધારણા; અટકાળ

શરાફ=હુંડી, વ્યાજુ વગેરે કરનાર
પેઢી=શરાફની દુકાન
દિલ્હીગર=દિલ્હીના વતની
જમા થયેલા=ભેગા થએલા
સલ્તનત=રાજ્ય, સત્તા, હકુમત, પાદશાહી
એશઆરામ=મોજશોખ
નિરુદ્યમી=(નિર્=નહિ=ઉદ્યમ+ઈ=વાળો) ધંધા વગરનો
નવાણુ=પાણીની જગાઓ, જેવાકે કુવા, વાવ, તળાવ વગેરે
જગ જાહેર=દુનિયામા પ્રખ્યાત
કુતુબમિનાર=કુતુબુદ્દીને બંધાવેલો મિનારો
લાટ=ઉંચો સ્તભ
અશોક=ચંદ્રગુપ્તનો પૌત્ર, બિંદુસારનો પુત્ર (એણે બૌદ્ધ ધર્મને આશરો આપ્યો હતો)
હજીરો=કબર, રોજો, મિનારો
હૃદયભેદક=વાચતા અફસોસ થાય એવો
વેધશાળા=આકાશી પદાર્થોની ગતિ વગેરે જોવાની જગા.
મજલા=માળ
અટક=બાધા, પણ, નિયમ, પ્રતિજ્ઞા
વૃંદાવન=ગોકુલની પાસેનુ વન, (જ્યા શ્રીકૃષ્ણે લીલા કરી હતી તે)
જયસ્તભ=જીતનો થાભલો, કીર્તિ
ઢાળેલો=નાખેલો, દાટેલો (સ્તભ
મર્હુમ=સ્વર્ગવાસી, અગાઉ થએલા
કૈસરેહિંદ=હિંદનો સિંહ એ નામનો ઇલકાબ છે
જંગી=ઘણોજ મોટો
રાજ્યાભિષેક=(રાજ્ય=રાજા+અભિષેક=નવા રાજાપર દૂધ પાણીની જે ધાર કરવી તે)=રાજાએ તખ્તનશીન થવુ તે

સવાલ—દિલ્હીમા જોવા લાયક મકાનો કયા કયા છે અને તે કોણે બધાવેલા? દિલ્હી નામ શા આધારે પડયુ? દિલ્હીનો કયો ભાગ જોતા અચંબો લાગે છે? મયુરાસન વિષે શુ જાણો છો? દિલ્હીમાં દરબાર કયા કયા સનમા ભરાયો હતો? જુમામસીદ, કુતુબમિનાર,

જયસ્તંભ વિષે શું જાણો છો ? હાલની રાજધાનીનું શહેર કયું ?

પાઠ ૩.

પરાક્રમ=લોકોમાં જશ મળે એવું કામ કરવાનું સામર્થ્ય તે

દળ=લશ્કર, સેના

મ્હારથી=મોટો જોરાવર લડવૈયો

ઘૂસી ગયો =દાખલ થયો

વાદળ=જુથ, ટોળું

ચીરી=વિખેરી, કાપી નાખી

પ્રતાપી=પરાક્રમી

દાખવવામાં=બતાવવામાં

પાછી પાની કરવી=કાયરપણું બતાવવું.

હક=અખત્યાર, દાવો, માલકી

સહાયક=(સહાય=મદદ+અક=કરનાર) =મદદ કરનાર

નીમકહલાલી=જેનું અન્ન ખાવું તેનું સારૂં કરવું તે, કૃતજ્ઞતા

લાલી=તેજી, શૌર્ય

પૂર્વજ=(પૂર્વ=પહેલા+જ=જન્મેલા) બાપદાદા

છાપ=મેળવેલી કીર્તિ

યાવચ્ચંદ્રદિવાકરો=કાયમ, હયાત, સૂર્યચંદ્ર રહે ત્યાં સુધી

સાથરે=પથારીએ

રોળ=કેર

તુંબડાં=ડોચકાં, માથાં

અડફતે ચડતા=અટવાઇને આવતા

તરવાર તાણી તૂટયા છે=તરવાર લઇ ઘૂમે છે

બાણની હેલી કીધી છે=તીરનો વરસાદ વરસાવ્યો છે

ભાજીમૂળા=ભાજીમૂળા જેવા; કમતાકાતવાળા

ઊડી પડયા છે=ધસીને દોડયા છે

વિસામો લેવાની=ઢીલ કરવાની

ઝાઝેરૂં=ઘણું

પગ વાળવાનો=નચિંતે બેસવાનો

કારમી=ભયંકર, બિહામણી

કીકિયારી=ચીસ

કાયાનો ધર્મ=શરીરનું ભાન

વાયુવેગે=પવન જેટલી ઝડપે

સંચરી=જઇ

હર=શિવ

શર=બાણ, તીર

ટંકાર=અવાજ
સંહાર=નાશ
કારમો=ભયંકર
જોર કરો=તાબે કરો
જોધ=જોદ્ધા, લડવૈયા
મર્દો=પુરૂષો, બહાદુરો, શૂરવીરો
સિસોદીઓ, તુવાર, ઝાલા સલખરા
=એ રજપુત કુળની શાખાઓ છે
પાવ=પગ
પાવ પાછો ન ધરો=પાછા ન હઠો
ચેતક=પ્રતાપના ઘોડાનું નામ
ઘાવ=ફટકો
પિતૃ=પિતા
પંડ=પિંડ
મહી=પૃથ્વી
ફેર ન મળે=નક્કી, ખચિત
લાંવ=લાહવો, ઓરીઓ
દુર્લભ=(દુર+લભ=)=મળવું કઠણ
દાવ=વખત
તલપાવી=કુદકો મારીને
હોદ્દો=છત્રીવાળી અંબાડી

નિરંકુશ=(નિર્=નહિ+અંકુશ=દાબ)
=દાબ વગરનો, સ્વતંત્ર
વકરાએલા=ખીજવાયલા
દારૂણ=મોટું, જબરૂં, ભયંકર
ઇંદ્રાસન=(ઇંદ્ર+આસન)=ઇંદ્રનું
આસન
મહિમાવાન=મોટાઇવાળું
વિધાતા=બ્રહ્મા
મિથ્યા થવાનો=મટવાનો
ઉલટેલા=સામા થએલા
અળગું=આઘું, દૂર
પ્રાણઘાતક=(પ્રાણ=જીવ+ઘાત=હત્યા
+અક=કરનાર)=મરણ નીપજે
તેવો
વિમાનમાં પગ મૂકતો થોભાવો=
સ્વર્ગે જતો અટકાવો
સાહિત્ય=હથિયાર
અંધારા ઉલેચવાના થશે=મહેનત
ફોગટ જશે
મરદાની=મરદાઇ, બહાદુરી
વિલખ=વાર, દીન
પૂર્ણ પરાક્રમ=પુરેપુરી બહાદુરી

અન્વય—સિસોદીઆ, ધનુષનો ટંકાર કરી શર વાવરો, તુવાર

તરવારે કરી શત્રુનો સહાર કરો (૧) ઝાલા, કારામો ક્રોધ કરી ભાલા વાવરો, સહુબરી સાવધ રહીને મહા જોધ જેર કરો (૨) મર્દો પાછો પાવ ન ધરો અને નામ અમર કરો, પ્રતાપ ચેટક ઠેકવી, સલીમ શિર ઘાવ દે છે (૩) પુરુષો પગ પાછો પડે, તો પિતૃ પડ લે નહિ, જુદ્ધમા જય કીધા થકી નવ ખંડમા કીર્તિ રહે છે (૪) મહી વિષે મરવાનુ છે એમા ફેર ન મળે, ક્ષત્રી મર્દો જુદ્ધમા તન તજે, પણ ઘેર મરે નહિ (૫) ઓ' શૂરા શિસોદીઆ આ દુર્લભ દાવ આવ્યો છે પ્રતાપને જશ આપો ને કીર્તિનો લાવ લો (૬)

સમજુતી—હે સિસોદીઆ, રજપુતો! કામઠાનો અવાજ કરી બાણુ વાપરો હે! તુવાર રજપુતો તરવારથી દુશ્મનોનો નાશ કરો (૧) હે! ઝાલા રજપુતો ભયકર ક્રોધ કરીને ભાલા વાવરો, સહુબરા સાવધ રહી મોટા લડવૈયા તાબે કરો (૨) બહાદુરો પાછી પાની ન કરો. (પીઠ ન બતાવો) અને તમારૂ નામ અમર કરો પ્રતાપસિંહ સલીમના માથાપર ફટકો મારે છે (૩) હે! શૂરવીરો પીઠ બતાવીએ તો પિતા પિંડ લે નહિ (પિતા નાખુશ થાય) લડાઇમા જીત મેળવ્યાથી આખી પૃથ્વીમા આબરૂ (કાયમ) રહે છે (૪) પૃથ્વીમા જન્મ ધરીને (નક્કી) મરવાનું છે. એમા લગાર પણ ફરક નથી, ક્ષત્રી મરદો લડાઇમા મરે છે પણ ઘેર મળતા નથી (૫) ઓ શૂરવીર સિસોદીઆ રજપુતો! આવો ફરી ન મળે એવો આ વખત આવ્યો છે પ્રતાપસિંહને આબરૂ આપો અને તમે આબરૂ મેળવો. (૬)

સાર—હમેશા ધણીનુ ભલુ ઇચ્છવુ

પાઠ ૪.

કુદરતનુ વર્ણન

દીસત=દેખાય
મંગળકારી=(મંગળ+કાર+ઇ) આનંદદાયક
પરિતાપ=(પરિ=ચારે

તરફથી=તાપ=દુ ખ)
=પુરેપુરૂ દુ ખ
નિવારી=મટાડી
મધુર=મીઠી
કોમળ=નાજુક, સુદર
શી=કેવી
તરુવર=(તરુ+વર)=મોટા
ઝાડ
અમૃત=મિઠાશ
ઝીલે=લે, ચાખે
રસીયુ=ઓપ ચઢાવ્યો
પરમ=મોટુ
શોભન=શોભનારૂ
લોભન=મોહ પમાડતુ તે
લોચન=આખ, નેણ
સ્વર=સૂર, અવાજ
સરિતા=નદી
મલિનતા=મેલાપણુ,
ગંદકી
સમાવતી=મટાડતી

શશી=ચદ્ર
અ તર=મન
વિહારતો=વાતો, મોજ
કરતો
લે'રી=લહેર, તરગ
પસારતો=ફેલાવતો
હરે=લઇ લે
પુરણ=પુર
વાસીત=(વાસ+ઇત)
=વાસવાળુ, સુગધીદાર
શ્રમ=થાક
વિરમતા=આરામ લેતા,
શાત થતા
નાવડી=નાની હોડી
ધવળ=સફેદ, ધોળુ
ખળળ=ખળખળ
નાવિક=ખલાસી
સમો=વખત
વાગોળતા=મોમા પાછુ

લાવી ચાવતા
કદીય=કદી
શીંગડી=નાના નાજુક
શીંગડા
કઠની=ગળામાની
ગાજતી=વાગતી
પથિક=(પથ+ઇક)
વટેમાર્ગુ, રસ્તે જનાર
ઓઢણુ=ઓઢવાનુ લુગડુ
ભ્રાંત=ખોટો વિચાર
શાંતિ=જપ
ત્રાસ=બીક
નિવાસ=રહેઠાણ
સકળ=બધી
રચના=શોભા
ઉચરતી=બોલતી
કીરતી=વખાણ, સ્તુતિ
કરતા=કરનાર, પરમેશ્વર

અન્વય—જગલ મગળકારી દીસત, મનુષ્યના પરિતાપ નિવારી કોમળ મધુર ચદ્રની શી ખીને (છે!) સહુ તરુવરો અમૃતને ઝીલે (છે) (૧) અંતુ વન રૂપેરી રસે રસીયુ (હોય તેવુ) પરમ શોભન (તે)

લોચનને લોભન (કરનારૂ છે) મીઠો સ્વર કરતી જતી સરિતા મલિનતા (અને) તાપ સમાવતી, (૨) (નદીના) જળે ચંદ્ર તણા કીરણો રમતા (જણાય છે વળી) વિહારતો શીતળમંદ પવન જળ મહીં ઝીણી લેરી પસારતો જાય છે તેથી શશી તણી છબી અંતર ઉછળે છે (૩) (તે પવન) વન (ના) ફૂલોની ઘણી સુગંધી હરે (છે ને તે વડે) તે વનને પુરણ વાસિત કરે (છે) દિવસના અતિશે શ્રમ પામતા પશુ પંખી (ત્યાં) છુપી ગયા (ને) વિરામતા (જણાય છે) (૪) નદી મહીં જળ કાપતી નાવડી (નો) સફેદ સઢ અતિ પવને ફુલ્યો (છે) અરે એનુ ઉદર વિશાળ હશે (તેથી) ખરે ધવળ વસ્ત્રથી ઢાંકી દીધુ (છે) (૫) જળમા ખળળ બહુ શબ્દ થતા, બહુ શ્રમથી નાવિક હાંકતા (હતા) સમો જતા નદી તીરે ગાડી છુટી (છે તેના) બળદ બેસી શુ ઘાસ વાગોળતા! (૬) કદીય વાકડી (શીંગડી) ડોલતી (જણાય) કંઠની ઘટડી મધુર વાજતી (સંભળાય છે) પથિક ભયની ભ્રાંત તજી નિરાતે ઓઢણુ તાણી (ને) સુઇ ગયા (૭) અહીં શાંતિ નિવાસ કરી રહી (છે તેથી) અહીં તો જન ત્રાસ વિસરતા, આ સકળ રળિઆમણી રચના (પોતાના) કરતા તણી કીરતી ઉચરતી. (૮)

સમજુતી—જંગલ આનંદદાયક દેખાય છે. માણુસોના દુઃખને મટાડી આ મધુર કોમળ ચાંદની કેવી શોભી રહી છે! બધા ઝાડ અમૃતને ઝીલે છે અર્થાત્ ચંદ્રિકાને ધારણ કરે છે. (૧) બધુ વન રૂપાના રસવડે (ચંદ્રિકાથી) રસી લીધું ન હોય! મતલબ કે રૂપેરી ચાંદની પૂર્ણ પ્રકાશી રહી છે એવુ જે ઘણુ શોભિતુ તે આંખને લલચાવનારૂ છે અર્થાત્ આવી લલિત શોભા આંખમા લોભ ઉત્પન્ન કરે છે એટલે જાણે જોયાજ કરીએ એવી આંખને ઇચ્છા થાય છે.

મધુર અવાજ કરતી જતી નદી મેલાપણુ (મેલ) અને તાપ શાત કરતી (૨) નદીના પાણીમા ચંદ્રના કિરણુ રમતા જણાય છે, વળી મોજમા વાતો ઠંડો ધીમો પવન પાણીમા ઝીણા તરગો હલાવતો જાય છે તેથી ચંદ્રમાની છબી ઉછળતી હોયની ! એવુ આપણા મનમા લાગે છે (૩) તે પવન વનમાના ફૂલોની ઘણી સુવાસ લઈ લે છે. ને તેવડે તે (પવન) જગલને પુરેપુરૂ સુગધીદાર કરે છે દિવસની ઘણી મહેનતથી થાકેલા પશુપખી ત્યા છુપાઈ જઇને આરામ પામતા જણાય છે (૪) નદીમા પાણી કાપતી જતી હોડીનો ધોળો સઢ ઘણા પવનથી ફુલેલો જણાય છે, અરે એનુ પેટ મોટુ હશે તેથી ખરેખર ધોળા લુગડાથી તેને ઢાકી દીધુ છે (૫) હોડીના ચાલવાથી પાણીમા ખળખળ ઘણા શબ્દ થતા અને ઘણી મહેનતથી ખલાસીઓ હાકતા હતા, વખત થઇ જવાને લીધે નદી કિનારે ગાડી છુટી છે તેના બળદ બેસીને કેવા ઘાસ વાગોળે છે ! (૬) કદી તે બળદોની વાકી શીંગડીઓ હાલતી જણાય છે અને ગળામાની ઘટડી મધુર અવાજથી વાગતી સભળાય છે વટેમાર્ગુઓ બીકનો ખોટો વિચાર છોડી દઇને નચિંતે સોડ તાણીને સૂઇ ગયા છે (૭) અહીંઆ શાતિ (શીતળતા) રહેઠાણુ કરી રહી છે તેથી અહીંઆ તો માણસ બીક ભૂલી જાય છે, આ બધી શોભાયમાન બનાવટ જાણે બનાવનારની (પરમેશ્વરની) આબરૂ બોલતી હોયની ! મતલબ કે પરમેશ્વરની અગાધ શક્તિનુ ભાન કરાવતી હોયની ! (૮)

પાઠ ૫.

સસ્કૃત=સસ્કાર પામેલી, શુદ્ધ અને સુંદર થએલી

સમુહ=જથા, વર્ગ

સાક્ષર=વિદ્વાન

સસ્કાર પામેલી=શુદ્ધ ને સુદર થએલી

પુરોહિત=કુળ ગોર

પુસ્તુ=અફગાનિસ્તાનમા બોલાતી ભાષા

વંશપરંપરા=પેઢી ધર પેઢી
વિદ્વતા=(વદ્ ધાતુ=જાણવું)=પંડિતાઈ
પ્રાકૃત=પ્રાકૃતિ જન્ય, અસંસ્કૃત,ચાલુ
પવિત્ર પુસ્તકો=ધર્મના ગ્રંથો
ભાષાંતર=તરજુમો, બીજી ભાષામાં નકલ
નિરાળી=જુદી, નોખી

સવાલ—હિંદુસ્તાનની ભાષાના મુખ્ય કેટલા વર્ગ પાડી શકાય અને તે કયા કયા ' વધારે અગત્યની ભાષા કઈ છે અને શા માટે ? હિંદુસ્તાનમાં બોલાતી મુખ્ય ભાષાઓનો નકશો ચીતરો

પાઠ ૬.

પૂછઈ=પૂછે છે
પાતશાહ=પાદશાહ (અલ્લાઉદ્દીન)
ઇસી=એવી
ગુજરાતી=ગુજરાત
કહીઇ=કઇ
કિસી=કેવી
કિસ્યૂ=કેવા છે
મામલહુર=માગરોળ, એ કાઠિઆવાડમાં એક શહેર છે
અણહલપુર=અણહીલપુર
ઝાલાવાડી=ઝાલાવાડના
સુરઠ=સોરઠ સૌરાષ્ટ્ર
છિ કિસિ=કેવી છે
છાયા=ભાસ
અપભ્રંશ=મૂળ શબ્દનું થએલું અશુદ્ધ રૂપાંતર, વિકાર પામેલી
નિકટ=ઘાડો, નજીકનો, પાસેનો
રોડું=ભાગેલી ઈંટનો કટકો
પોચકું=જરા જેટલું
ઠોબરૂં=ઠાલ્લું, વાસણ
ધાગો=દોરો
વકટલેડ=એક, બેને માટે ગિલ્લી દંડાની રમતમાં વપરાય છે એ શબ્દો દ્રાવિડ ભાષાના છે)
ચલણી=વપરાતા
રૂઢિ=રિવાજ
ઉચ્ચાર=બોલ
સંક્ષેપ=ટુંકા
માસિક=(માસ+ઇક)=દર માસે નીકળતું ચોપાનીઉં

પાઠ ૭.

સંપ=એકમત, ઐક્ય
ઉદ્દેશ=હેતુ, મતલબ
સુધરાવટ=(સુધારા+વટ) સુધારાપણુ
રાજ્ય પ્રકરણ=રાજ્યવહીવટ
ડગલે ડગલે=વારે ઘડીએ
કુસંપ=(કુ+સંપ) અણબનાવ
વણસાડે=બગાડે
ફજેતી=ગેરઆબરૂ
વિઘ્ન=હરકત
ઘાલમેલ=ગરબડ, પ્રપંચ
પ્રફુલ્લિત=આનંદી
બરકત=લાભ, ફાયદો, કૃપા, પુષ્કળ હોવુ તે
ચિઢીઆપણુ=ખીજવાટ,બળિએલપણુ
સંપીલા=(સંપ+ઇલા)=સંપવાળા
દ્રોહ=વેર બુદ્ધિ, અપકાર
રાજ્યદ્રોહ=રાજ્ય પ્રત્યે વેરબુદ્ધિ રાખવી તે
તૂટ=જુદાપણુ, તરકટ, તોફાન
ધર્મઠગ=ધર્મનો ડોળ કરી ઠગનાર
ઉપદ્રવ=હરકત, પીડા, ઇજા
અહિત=(અ+હિત)=અકલ્યાણ, બુરૂ
દાઝ=લાગણી, બળતરા, દયા
ધાર=માન, સમજ
દૈવ=નસીબ
આર=આરો, છેડો
કુવેંમ=ખોટા વહેમ
મત્સર=અદેખાઇ, કાનો, દ્વેષ
આકરી=ખરાબ, માઠી
સુસંપ=(સુ+સંપ) સારો સંપ
જંપ=શાન્તિ
પડી=ગડીકુ

અન્વય—હું દીલમા દાઝ ધરૂ છુ અને દેશીને વિનતી કરૂ છુ વળી ખરેખર કહુ છુ એમા લેશ જુઠુ ન ધાર બહુ સુરાજ તો કુસંપથી સહુ તૂટી ગયાજ, હુ શુ દૈવ વાત કહુ છુ કે દુઃખનો આરો નહિરે, કુવહેમ, મત્સરે કરી આવી આકરી દશા થઇજ સુસંપની પડી વિના ભાર રોગ નજગેરે, માટે કુસંપને નસાડવાને, સુસંપ જગાડવાને; અને જંપનેજ વધારવાને ઝટ લઇ તુ વિચારૂ રે (૧)

સમજુતી—મને મનમા દયા આવે છે અને તેથી હુ દેશીઓને અરજ કરૂ છુ કે હુ ખરેખર કહુ છુ તેમા જરાપણુ જુઠુ માનશો નહિ, ઘણા સારા રાજ્ય તો અણબનાવથી બધા નાશ પામ્યા હુ નસીબની શી વાત કહુ કે દુ ખનો છેડોજ નહિ ખોટા વહેમ અને અદેખાઇએ કરી આપણી આવી બુરી હાલત થઈ છે, સારા સપની પડી વગર દુઃખરૂપી રોગનો ભાર જશે નહિ માટે કુસપને હાકી કાઢવાને, સારો સપ ફેલાવવાને, અને શાતિ વધારવાને તુ જલદી વિચાર કર ,

પાઠ ૮.

એકાત=નર્યો વાસ
હાસ્ય વિનોદ=આનદની ને હસવાની વાતચીત
ખુદાવંદ=મોટા સાહેબ (મોટા દરજ્જા વાળાને અરજ કરતા વપરાય છે)
એક વચની=બોલેલુ પાળનાર
તકસીર=ગુનોહ, વાક, અપરાધ
ચેતી=સમજી
જહાપનાહ=(જહા=દુનિયા+પનાહ= રક્ષણ કરનાર)=દુનિયાનુ રક્ષણ કરનાર. મોટો પાદશાહ
તાજુબ=અચરત
એકનો બે થયો નહિ=માન્યુ નહિ.
સૂચના=આગમચેતી
કનડે છે=હેરાન કરે છે
ખો=ક્ષત, કુટેવ
ટળવળે=પિડાય
દમ સુકાઇ જશે=પાયમાલ થઇ જશે
ગત=સ્થિતિ
રકઝક=વાદવિવાદ, તકરાર
અન્નદાતા=(અન્ન=અનાજ+દાતા= આપનાર)=જીવાડનાર
ખાવીંદ=હાકેમ ધણી
આકરા=ભારે
હીકમત=કળા, તદબીર, યુક્તિ

સાર—અક્કલવાન માણસો સમયસૂચકતા વાપરી શકે છે. (પાંચમી ચોપડી પાઠ ૨જાના સમયસૂચકતા દાખલા આપવા.)

પાઠ ૯.
ઇશ્વર કેમ ખુશ થતો નથી તે બાબત.

પ્રસન્ન=ખુશ, રાજી
નવ=નહિ
કીરતન=ભજન, ગુણ ગાન
અતીશે=ઘણું, વધારે
તારે=તહારે
ડાચાકૂટ=નકામી વાતચીત
લવ=નવાઈ, ગમેતેમ બોલવું
પર=પારકી
નિંદા=બદબોઇ
પૂજન=પૂજા સેવાની ક્રિયા
કાયા=શરીર
કંપે=ધ્રુજે
ગંજીફા=રમવાના પાના
ફૂટતા=રમતા
આઠ પહોર=દહાડો ને રાત (એક પહોર ૭ા ઘડી એટલે ત્રણ કલાકનો થાય છે)
જપે=હરીને એમે
ચંદન=સુખડ, સુગંધીકાષ્ટ
કુંડી=મસાલો છુંદવાનું પત્થરનું ડુંડું
કુદકુ=લાકડાનો દસ્તો, (મસાલો છુંદવાનુ હોય તેને કુદકુ કહે છે)
રગડે=વાટે, ઘૂટે
એકાદશી=અગિયારસ
ઓચ્છવ=ઉત્સવ, પવિત્ર દિવસ
જાગરણ=ઉજાગરો
ભાંડ=ભુંડા બિભત્સ શબ્દ બોલનાર
ભવૈયા=ભવાઇ કરનારા
સારી=આખી
લુખુ=ઘી વગરનુ
પરણા=પરોણા
વેદ=પીડા
મિષ્ટ=મીઠું ભોજન
પરાણે=બળાત્કારે
મગન=ખુશી
ડોલે=ડોકું ધુણાવી હા પાડે
ભગવત=ઇશ્વર
ભૂષણ=ઘરેણુ
મણિ=હીરા, રત્ન
મુક્તા=મોતી
વીણ=વગર
સુત=છોકરો
જપવા=જપ કરવા, ધ્યાન ધરવા
ગળા કાપે=વિશ્વાસઘાત કરે
ગળગળો=ગરીબ
ભાવા=ચાળા, ઢોંગ
અન્ય=બીજા
અનુચિત=(અન+ઉચિત=લાયક)=અયોગ્ય, અઘટિત
કર્મ=કામ

અંતર=મન
છળ=કપટ, ઠગાઇ
લહે=જાણે
અંતરજામી=અંતર્યામી, ઇશ્વર
સ્વામી=ધણી, માલીક
સંગી=સોબતી
વૃંદાવન=ગોકુળની પાસેનું વન (જ્યાં શ્રી કૃષ્ણ ભગવાને લીલા કરી હતી તે)
કા'ન=શ્રીકૃષ્ણ
નાદે=અવાજથી
વેધી=વીંધી
મુનિવર=(મુનિ+વર=મોટા)=મુનિઓમાં જે શ્રેષ્ઠ તે, મોટા મુનિ
સાન=સમજ, ભાન

તરૂ=ઝાડો
ઝુકી=લચી
ચરણે નમવાને=પગે લાગવાને
કાજે=માટે
જમુના=યમુના(એ નદી હિમાલયના જન્મોત્રી શિખરમાંથી નીકળી આગ્રા ને અયોધ્યાના સંયુક્ત પ્રાંતમાં વહી ગંગાને મળે છે, એને કાંઠે થાનેશ્વર, દિલ્હી, મથુરા, આગ્રા, ઇટાવા, કાલ્પી- અલાહાબાદ શહેરો છે)
નીર=પાણી, જળ
મોહન=ખુશ

નાદ=અવાજ
કાન દઇ=ધ્યાનથી, એક ચિત્ત
પય=દૂધ
પય પાન કરે નહિ=ધાવે નહિ
ગાળા=ડોકમાં બાંધેલા દોરડા
પળે=જાય, દોડે
કમળજળ=પાણીમાં પેદા થતું લાંબી નાડીનું એક જાતનું ફૂલ.
ટાટડી=સ્થિર
ઉદીઓ=ઊગ્યો
ભાણ=સૂર્ય, સુરજ
શંકર=શિવ, મહાદેવ
સમાધ મેલી રહ્યા=સ્તબ્ધ થઇ ધ્યાન છોડીને એક ચિત્ત થઇ રહ્યા

અન્વય—તારા દીલનું કપટ નવ જાએ, (તો પછી) તને પ્રભુ તે કેમ પ્રસન્ન થાએ ? પ્રભુ (ના) કીરતન અને પ્રભુ (ના) નામ સ્મરણમાં તારે અતિશે આળસ (છે) (પણ તું) આખો દિવસ ડાચાકુટ લવ (અને) પરનિંદા (કરવામાં) હારે નવ (તો પછી) તને પ્રભુ૦ (૧) પ્રભુનું પૂજન કરતી વેળા તારી કાયા કંપે; (પણ) ગજીફા સોગઠા

કુડતા આઠે પહોર નવ જપે (ટેક) (૨) હરિનુ ચંદન ઘસતા, શ્રમથી તારૂ શરીર બગડે, (પણ) કુડી કુદકુ લઇ ભરી, મસાલો (અને) બાગજ ભારે રગડે, (ટેક) (૩) એકાદશી ઓચ્છવના જાગરણ તને અતિ કઠણુ લાગે, (પણ તુ) ભાડ ભવૈયા જોવા સારૂ સારી રાતજ જાગે (ટેક) (૪) હરિના ભગતને જાણે વેઠજ વળગી હોય (તેમ) લુખુ સુકું (ખવરાવે) (પણ) સગા સબંધી (ને) પરૂણા આવે તેને પરાણે મિષ્ટ (ભોજન) પીરસે. (ટેક) (૫) ગુરુ બે પૈસાની સેવા બતાવે, (ત્યારે) ત્યા ગણુગણુતુ બોલે, (પણ) જ્યારે ઘરની સ્ત્રી ઘરેણુ માગે ત્યારે ત્યા હસી (ને) મગન લઇ ડોલે. (ટેક) (૬) ભગવત (ને) ખોટા મોતી, કાચ (અને) કિડીઆ (ના) ભૂષણુ ધાલે (પણ) સુત (અને) સ્ત્રીને સોનુ, રૂપુ, મણિ, મુકતા વીણુ નવ ચાલે (ટેક) (૭) જગ દેખતા જમવા બેસે, બાકી ખાવાને માટે પણ ન નહાય, ગળા કાપે ત્યા ગળગળો થાય એ વૈષ્ણવના ભાવા (છે) (ટેક) (૮) આ કરવુ આ ન કરવુ એમ અન્યને શિક્ષા દે (પણ) તુ તે પ્રમાણે કરતો નથી, (અને) અનુચિત કર્મ કરે છે (ટેક) (૯) અતરના છળ અન્ય ન લહે, પણ અતરજામી જાણે, દાસ દયાનો સ્વામી જે પ્રભુ (છે) તે તો સાચાનો (જ) સગી છે. (ટેક) (૧૦)

અન્વય—વૃંદાવનમા કાંન ઉભો ઉભો વાસળી વગાડે (છે) તે વાગે (છે) રે. (તે) નાદે મુનિવરની વાસળી વેંધી (અને) કોને સાન નવ રહી રે. (ટેક) (૧) ચરણે નમવાને કાજ તરુની શાખાઓ ઝૂમી રહી (છે) રે, અને વૃક્ષ સાથે વેલી (પણ) ઝુમી રહી રે, આજ અમારા ભાગ્ય (ને ધન્ય છે) (ટેક) (૨) જમુના નીર ચાલે નહિ રે, (અને તે) નાદ સુણી (મારાથી) ન રહેવાય, (ટેક) (૩) વાછરૂ પય પાન કરે નહિ,

(અને) કાન દઇને સાભળે રે, કાને નાદ સુણવાને ગાયો ગાળા તોડી તાહા પળે રે (ટેક) (૪) ટાટડી જળ કમળ ફૂલ્યા, (તેથી જાણે) ભાણ ઉદીઓ દીસે છે રે, શકર સમાધ બેસી રહ્યા (છે) (એ સઘળુ) જગતને જાણ થયુ રે, (ટેક) (૫)

સમજુતી—તારા મનના છળ ભેદ જાય નહિ તો પછી તારા પર પ્રભુ શી રીતે રાજી થાય ? પ્રભુના ભજનમા અને ઇશ્વરનુ નામ યાદ કરવામા તને ઘણુજ આળસ આવે છે, પણ તુ આખો દહાડો પારકી બદબોઇ કરવામા, લવરીમા અને ડાચાકુટ કરવામા થાકતો નથી તો પછી તારાપર પ્રભુ૦ (૧) ઇશ્વરની પુજાસેવાની ક્રિયા કરતી વખત તારૂ શરીર ધ્રૂજે છે, પણ તુ પાના અને સોગટા રમતા રાત દહાડો ઠરીને બેસતો નથી (ટેક) (૨) ઇશ્વર માટે સુખડ ઘસવાની મહેનતથી તારૂ શરીર બગડે પણ કુંડી અને ડૂ દકુ લઇને મરી મસાલો અને ભાગ હોસથી વાટે છે, ત્યારે તારૂ શરીર બગડતુ નથી (ટેક) (૩) તને અગિઆરસના અને ઓચ્છવના ઉજાગરા કરવા ઘણા ભારે લાગે છે, પણ તુ ભાડ અને ભવૈયા જોવાને માટે આખી રાત જાગે છે (ત્યારે તને ઉજાગરા નડતા નથી) (ટેક) (૪) હરિ ભકત આવે તો જાણે પીડા વળગી હોય તેમ લુખુ સુકુ ખવરાવે, પણ જો સબધી અને પરોણા આવે તો તેને તુ આગ્રહ કરીને મીઠું ભોજન મૂકે છે (ટેક) (૫) ધર્માચાર્ય બે પૈસાની (નજીવી) સેવા કરવાનુ બતાવે ત્યારે ત્યા તુ ગણગણતુ (નહિ સમજાય એવું) બોલે છે. પણ જયારે ઘરની બાયડી ઘરેણું માગે ત્યારે તુ હસીને ખુશી થઇ હા કહે છે. (ટેક) (૬) ઇશ્વરને ખોટા મોતી, કાચ અને કિડીઆના ઘરેણા ઘાલે છે, પણ છોકરા અને બાયડીને સોના, રૂપા, હીરા, મોતી વગર ચાલે નહિ (ટેક) (૭)

દુનિયાને બતાવવાને જપ કરવા બેસે છે, બાકી તો ખાવાને માટે પણ નહાય નહિ, વિશ્વાસઘાત કરે ત્યા ગરીબ થાય એવા વૈષ્ણવના (તારા) ચાળા છે (ટેક) (૮) આમ કરવુ, આમ ન કરવુ એમ બીજાને શિખામણ દે છે, પણ તુ તો તે પ્રમાણે કરતો નથી, અને અયોગ્ય કામ કરે છે (ટેક) (૯) તારા મનના પ્રપંચ બીજો જાણે નહિ પણ ઇશ્વર જાણે છે, દાસ દયારામનો ધણી (પરમેશ્વર) એ તો સાચાનોજ સોબતી છે (ટેક) (૧૦)

જમના કિનારે ગોકુળની પાસેના વનમાં શ્રીકૃષ્ણ ઉભા ઉભા વાસળી વગાડે, તે વાસળી વાગે છે તેના અવાજથી મુનિયોમા શ્રેષ્ઠ તેમની પણ પાસળી વીંધાઇ જાય છે મતલબ કે તેઓ વાસળીના મધુર સૂરમા મશગુલ થઈ ગયા અને તેથી કોઇને ભાન રહ્યુ નહિ (ટેક) (૧) શ્રીકૃષ્ણને પગે લાગવાને માટે ઝાડની ડાળીઓ લચી રહી છે અને વૃક્ષની સાથે વેલી પણ લચી રહી છે તે જાણે કહેતા હોય કે આજ અમારા નસીબને ધન્ય છે (ટેક) (૨) એ અવાજ સાભળીને યમુના નદીનુ પાણી વહેતુ નથી, અને હરણના મનમા મોહ થાય છે, પક્ષીઓ માળામા હાલતા નથી મતલબ કે સ્તબ્ધ થઇ ગયા છે. એ અવાજ સાભળીને મારાથી રહેવાતુ નથી (ટેક) (૩) વાછરડા ધાવતા નથી, અને ધ્યાન દઇને સાભળે છે, કાને અવાજ સાભળવાને માટે ગાયો ગળામા બાધેલુ દોરડુ તોડીને ત્યા જાય છે (ટેક) (૪) સ્થિર જળકમળ (જળમા પેદા થતા કમળ) ખીલ્યા તેથી જાણે સૂરજ ઊગ્યો દેખાય છે. મહાદેવ સ્તબ્ધ થઇ ધ્યાન છોડીને એક ચિત્ત થઈ રહ્યા છે એ બધી દુનિયાને ખબર પડી છે (ટેક) (૫)

પાઠ ૧૦ | પરવાળુ=એક જાતના દરિયાઇ

પ્રાણીના લોહીમાથી ઉત્પન્ન થતો મેલ. (એનો રગ લાલ, ગુલાબી કઇંક પીળો મણી રૂપે હોય છે)
જગબાર, ઝાઝીબાર=આફ્રિકામા શહેર છે
માડાગાસ્કર=આફ્રિકા ખડમા બેટ છે. દુનિયામા મોટા ટાપુઓમાનો એક છે
ભૂમધ્ય=(ભૂ+મ'ય) પૃથ્વીની વચ્ચે આવેલો
પુરમહારમા=ખીનતા, નીકળતા
પાસિફિક મહાસાગર=શાત મહાસાગર (બધા મહાસાગરમા ½ ભાગ પૃથ્વી એણે રોકેલી છે)
બહુપગી=(બહુ+પગ+ઇ)=ઘણા પગવાળા
ખોખુ=જીવ વગરનુ ખોળીઉં
રસી=લોહી પાણીવાળો ચીકણો પદાથ
અનત કોટી=(અનત+કોટી) ઘણાજ કરોડ,અતિશય,સખ્યાબધ
વિભાગ=(વિ+ભાગ)=ભાગના ભાગ
ઉષ્ણ=ગરમ

કટિબધ=(કટી=કેડ+બધ=બધન) પૃથ્વીપર જુદા જુદા પ્રદેશોમાં ટાઢ તાપ કેવા પડે છે તે જાણવાને પૃથ્વીના મુખ્ય પાચ પટા પાડેલા છે તે દરેકને કટિબધ કહે છે.
ઉષ્ણકટિબધ=કર્ક અને મકરવૃત્ત વચ્ચેનો ૪૭ અશનો ભાગ, વિષુવવૃત્તથી ઉત્તર દક્ષિણ ૨૩॥ અશનો ગરમ પ્રદેશ
ભગાણ=પોલાણ
વામ=બે હાથને પહોળા પસારી રાખતા બે હાથ ને છાતી જેટલી લબાઈ
જવાળામુખી=(જવાળા=અગ્નિ=મુખ=મો+ઇ=વાળો)=જેના મોઢામાથી ધુમાડો બળતા પથરા વગેરે નીકળે છે એવો
વિસામો=વિશ્રાતિ
નાળિએર=(સસ્કૃત નારીકેર ઉપરથી) (નારિક=પાણીવાળુ+ઇર=ઉગવુ) =પાણીવાળી જગાએ ઊગનાર ઝાડનુ ફળ, નાળિએરીનુ ફળ

પ્રતિ=જાત
યુનાની હકીમો=ફારસી કે અરબી વૈદકશાસ્ત્ર પ્રમાણે દવા કરનાર વૈદ
વિધિપૂર્વક=અમુક રીત પ્રમાણે
ભસ્મ=રાખ
માત્રા=ધાતુવગેરેને મારી કરેલી દવા
કિરમજી=સસ્કૃત કૃમિજ ઉપરથી (કૃમિ=જીવડો+જ=પેદા થવુ) (એ એક જાતના જીવડામાથી પેદા થાય છે)=લાલરંગ, ઘેરો લાલરગ

સવાલ—પરવાળાના બેટો કયા છે? પાસિફિક મહાસાગર નામ પાડવાનુ કારણ શુ? (એમા તોફાન થતુ નથી માટે) પરવાળા કોણ બનાવે છે? પરવાળાની બનાવટ કહો

પાઠ ૧૧

તદુરસ્તી=આરોગ્યતા
સેવન=ઉપયોગમા લેવુ તે
બક્ષીસ=ભેટ
અનિશ્ચિત=નિશ્ચય વગરની
વૃદ્ધિ=વધારો
મૂર્ખતા=બેવકુફાઇ
ભગ થાય=પળાય નહિ
શરમ=સહે
લાભાલાભ=ફાયદા ગેરફાયદા
મધાર્કવાળા=દારૂના તત્ત્વવાળા
ક્ષય=શરીર દહાડે દહાડે ઘસાતું જાય તેવો રોગ

સવાલ—તંદુરસ્તી જાળવવાના મુખ્ય સાધનો ગણાવો. મધાર્ક-વાળા પદાર્થ પીવાથી શા શા ગેરફાયદા થાય છે ?

પાઠ ૧૨

અનારોગ્ય=(અન્=નહિ—આરોગ્ય=તંદુરસ્ત)=જેમા રહેવાથી તંદુરસ્તી બગડે એવુ
તબીએત=શરીર, પ્રકૃતિ
શરદી=ભેજ, પાણીવાળી હવા.
તંદુરસ્તી=(તન=શરીર+દુરસ્ત=સાફ+ઈ=વાળુ)=આરોગ્યતા
પચે=મચે
સડસડાટ=સપાટાબંધ, ઝડપથી
ચુઆ=વરસાદના છાટા છાપરામાથી ટપકે છે તેવી જગા
તાડછા=તાડના પાતરા
વગ=સવડ, જોગવાઇ
ભોયતળીઉ=ઘરમા નીચેનો ભોયપરનો ભાગ
વેધ=ઘર બાધવાના શાસ્ત્ર પ્રમાણે ન બાધવું તે, ખામી, બાધ
નિકાલ=રસ્તો, માર્ગ
ફરાગત=ઝાડોપિશાબ, મળમૂત્ર
કમસમજ=(કમ=ઓછી+સમજ)=ઓછી અક્કલ
જમાવ થાય છે=ભેગા થાય છે
ત્રિદોષ=વાયુ, પિત્ત અને કફનો, બગાડ, તાવ, શળ અને ખાસીનો રોગ
ફેફસા=હવા ભરવાની કોથળીઓ
કાજળ=મેસ
ઢોરઢાખર=ઢોર વગેરે
મળમૂત્ર=ઝાડોપિશાબ
ઉલટી=ઓકારી
ચૂંક=પેટમા દુખાવો થવો તે
કોગળીઉ=ઓકી ઓકીને માણસ મરે તે રોગ
જમાવ=ભેગુ

સાર—ઘર બાંધતી વખતે કઇ કઇ બાબતો ધ્યાનમા રાખવી? ઘરની અંદરની વ્યવસ્થા કેવી રીતની રાખવી?

પાઠ ૧૩

કાશી=એ ગંગા નદીપર હિંદુઓનુ પવિત્ર જાત્રાનુ ધામ છે તે
યાત્રા=જાત્રા
કાશીવિશ્વનાથ=મહાદેવનુ નામ છે
તીર્થક્ષેત્ર=જાત્રાનુ ઠેકાણુ
મંદિર=ઠેકાણું, ધામ
મુક્તિપુરી=(મુક્તિ = મોક્ષ+પુરી = નગરી)=મોક્ષની નગરી
અશકત=(અ+શકત=શકિત=) કમજોર
દેહ પડે=મરે
જન્મ મરણનો ફેરો ટળે=મોક્ષ મળે
ખ્યાલ=વિચાર, ધારણા
સોઇ=જોગવાઈ, સવડ
ભાથુ=મુસાફરીમા સાથે રાખેલો ખાવાનો પદાર્થ
ચોરચખાર=ચોર વગેરે
પારાવાર=ઘણીજ
બીન=વગર, વિના
ઘાટ= ઓવારો
દશાશ્વમેધ=(દશ+અશ્વ=ઘોડો+મેધ =ભોગ, બળિદાન) દસવાર ઘોડાનુ બળિદાન આપેલી જગા
ગ્રહનિરીક્ષણ=(ગ્રહ+નિરીક્ષ=ધારીને જોવુ+અણ એ પ્રત્યય નામ કરે છે)=ગ્રહનુ અવલોકન
વિચિત્ર=તરેહવાર
ઘટાકાર=(ઘટ+આકાર)=ઘટના આકારનુ
ઘાટ=આકાર, ડોળ
શિવમંદિર=(શિવ+મંદિર) મહાદેવનુ દહેરૂ
વિશ્વવિખ્યાત=દુનિયામા જાણીતુ
શિવાલય=(શિવ+આલય=ઠેકાણુ) મહાદેવનુ દહેરૂ
બીલીપત્ર=(બિલી=બિલ્વ+પત્ર=પાદડા) =બિલીના પાદડા
દર્શન=ઝાંખી
જ્ઞાનકૂપ=(જ્ઞાન+કૂપ=કુવો) અક્કલનો કુવો (એમા નહાવાથી અક્કલ વધે છે)

ભાવિક=(ભાવ+ઇક=વાળો)=આસ્થા વાળા, શ્રદ્ધાળુ
આચમન=જમણી હથેલીમા પાણી લઇ ચૂસી જવુ તે, ચાગળુ પાણી પીવુ તે
ગજવા કાતરૂ=ખીસ્સા કાતરૂ, ચોરી કરનાર
સાવધ=સચેત,હોશિયાર, ચાલાક
ઝરૂખાદાર=(ઝરૂખા=માળનો આગળ વધારેલો ભાગ+દાર=વાળા) =ગોખવાળા
ખિચોખીચ=ભરભર, સંપૂર્ણ, પાસેપાસે
કિનખાબ=કસબ અને રેશમથી ભરેલુ તરેહવાળુ કપડુ
કુમાસ=પોત
મજ્જીન=એક જાતનુ ઝીણુ કુમાસનુ કપડુ
પીતામ્બર=(પીત=પીળુ+અંબર=રેશમી વસ્ત્ર)=પીળુ રેશમી વસ્ત્ર, અબોટીઉ
નમુનેદાર=શ્રેષ્ઠ, ઉત્તમ
મૂર્તિ=પત્થર કે લાકડામાં કોતરેલુ કે ધાતુનુ ઘડેલુ દેવ દેવીનુ જે સ્વરૂપ તે
નાનાવિધ=જુદી જુદી જાતના
આખ ધરાતી નથી=વાર વાર જોવાનુ મન થાય છે
ઠઠ્ઠમઠ્ઠો=ભપકો, ઠાઠ
સાજ=શણગાર
શ્રેષ્ઠ=મોટામા મોટુ
ધુરંધર=ઘણા મોટા
આચાર્યો=મોટા ગુરુઓ
પાઠશાળા=(પાઠ+શાળા)=કોલેજ
અનાદિ=(અન+આદિ=આરંભ)=જેને આરંભ નથી તે, ઘણા જુના
પદ્ધતિ=રીત, રિવાજ

પાઠ ૧૪..

ખંત=કાળજી, ચેતક
સાચવટ=(સાચ+વટ=પણુ)=સાચાપણુ
કુમળુ=નાનું
પડી ટેવ તે તો ટળે કેમ ટાળી=જે આદત પડી હોય તે મટાડી મટે નહિ.
ખુબી=વખાણવા લાયક ચતુરાઈ

મહાવરો=અભ્યાસ
ઝાઝે=વધારે, અતિશય
મહાલવા=મરજીમા આવે તેમ ફરવા
પરીક્ષા=(પરિ+ઇક્ષ=તપાસવું+આ)=ચોગરદમથી તપાસવુ તે
આદરી=આરંભી, શરૂ કરી
મુકતાફળ=મોતી
અંકુર=ફણગો
હૃદયકમળ=જેમાથી પ્રેમ પેદા થાય છે તે, અંતઃકરણરૂપી કમળનુ ફૂલ.
અનુકરણ=(અનુ=પાછળ+કૃ=કરવુ) દેખાદેખી, એકનુ જોઇ બીજાએ કરવુ તે
અનુરૂપ=જેવું
તર્ક=વિચાર, કલ્પના
શોધક=(શોધ+અક)=શોધ કરનાર
પ્રજાસત્તાક=(પ્રજા+સત્તા+અક)=રૈયતની સત્તાવાળુ
પ્રમુખ=(પ્ર+મુખ)=વડો, મુખી
ઉંડી અસર=મારી લાગણી
બાલ્યાવસ્થા=(બાલ્ય+અવસ્થા) નાનપણુ
જનેતા=મા.
ભકિતભાવ=ખરો પ્રેમ
જીવન=જિંદગી
સાપડે છે=મળે છે, આવે છે
પાયા વગરના=નકામા
સ્વર્ગ સમી=સ્વર્ગ જેવી
મૂળ=શરૂઆત
પ્રતાપ=બળ

પાઠ ૨૫

વિવેક=ખરૂ ખોટુ સમજવાની શકિત
જળપાત્ર=(જળ+પાત્ર)=પાણીનો લોટો
બગાસુ=સુસ્તીથી એકાએક મો પહોળુ થાય છે તે
હુંપદ=અહંકાર, ગર્વ
સંભાવિત=આબરૂદાર, પ્રતિષ્ઠિત
પરિચય=ઓળખાણ, સહવા
બીભત્સ=ભુંડા

સવાલ—વિવેક શીખવાનું મુખ્ય સ્થળ કયુ? આપણા કરતા મોટા, બરોબરીઆ અને નાના સાથે કેવી રીતે વર્તવુ? આપણે ઘેર

કોઇ આવે તેની સાથે કેવી રીતે વર્તવું ? આપણો પોશાક કેવો રાખવો ? સારા માણસ દેખતા કઇ કઇ ક્રિયા કરવી નહિ ? અંગ્રેજ લોકોને મળવા જવામા કયા કયા નિયમો યાદ રાખવા ?

પાઠ ૧૬

છત્રે=છત્રીથી
છાંય=છાયા
છડીધર=છડી ધરનારા, ચોપદાર
છાજતા=શોભતા
હોદ્દો=છત્રીવાળી અંબાડી
રસિક=આનંદી
બિરાજતા=શોભતા
આયુષ=આવરદા
ભાગ્યમા=નસીબમા
આગ્યમા=આગમા
ઉપભોગ=મોજમઝા, સુખવિલાસ
જોગ=લાયક, યોગ્ય
અજોગ=અયોગ્ય, નાલાયક
ખજાને=તિજોરીમા
સોડતાણી=મોઢું ઢાકીને
મસાણ=હિંદુ લોકોના મુડદા દાટવા બાળવાની જગો
ઇંદ્રપુરી=ઇંદ્ર રાજાની નગરી
અનુસાર=મળતી, જેવી
નગરીઓ=શહેરો
નોખ=શોભા
કોટીધ્વજ=કરોડો પતિ, લખેશરી
ગરજતા=ગાજતા, બોલતા
ગોખ=ઝરૂખો, રવેશ, માળનો આગળ વધારેલો ભાગ
સુંદરી=ખુબસુરત સ્ત્રી, દેખાવડી સ્ત્રી, રૂડી સ્ત્રી
ગુણસાર=સારા ગુણવાળી.
મર્દ=મરદ, પુરુષ
કો=કોણ
ઠાર=ઠેકાણુ
ગર્દ=ધૂળ, ખાડો
મટો=ટળો
ભ્રાત=ભાઈ
શ્યામ=કૃષ્ણ
ચરણ=પગ
સ્મરણ=યાદ
ત્રિલોક=(ત્રિ=ત્રણ+લોક) =સ્વર્ગ, મૃત્યુ ને પાતાલના લોક
મધ્ય=મા
હસ્ત=હાથ
કરણ=કાન
કૃપાળ=કૃપાળુ, દયાળૂ
નેત્ર=આખ
વદન=મોઢુ
દંત=દાત
ખાનપાન=ખાવા પીવાનુ

અભાગી=કમનસીબ	શિક્ષા પામવાને માટે રહેવાનુ ઠેકાણુ, દોજખ	હારે=ગુમાવે
પામ્યો=કમાયો	સાર=તત્વ	લહે=લે
કાપ=કચરો	પોથી=ચોપડી	આદ્ય=પહેલુ, પ્રથમ
જામ્યો=એકઠો કર્યો, બાઝયો	ભોજન કરનારી=રાંધનારી	અંત=છેલ્લુ
ઘડીક=વખત	લહો=લો, જાણો	વાચ=વાણી
આયુ=આવરદા, જિંદગી	અંતર્બહિર્લાપિકા=અંદરથી અને બહારથી સમજાય એવી સમસ્યા, ગુપ્ત અને ખુલ્લો અર્થ સમજાય એવી સમસ્યા	અવિચળ=સ્થિર, સ્થાયી, અચળ
મનરંજન=(મન+રંજન)=મનને ખુશ કરે એવી	શ્રીફળ=નાળિએર	દનદન=રોજરોજ
ગુપ્તોત્તર=(ગુપ્ત=છુપો+ઉત્તર)=છુપો જવાબ		આદિ=પહેલા
નાથ=ધણી, સ્વામી		વરણ=અક્ષર
નરક=પાપી પ્રાણીઓને તેમના મરણ પછી		ગામેતી=પટેલ
		શાશ્વત=જેનો નાશ નહિ તે.

અન્વય—(જેને) છત્રે છાય થતી (અને જેની આગળ) છડીધર છાજતા, અને (જે) રસિક હાથીના હોદ્દામા બિરાજતા, (વળી જેના) ભાગ્યમા આયુષ (અને) અનેક રિદ્ધિ ભરેલી (હતી,) તે પણ એક દિન ઉછળતી આગમા સૂતા (૧) (જેઓ) ઉપભોગ ભોગવતા (હતા) (અને તેમા) મહા સુખ માણતા (હતા) જોગ અજોગ જરી જોતા (કે) જાણતા (પણ નહિ) (વળી જેઓએ) કરોડો દાન ખજાને (અને) ખાણમા કીધા (હતા) (તેઓ પણ) મર્સાદ (કે) મસાણમા સોડતાણી (ને) સૂતા (૨) નોખમા ઈંદ્રિપુરી અનુસાર નગરીઓ હતી, (ને તેમા)

કોટીધ્વજ સાહુકાર ગોખમા ગરજતા (હતા) સારા ગુણુની સુંદરીઓ (હતી) (અને) મર્દમા મહા ગુણુ (હતા,) તે (નગરીઓ) કો જાણે કઈ કાર ગર્દમા મળી ગઇ ! (૩) માટે હે ! મારા મિત્ર, આ વાત વિચારોરે ભ્રાત પાપી મટો, (અને) ભલા અને પવિત્ર થઇ જાઓરે, (અને) જીવનનુ ફળ ભગવાનનુ ભજન જાણી (તેને) ભજો રે, અંતર પ્રીતિ આણી (તમે) નિત (તેનુ) ધ્યાન ધરો. (૪)

અન્વય—હે મિત્ર શ્યામ (ના) ચરણુ (નુ) સ્મરણુ (કરવુ) (એજ) સાચી (અને) સરસ રીત (છે,) તે વિના ત્રિલોક મધ્યે કોડ વાત કાચી (છે,) (હે) કૃપાળુ તે હસ્ત, ચરણ, કરણુ (અને) નાક કીધુ (છે,) (અને) નેત્ર, વદન (અને) દત આપી (વળી) જ્ઞાન (નુ) દાન દીધુ, આજ એજ ખાનપાનની ખૂબ ચીજ આપે (છે,) (તે વળી) ભૂખ, તરસ, ટાઢ, તાપ (તથા) સર્વ કષ્ટ કાપે (છે,) તે તને ઘડીએ ઘડીએ યાદ આણે (છે,) (પણ) તુ દુષ્ટ અભાગી તે ઇષ્ટ દેવને ન જાણે (હે અલ્યા) જીવ તું વિચારી જો (કે) જન્મ પામીને (તુ) શુ પામ્યો ? (તે) ભકિતની જુકિત ન જાણી (અને) પાપનો કાપ જામ્યો, (પણ) હજી ઉપાય છે, (તે) થાય તો ઘણુંજ સારૂ કારણુ કે જે ઘડીક જાય (છે તેમા) તારૂ આયુ(ષ્ય) ઓછુ થાય (છે)

અન્વય—નરકનો નાથ કોણુ ? દહીનુ સાર (તેને) શુ કહીએ ? બાળક તણી પોથી તેનુ નામ શુ લઇએ ? ભોજન કરનારી નિત્ય ઘઉનું ઘેર શુ કરે (છે?) ચતુર પુરુષ એ ચાર (પ્રશ્નના) ઉત્તર મનમા વિચારી લહો જો સમજી શકે તો માન દઈ બેસવા ઓટલી આપુ; (અને જો) નહિ સમજી શકે તો (હુ) તને કહુ (છું કે) જમ, ઘી, ચોપડી, રોટલી, (ઘી ચોપડી રોટલી જમ)

અન્વય—શ્રીફળમા શુ હોય? દગો કરતા શુ હારે? ગામડા મહી અધિક ભારે પદવી કોણ લહે? મરે નહિ તે કોણ? સૌથી પરમ દુખ શુ છે? આદ્ય ને અત (અક્ષર) દાટી, ત્યા જે નામ રહ્યુ છે, એ વાચા (નો આપનાર) અવિચળ દેવ છે, (અને) દન દન આદિ વરણુના પદ પર રહેમ નજર રાખી રહે (છે) એમ મધ્ય વરણુનો કવિજન કહે છે

સમજુતી—જેને છત્રથી છાયા થતી અને જેની આગળ છડી ધરનારા શોભતા, અને જે રસીઆ હાથીના હોદ્દામા શોભતા, વળી જેના નસીબમા આવરદા અને ત્રણી દોલત ભરેલી હતી, (મતલબ કે પૈસાદાર તથા લાબી ઉમરવાળા હતા) તે પણ એક દિવસ જેસભર બળતી આગમા (ચિતામા) સૂતા (મરણ પામ્યા) (૧) જેઓ મોજમઝા ભોગવતા હતા અને તેમા ઘણુ સુખ સમજતા હતા, તે યોગ્ય અયોગ્ય જરા પણ જોતા કે જાણતા પણ નહિ, (મતલબ કે મરજી મુજબ વર્તતા) વળી જેઓએ ત્રિજોરીમા અને ખાણમા કરોડો રૂપીઆ ભેગા કીધા હતા, તેઓ પણ મસીદ (કબરસ્તાન) કે મસાણમા સોડ તાણીને સૂતા. (મરણ પામ્યા) (૨) શોભામા ઇદ્રિ રાજાની નગરી જેવા શહેરો હતા, નેમા કરોડપતિ સાહુકારો ઝરૂખામા ગાજતા હતાં; (ખુશાલીના પોકાર કરતા હતા) વળી તે શહેરમા સારા ગુણવાળી દેખાવડી સ્ત્રીઓ હતી, અને પુરુષમા મોટા ગુણ હતા, તે નગરીઓ કોણ જાણે કયે ઠેકાણે ખાડામા દટાઇ ગઇ! (૩) માટે હે મારા મિત્ર આ વાત વિચારો, ભાઇ તમે પાપી ટળી, ભલા અને પવિત્ર થઇ જાઓ. જીવતરનો લાભ ઇશ્વરનુ ભજન જાણી, તેને (ઇશ્વરને) ભજો; મનમા હેત લાવી, તમે દરરોજ તેનુ સ્મરણ કરો (૪)

સમજુતી—હે મિત્ર કૃષ્ણના ચરણનુ ધ્યાન ધરવુ એજ ખરી અને સારી રીત છે, તે વગર ત્રણ લોક મધ્યે કરોડો વાત નકામી છે, હે દયાળુ તે હાથ, પગ, કાન અને નાક કર્યું છે, અને આખ, મો અને દાંત આપીને વળી સમજણ પણ આપી છે આજ પણ એજ ખાવા પીવાની ઘણી વસ્તુ આપે છે, અને વળી ભૂખ, તરસ, ટાઢ, તડકો તથા સર્વ દુખને દૂર કરે છે, તે (ઇશ્વર) તને વારવાર યાદ કરે છે, પણ તુ પાપી, કમનસીબ તે મોટા દેવ (શ્રીકૃષ્ણ)ને જાણતો નથી. હે અલ્યા જીવ! તુ વિચારી જોકે અવતાર લઇને તુ શુ કમાયો? (મતલબ કે કઇજ નહિ) તે ભક્તિની તદબીર જાણી નહિ, અને પાપનો કચરો (પાપ રૂપી કચરો) એકઠો કર્યો, પણ હજુ ઇલાજ છે તે થાય તો ઘણુજ સારૂ, નહિ તો જે વખત જાય છે તેમા તારૂ આવરદા ઓછુ થાય છે માટે જિદગી પુરી થાય તે પહેલા કાઇ ઇશ્વર ભજન કરી લે.

સમજુતી—નરકનો માલિક કોણ છે? દહીંનુ તત્વ તેને શુ કહીએ છીએ? બાળકની ચોપડી તેનુ શુ નામ લઇએ છીએ? ભોજન કરનારી દરરોજ ઘઉંનુ ઘેર શુ બનાવે છે? હે! શાણા માણસ તમે એ ચાર સવાલના જવાબ મનમા સમજો જો સમજી શકો તો આદરમાન આપીને બેસવાને ઓટલી આપુ, અને જો નહિ સમજી શકો તો હુ તને કહુ છુ કે જમ, ઘી, ચોપડી રોટલી, [ઘી ચોપડી રોટલી જમ]

ઉપર જે ચારે સવાલ પૂછેલા છે તેના ચાર જવાબ છેલ્લી લીટીમા છે (જમ, ઘી, ચોપડી રોટલી) એ ચાર શબ્દો લખેલા છે તેજ જવાબ છે. નરકનો રાજા જમ, દહીંનુ તત્વ ઘી, બાળકની

પોથીનુ નામ ચોપડી, ભોજન કરનાર સ્ત્રી દરરોજ ઘેર ઘડેલુ ખાવાનુ રોટલી કરે છે **અંદરથી અને બહારથી સમજાય એવી સમસ્યા.**

સમજુતી—નાળિએરમા શુ હોય છે? કપટ કરતા શુ ગુમાવે છે? ગામડામા મોટી ભારે પદવી કોણ લહે? મટે નહિ એવુ શુ છે? સૌથી મોટુ દુ:ખ શુ છે? (ઉપલા પાચ સવાલના પાચ જવાબ ના શબ્દના) પહેલા અને છેલ્લા અક્ષર દબાવી (પછી) ત્યા જે નામ રહ્યુ છે, એ વાણીનો આપનાર અચળદેવ છે અને (એ) રોજ રોજ પહેલા અક્ષરના પદ પર મહેરબાનીની નજર રાખી રહે છે એમ વચલા અક્ષરના નામવાળો કવિ માણસ કહે છે ઉપલા પાચ સવાલના પાચ જવાબ કયા? દેવનુ નામ નીકળે છે તે નામ કયું? એ દેવ પહેલા પદના અક્ષરના નામ પર રહેમ નજર રાખી રહે છે તે નામ કયુ? અને વચલા અક્ષરના નામવાળો કવિજન કયો?

જવાબ (૧) કોપરૂં. (૨) ધર્મ (૩) ગામેતી (૪) શાશ્વત (૫) મરણ ઉપર જે પાચ જવાબ કહ્યા તેના દરેકનો પહેલો અને છેલ્લો અક્ષર કાઢી રાખીએ અને બધા વચલા અક્ષર લઇએ તો "પરમેશ્વર" એવુ નામ થાય છે તેમજ 'છ'પામા પહેલી છ લીટી લખી છે તેનો પહેલો અક્ષર લઇએ તો શ્રી અમદાવાદ નામ થાય છે, અને છપ્પાના પદમાથી વચલો અક્ષર લઇએ તો "દલપતરામ" એવુ નામ થાય છે.

પાઠ ૧૭

પાધરો દોર=સીધો
ઝમઝમારો=ચળકાટ
દેગ=મોટો દેગડો
અનાવૃષ્ટિ=(અન+આ+વૃષ્ટિ=વરસાદ) =વરસાદ નહિ પડે તે
રૂડા વાના=પ્રતાપ
અમુલખ+કીમતી
સોઇ=સવડ
છાવણી=લશ્કરી મથક

ગેગે=લીધે | નાનાવિધ=જુદી જુદી તરેહના

સવાલ—આગગાડીથી શા શા લાભ થયા? આગગાડીના એંજીનની હકીકત સમજાવો હિંદુસ્તાનમા સાડાપાચ, સાડાચાર, સાડાત્રણ અને અઢી ફુટના માપની કઇ કઈ રેલવે છ ને તે કયાથી કયા સુધી જાય છે? વરાળના બળ સિવાય બીજા કયા બળથી આગગાડી ચલાવી શકાય છે?

પાઠ ૧૮.

શ્રીનગર=કાશ્મીર
દરિદ્ર=કગાલ, ગરીબ
જવલ્લેજ=ભાગ્યેજ
દરિદ્રતા=કગાલિયત, ગરિબાઇ
પ્રહર=પહોર, ત્રણ કલાક
કુળવાન=(કુળ+વાન)=કુલીન
કુળવતી=(કુળ+વતી)=કુલીન
કથની=કુથલી, ખોટી વાતો
ચલાયમાન=અસ્થિર, ચચળ
પાકટ=પુખ્ત
અતકાળ=મરતા સુધી, જિદગી પર્યંત
આપત્તિ=દુખ, આફત
ઉડાઉ=કમાણી કરતા વધારે ખર્ચ કરનાર, નકામુ બહુ ખર્ચ કરનાર
પ્રતિદિન=(પ્રતિ+દિન)=દરરોજ, હમેશા
સેવવા=પાળવા

પાઠ ૧૯.

ખામી=તગી, અછત
કરપલ્લવી=(કર=હાથ+પલ્લવી=ઇશારત)=હાથની નિશાની
મુદ્રા=ચિહ્ન, નિશાની
શીઘ્ર=તરત ને તરત કરેલી
યાદદાસ્ત=સ્મરણશક્તિ
લારા=છોકરીનુ નામ
બ્રિજમન=કુળનુ નામ
પરોપકાર બુદ્ધિ=પારકાનુ ભલુ કરવાની વૃત્તિ
શિક્ષણ પદ્ધતિ=શીખવવાની રીત
ગત=હાલત
લિપિ=ભાષા
ગોજી=શોધી, ગોઠવી
બેહદ=(બે+હદ) ઘણોજ

અંધશાળા=(અંધ+શાળા)=આંધળાની નિશાળ

ચિહ્નો=નિશાણીઓ, મુદ્રાઓ

સાર—(૧) ગમે તેવો અપંગ હોય તોપણ તે ઉદ્યોગ, હોસ અને દૃઢતાથી ભણી ગણી હોશિયાર થાય છે (૨) ઇશ્વરે આપણને સઘળા અવયવો સારા આપેલા છે માટે ઇશ્વરનો પાડ માનવો. અને તેથી બીજા માણસોને સુખી કરવાના પ્રયત્ન કરવા

પાઠ ૨૦.

સાહસ=જે કામ પાર પાડવામાં જીવની હાનિ થવાનો સંભવ હોય તેવું મોટું કામ કરવાની જે હિંમત તે, વગર વિચાર્યું કામ

અન્વય—સાહસ કર્મ કર્યાથી હર્ષનો નાશ હોય, કવિ શામળ દાસ કહે છે કે એ દૃષ્ટાંતથી દેખો

સમજુતી—વગર વિચાર્યું કામ કરવાથી ખુશાલીનો નાશ થાય છે, માટે સામળદાસ કવિ કહે છે કે તમે એ દાખલાથી જુઓ

રવાના કરવામાં=મોકલવામાં

બેપરવા=(બે+પરવા) બેદરકાર

જામી=હરી

સાહસિક=(સાહસ+ઇક)=સાહસ કરનાર

પરશુરામ=જમદગ્નિના પુત્ર, ત્રેતાયુગના પ્રારંભમાં વિષ્ણુના દશ અવતારમાંનો છઠ્ઠો ને ચોવીસમાંનો ૧૯મો અવતાર છે

નિજ=પોતાને

ઇંદ્રજીત=રાવણનો મંદોદરીથી થએલો મોટો પુત્ર

શૂર=શૂરો

વીર=યોદ્ધો, બહાદુર

વિક્રમ=પરમાર વંશનો ઉજ્જનનો પરદુઃખભંજન મહારાજા

સીકંદર=અલેકઝાંડર, ગ્રીસ દેશનો રાજા

અમર=(અ+મર) મરે નહિ એવું, કાયમ, અચળ

જાગે=જગે, ઠેકાણે	આગે=આગળ, અગાડી
યાહોમ કરી=ઝંપલાવી	ઉઘાડપગા=જોડા વગરના

અન્વય—સાહસે પરશુરામે અર્જુનને પુરો કર્યો, તે પ્રસિદ્ધ પરશુરામે નિજ વચને રહ્યો, સાહસે લક્ષ્મણે શૂર ઇંદ્રજીતને હણ્યો, સાહસે વીર વિક્રમને સહુ જગત ભણે છે સાહસે સીકંદર નામ સહુ જગે અમર છે જો તમે યાહોમ કરીને પડો તો ફતેહ આગે છે.

સમજુતી—સાહસથી પરશુરામે અર્જુનને માર્યો છે તે પ્રસિદ્ધ પરશુરામ પોતાના વચનથી રહ્યા. સાહસથી લક્ષ્મણે શૂરા ઇંદ્રજીતને માર્યો. સીકંદરના સાહસથી તેનુ નામ બધી જગાએ અમર છે જો તમે સાહસથી ઝંપલાવો તો જીત અગાડીજ છે.

સવાલ—સાહસ કેટલી જાતના છે ? સાહસ શબ્દને સારા અર્થમા અને નઠારા અર્થમા વાપરી બતાવો સાહસ શબ્દને સારા અર્થમા વાપર્યો તે લાવણી બોલો

પાઠ ૨૧.	હીન=વગર, વિના	જટા=લાંબો ચોટલો
તન=શરીર	મૂઢ=મૂર્ખ, અભણ	પતંગ=પતંગીઉ
નૃપતિ=રાજા	બગ્ગા=બગલો	નિજ=પોતાની
વિમળ=ચોકખી, શુદ્ધ	કોકિલા=કોયલ	જળચર=પાણીમા રહેનાર પ્રાણી
મોહિની=મોહ પમાડનાર	કગ્ગા=કાગડો, કાગ	બગ=બગલા
સદ્દવિધા=સારી વિધા	રાંક=ગરીબ, નિર્ધન	ધાયા=દોડયા
વડુ=મોટુ	મોર=મુગટ, છોગુ, ઉપરી	ગાડર=ઘેટુ
કશુ=શા હિસાબમા, શા લેખામા		શીષ=માથુ

અજા=બકરો
ગર્દભ=ગધેડો, ખર
લોટે=આળોટે
છાર=રાખ
શુક=પોપટ
ભાખે=બોલે
માનિની=સ્ત્રી
શ્વાન=કુતરો
વાગોળ=એક જાતનુ પક્ષી, વનવાગોળ
ન્યાળે=જુએ
પા'ડ=પર્વત
દૃઢ=અચળ, કાયમ
ઝપીને=સતાઇને
નોળીકર્મ=નાકેથી પાણી પીવુ તે
ગજરાજ=મોટો હાથી
ભક્ષ=ખોરાક
પત્ર=પાદડા
કપિ=વાદરો

અનુભવ=અભ્યાસ, મહાવરો
વિણ=વગર
ભાવના=ઇચ્છા, ધારણા
ભગ=નાશ
મનસા=મનની, મનવડે
સિદ્ધ=નક્કી, મુક્ત
ગગા=ગગાજી
ત્રિક=ત્રીજુ
વહ્યા=ગયા
જપમાળ=જપ કરવાની માળા
નાના=છડા
ચર્ણ=પગ
પોગ્યા=પહોચ્યા
શર્ણ=શરણ
કાન ફૂટયા=કાન બહેર મારી ગયા
નાવ્યુ=આવ્યુ નહિ

બ્રહ્મજ્ઞાન=ઇશ્વર સબંધી જ્ઞાન
ઉત્પાત=તોફાન, ખોટી મહેનત
તપ=મનની ઇચ્છા પુરી પાડવા માટે દેહ કષ્ટ કરવુ તે
સમરસ=સરખાપણુ, સરખો પ્રેમ
સજોગ=મેળાપ
સાવ=બધા
ભોગ=સુખ, વૈભવ
તિમિંગલ=મોટો મચ્છ
પેરે પેરે=યુક્તિથી, ધીરે ધીરે, ક્રમે ક્રમે
મથ=ઘણી મહેનત કરી
વેત=મિલ્કત
અળગો=જુદો, નોખો
ટળ્યો=મટયો
આર્ય=પુજી

અન્વય—વિદ્યા માન મુકાવે, વિદ્યા પૂર્ણ જશ આપે વિદ્યા (થી) વાન શોભે છે, નૃપતિ વિદ્યાને નામે (છે) વિદ્યામાંહી વિવેક (અને) વિદ્યાથી વિમળ વાણી (છે) વિદ્યાને જગતમા મોહિની જાણી, વિશ્વ

(તેને) (વશ રહે છે) સદ્દવિધા વિશાળ રત્ન છે, વિદ્યાથી કશુ વડુ નહિ, સદવિધા આગળ ધન કશુ (અને) વિદ્યાહીન જન તે પશુ (છે) (૧) જ્યમ હંસ આગળ ગગ્ગા (તેમ) પડિત આગળ મૂઢ (ને) (સમજવો) (જેમ) કોકિલા આગળ કગ્ગા, (તેમ) પડિત આગળ મૂઢ (ને) (સમજવો,) જેમ રાય આગળ રાકા, (તેમ) પડિત આગળ મૂઢ (ને) (સમજવો,) પડિતમા ઘણુ પ્રાક્રમ છે, (તેથી) પડિત સૌ શિર મોર છે. શામળ કહે (છે કે) પડિત આગળ મૂઢ તો ચાકર (અને) ચોર (જેવો) (છે) (૨) (વડનુ) વૃક્ષ જટા ધરે (છે) પતગ નિજ કાયા બાળે (છે) જળચર જળમા નહાય (છે) બગ ધ્યાન ધરવા ધાયા, ગાડર શીષ મુડાવે (છે) અજા મુખે દાઢુ રાખે (છે) ગર્ધવ છાર (મા) લોટે (છે) શુક મુખ (થી) રામજી ભાખે (છે) વળી મોર માનિની તજે છે, (અને) શ્વાન સકળનુ ખાય છે, શામળ કવિ કહે (છે કે) (પણ) સાચા વિના સ્વર્ગમા કોણ જાય છે? (૩) ઊંટ ઉંચુ ભાળે (છે) (અને) વાગોળ નીચું ન્યાળે (છે) (વળી) તરવર તાપ સહે છે, પહાડ દઢ આસન વાળે (છે) નાગ ઘર કરી ન રહે, ઉદરો છપીને રહે (છે) ગજરાજ નોળીકર્મ કરે (છે) કપિને ફળ (અને) પત્ર (નો) ભક્ષ (છે. પણ) અનુભવ વીણ ઇશ્વર ના મળે, ભાવના સહેજ ભગ છે, (તો પણ) શામળ કવિ (કહે છે) (જેને) મનસા મિદ્ધ (છે) તેને કથરોટમા (જ) ગગ છે (૪)

અન્વય—તિલક કરતા ત્રેપન (વર્ષ) વહ્યા, અને જપ કરવાની માળાના નાકા (ઘસાઇ) ગયા, તીરથ ફરી ફરીને (ચર્ણ) થાક્યા, તોય હરિને શર્ણ ન પોતા, કથા સુણી (ને) કાન ફૂટયા તોય અખો (કહે છે) બ્રહ્મજ્ઞાન ન આવ્યુ (૧) એક મુરખને એવી ટેવ કે (જેટલા) પત્થર એટલા દેવ (માનીને) પૂજે, પાણીને દેખી (ને) સ્નાન

કરે, (અને) તુળશી દેખી (ને) પાન તોડે અખો ભગત કહે છે કે એ તો બહુ ઉત્પાત ઘણા પરમેશ્વર એ કયાંની વાત ! (૨) (સૌ) હરિ (ને) પામવાને (માટે) તપ કરે (છે) (પણ) અખો (તો) હરિમા મેળે છુ (છે) મારે તો સમરસ (હોવાથી) સજોગ સેજ (છે) (એમ) સાવ સ્વતંત્ર (હોવાથી) (હુ) ભોગ પામ્યો જેમ ભર સાગરે તિમિંગલ રમે (તેમ) હુ હરિમા તો દેહ કોણુ દમે ? (૩) મે' પેરે પેરે મથી જોયુ જે હરિ વિના (એક પણ) પદાર્થ નથી તો હુ જે આઠ વેતનો ઘડયો તે કયા અળગો જઇ (ને) પડયો, એમ જોતા હરિ હાથ લાગ્યો (જેથી) અખો ટળ્યો અને એ (જ) આથ્ય રહી (૪)

સમજુતી—વિદ્યા અભિમાન છોડાવે છે, વિદ્યા પુરેપુરી આબરૂ આપે છે, વિદ્યાથી શરીર શોભે છે, રાજા વિદ્યાને (વિદ્વાનને) નમે છે વિદ્યામા વિવેક રહેલો છે, અને વિદ્યાથીજ શુદ્ધ વાણી બોલાય છે, જગતમા મોહિની જાણીને દુનિયા વિદ્યાને તાબે રહે છે, સારી વિદ્યા એ કીમતી જવાહિર છે, વિદ્યાથી કઇ પણ મોટુ નથી, સારી વિદ્યા આગળ પૈસો કઇ (વિસાતમા) નથી તેથી પૈસાદાર અભણ માણસને ઢોર જેવો જાણવો. (૧) જેમ હંસ આગળ બગલો તેમ વિદ્વાન આગળ મૂઢને જાણવો જેમ કોયલ આગળ કાગડો, તેમ વિદ્વાન આગળ મૂઢને જાણવો જેમ રાજા આગળ ગરીબ તેમ વિદ્વાન આગળ મૂઢને જાણવો જેમ દરીઆ આગળ ટાંકુ તેમ વિદ્વાન આગળ મૂઢને જાણવો. વિદ્વાનમા ઘણા પરાક્રમ છે તેથી વિદ્વાન બધાથી મોટો છે, શામળ કહે છે કે, વિદ્વાન આગળ તો મૂઢ ચાકર અને ચોર જેવો છે (૨)

સમજુતી—વડનુ ઝાડ લાબો ચોટલો (વડવાઇ) રાખે છે, અને પતગીઉં પોતાના શરીરને બાળે છે, પાણીમા રહેનાર પ્રાણીઓ

પાણીમા (હમેશા) નહાય છે અને ધ્યાન ધરવા બગલાઓ દોડે છે; ઘેટા માથુ મુંડાવે છે અને બકરા મોઢે દાઢી રાખે છે, ગધેડા રાખમાં આળોટે છે, અને પોપટ મોઢેથી રામરામ બોલે છે, વળી મોર સ્ત્રીનો ત્યાગ કરે છે અને કુતરો બધાનુજ ખાય છે, પણ શામળ કવિ કહે છે કે સાચા વગર સ્વર્ગમા કોણ જાય છે ? મતલબ કે કોઇ નહિ.

(૩) ઊંટ ઉંચુજ જુએ છે, અને વાગોળ પક્ષી નીચુજ જુએ છે; ઝાડો તાપ વેઠે છે, અને પર્વત સ્થિર આસન વાળી પડયા છે, નાગ ઘરમા રહેતો નથી. અને ઉંદરો સતાઇનેજ રહે છે, હાથી નાકેથી પાણી પીવાની ક્રિયા કરે છે, અને વાંદરા ફળ અને પાંદડાનો ખોરાક ખાય છે, પણ ઇશ્વર ખરી ઓળખ વગર મળતો નથી કારણ કે ભાવનામા સહેજ ખામી છે, (તોપણ) શામળભટ કવિ કહે છે કે મનથી જેણે નક્કી કરેલુ છે તેને તો કથરોટમાજ ગંગા છે (તેની પાસેજ પરમેશ્વર છે) (૪)

સાર—જેઓ ઉપર બતાવેલી ક્રિયાઓથી ઇશ્વર મળે છે એમ સમજે છે તે ખોટુ છે, કારણકે એવી ક્રિયાઓ તો પશુ, પંખી, ઝાડ, પહાડ હમેશા કરે છે, પણ તેમનામા ઇશ્વરને ઓળખવાની ખરી સમજ નથી, તેથી તે ક્રિયા નકામી છે. માટે મનથી ખરી ભક્તિ અને સાચવટ વગર બીજી બધી ક્રિયાઓ નકામી છે

સમજુતી—ટીલુ કરતા કરતા ૫૩ વર્ષ વહી ગયા, મતલબ કે ઘરડા થયા ને જપ જપવાની માળાના નાકા ઘસાઇ ગયા પવિત્ર ધામોએ ફરી ફરી પગ થાકી ગયા, (બહુ તીર્થો કીધા) તોપણ પરમેશ્વરને શરણે પહોચ્યા નહિ, કથા સાભળી સાભળી કાન બહેર મારી ગયા, (બહુ કથાઓ સાભળી) તો પણ અખો કહે છે કે ઇશ્વર

સંબંધી જ્ઞાન પેદા થયુ નહિ (૧) એક મુરખને એવી ટેવ હતી, કે જેટલા પત્થર દેખે એટલા બધાને દેવ ગણીને પૂજે, જ્યા પાણી દેખે ત્યા નહાય, તુળશી દેખીને તેના પાદડા તોડે, અખો કહે છે કે એ બધો ઉત્પાત કહેવાય કેમકે ઘણા પરમેશ્વર એ કયાની વાત ? (૨) બધા પરમેશ્વરને મેળવવા માટે કષ્ટ વેઠે છે પણ અખો ભકત તો પરમેશ્વરમા પોતાની મેળે મળેલો છે, મારે તો (અખાને તો) સરખો પ્રેમ હોવાથી સહેજમા પ્રભુનો મેળાપ છે, અને તમામ (માર્ગ) પોતાને તાબે હોવાથી હુ સુખ પામ્યો જેમ મોટા સમુદ્રમા મોટુ માછલુ રમે છે તેમ પરમેશ્વરમા હુ રમી રહ્યો છુ, તો પછી શરીરને નમનુ દુઃખ કોણ આપે ? (૩) યુકિતથી મે ઘણી મહેનત કરીને જોયુ, તો (મને માલમ પડયુ કે,) પ્રભુ વગરની કોઇ પણ વસ્તુ નથી, (બધેજ પ્રભુ છે) તો પછી (મારા) આઠ વેતની ઉચાઇનો મને જે ઘડયો તે ઘડનાર તે (વળી) જુદો કયા જઇને રહ્યો, એમ વિચારી જોતા પ્રભુ હાથ લાગ્યો જેથી અખો ટળ્યો (અખાનુ હુપણુ ગયુ) અને એ પરમેશ્વર રૂપ પુરૂજ રહી (૪)

પાઠ ૨૨.

સફરી=મોટા દરીઆની મુસાફરી કરનાર
વાધરી=ચામડાની દોરી
જળ પ્રવાસ=પાણીની મુસાફરી
બતેલા=નાનુ વહાણ
ફતેમારી=(ફતે+મારી)=બતેલાથી મોટુ વહાણ
સવા(સ+વા)=સારો પવન-અનુકૂળ
સુકાન=વહાણનો ફેરવવાનો દાંડો
સફર=દરીઆની મુસાફરી
સરજામ=સામાન
મનવાર=લડાઇનુ વહાણ
ગજાવર=ઘણુ મોટુ
બદર કર્યા વગર=મુકામ કર્યા વગર

ટન=વીસ હંડ્રવેટ
કાટકા=કડાકા
યાંત્રિક બળ=(યાંત્રિક=યંત્રની+બળ =શકિત)=આઢામા સાદા યંત્રની શકિત
વિધુત=(વિ+વધારે+ધુત=પ્રકાશવુ +ત=ભૂતકૃદતનો પ્રત્યય=એલુ) =પ્રાણી માત્રમા જે ગુપ્ત બળ રહેલુ છે તે, વીજળી (એને અગ્રેજીમા ઇલેકટ્રીસીટી કહે છે)
હોકાયંત્ર=(હુક્કા=હુકકો=દાબડી+યંત્ર) =વહાણમા દિશા જાણવાનો સચો, એની સોય હમેશા ઉત્તર દિશામા રહે છે.
લોહચુંબક=(લોહ=લોઢુ +ચુબક+ ચુશી લેનાર)=લોઢાને પોતાની તરફ ખેચનાર (એ એક એવી જાતનુ લોઢુ છે કે તેની પાસે થોડે છેટે સોય વગેરે બીજુ સાધારણ લોઢુ ધરીએ તો તેને તે ખેચી લઇ પોતાની જોડે વળગાડી દે છે)

પાઠ ૨૩.

દ્રોપદી=અગ્નિ કુડમાથી નીકળેલી દ્રુપદ રાજાની પુત્રી
સ્વયંવર=કન્યાએ પોતાની ઇચ્છા મુજબ વર શોધી કાઢી પરણવુ તે
દ્રુપદ=પચાળ દેશના રાજા, પ્રષદનો પુત્ર
ભૂદેવો=(ભૂ+દેવો)=બ્રાહ્મણો
નિવેદન કર=જણાવ, કહી બતાવ
ધ્રુષ્ટધુમ્ન=હોમ કુડમાથી નીકળેલો દ્રુપદનો છોકરો
યોજશે=તાકશે, ફેકશે
જળેજ=પાણીમાજ
ક્ષત=ઘા, છેદ
મચ્છ=માછલુ
ભગિની=બેન
વરમાળ=સ્વયવરમા કન્યા જે માળા=હાર પહેરાવી પોતાનો વર કરી થાપે છે તે, વરવહુની કોટમા પરણતી વેળા જે માળા ઘાલવામાં આવે છે તે

અન્વય—વીરો સાભળો, પણ જે ધન્ય ઉઠાવશે અને ચક્રમાથી

જતુ શર જે યોજશે, ને જળેજ જોઇ મચ્છને ક્ષત કરશે, તેને (મારી) ભગિની આ વરમાળ પહેરાશે

સમજુતી—ભાઇઓ સાંભળો, જે કાગડું ઉંચકશે અને ચક્રમાંથી જાય એવી રીતે બાણ ફેંકશે, ને પાણીમાંજ જોઇને મચ્છ વીંધશે તેને મારી બેન આ વરમાળ પહેરાવશે

હાથ ઘસીને=પસ્તાઇને, દીલગીર થઇને
ડોળ=ભપકો
જયદ્રથ=સિંધુરાજાનો પુત્ર. (એ દુર્યોધનની બેન દુઃશીલા સાથે પરણ્યો હતો)
બાંકા ટેડા=ફાંકડા
તાવ=તાલ, મુછપર હાથ ફેરવવો તે
સાંધ્યો=તાક્યો
દુંટી=નાભિ, પેટના નીચલા ભાગમાં જે શરીરનું મધ્ય બિંદુ છે તે
પણછ=ચાપ, ધનુષની દોરી
ચોઘડીઉ=ચાર ઘડીનો વખત
શિશુપાળ=દમઘોષનો વસુદેવની બેનથી થએલો પુત્ર
નયનવેધ=આંખ છેદવી તે
પ્રબળ=(પ્ર+બળ) જોરાવર
વેધી=વીંધી, છેદી
વરે=પરણે
ખેદ=બળાપો, અફસોસ
કીર્તિમંત=(કીર્તિ+મંત) આબરૂવાળા
સોંપે=જણાવે
સાર્થ=સફળ
પણ=નિયમ, પ્રતિજ્ઞા, બાધા
દાખી=બતાવી
વીર્ય=પરાક્રમ, બહાદુરી
ક્ષત્રીજાયો=ક્ષત્રી પુત્ર
ભારે=ખરે
વિપ્ર=બ્રાહ્મણ
લાજ=આબરૂ
સરશે=થશે

અન્વય—કોઈ રાએ ઊંડો ઊઠોની ! અને મચ્છ વેધી કન્યાએ

વરો, મચ્છ વેધી કન્યા વરો, (કે જેથી) મારૂં પણ મિથ્યા ન થાએ. (૧) કોઇ મચ્છ વેધી નવ શકે, આ જોયે મુને (મનમા) ખેદ થાય (છે,) સૌ ક્ષત્રી કિર્તિમત સોંપે, પણ શુ ! અહીંઆ (કોઇ) વીર ન હોયે ? (૨) વારૂ માથે મુગટ મુકયા છે (તો) હવે મારૂ પણ સાર્થ (ક) કરો, (તમે) કોટે મોતીની માળા ઘાલી છે. (તો હવે) વીર્ય નાખી વરમાળ પહેરો (૩) કો ક્ષત્રીજાયો હામ ન ભીડે (તો) વિપ્રમાથી કોઇ કામ કરો, (કે જેથી) સભાકેરી ને મારી લાજ રહેશે. (અને) વળી કન્યાનુ કામ સરશે

સમજુતી—કોઇ રાજા ઊઠો ઊઠો અને માછલાને છેદી કન્યાને પરણો, માછલાને છેદી કન્યાને પરણો, કે જેથી મારી પ્રતિજ્ઞા નકામી જાય નહિ (૧) કોઈ માછલુ છેદી શકતુ નથી આ જોઇ મને મનમા (દીલગીરી) બળાપો થાય છે, અફસોસ છે કે કોઈ માછલાને વીંધવાને સમર્થ નથી બધા ક્ષત્રીઓ આબરૂદાર (પ્રતિષ્ઠાવાળા) જણાય છે પણ શુ ! અહીંઆ કોઇ બહાદુર નથી ? (૨) વારૂ તમે માથે મુગટ મૂક્યા છે (તમે રાજા છો) તો ઠીક પણ હવે મારી પ્રતિજ્ઞા સફળ કરો, વળી તમે ગળામા મોતીની માળા ઘાલી છે તે ખોટી માનુ છું, તો હવે તમારૂ પરાક્રમ બતાવીને વરમાળ પહેરો (૩) કોઇ ક્ષત્રીય પુત્ર હિંમત કરે નહિ તો બ્રાહ્મણમાથી તમે કોઇ મારૂ કામ કરો, કે જેથી સભાની ને મારી આબરૂ રહેશે, અને વળી કન્યાનુ પણ કામ થશે (૪)

કોડ=હોસ
દીન=લાચાર
વીનવે છે=વિનતી કરે છે
કર્ણ=કુતીને કુવારી અવસ્થામા સૂર્યથી થએલો પુત્ર
સિદ્ધ કરીશ=પાર પાડીશ
સધાન=જોડાણ
સૂતપુત્ર=દાસીનો પુત્ર, સારથિ પુત્ર

લજ્જિતપણું=શરમાળપણું
ક્રોધયુકત=ગુસ્સાવાળા
નક્ષત્રી=ક્ષત્રી વગરની
સાક્ષાત=પ્રત્યક્ષ
કન્યારત્ન=કન્યારૂપી રત્ન
તેજ=આબરૂ, કિર્તિ
વામન=વિષ્ણુનો પાચમો અવતાર, ઇંદ્રના નાનાભાઇ
અગસ્તિ=એ નામના ઋષિ, વરૂણ અને ઉર્વશીના પુત્ર
વાન=બાંધો, વર્ણ
ચાચલ્ય=ચચળાઇ
છટાએ=ખુબીથી
કાપડી=કાપડ વેચનાર, (કારણ કે પાડવો કાપડ વેચવાનો ધંધો કરતા હતા ત્યાર પછીથી સાધુની સાથે જવા લાગ્યા) સાધુ, સાધુના વેષમા અર્જુન
મરોડ=વાંક, લઢણુ
ગળ્યા=ભાગ્યા
દક્ષ=નિપુણ, હોશિયાર, ચતુર
ટાઢુ કર્યું=નિવૃત કર્યું કામથી નવરૂ કર્યું
વિસ્મે કર=નવાઇ પમાડે

અન્વય—જુઓ વિપ્રે હામ ભીડી છટાએ ધનુષ ધર્યું (છે) કાપડી ક્ષત્રીનુ કામ કરે છે, છટાએ ધનુષ ધર્યું (છે,) તેના અગ મરોડ જુઓ, છટાએ ધનુષ્ય ધર્યું (છે,) ગર્વી ભૂપતિના કોડ ગળ્યા છટાએ ધનુષ ધર્યું (છે) એના નેત્રનો લક્ષ જુઓ છટાએ ધનુષ ધર્યું (છે,) શર યોજતે કેવો દક્ષ છે છટાએ ધનુષ ધર્યું (છે,) એ હો! એણે મચ્છ વેધ્યો (અને) ધનુષ ટાઢુ કર્યુ વિપ્રે અદ્ભુત (કામ) કર્યુ, (તેથી) એ સઘ વરમાળા પહેરશે

સમજુતી—(એક બ્રાહ્મણ બોલ્યો કે) જુઓ બ્રાહ્મણે કેવી હિંમત કરી છે ને કેવી ખુબીથી કામઠુ પકડયું છે! કેવી ખુબીથી કામઠુ પકડીને સાધુ ક્ષત્રીનુ કામ કરે છે! એના શરીરની લઢણ જુઓ! એણે ખુબીથી કામઠુ પકડયુ છે, અહંકારી રાજાઓના હોશ ગળી ગયા છે.

ખુબીથી કામઠુ પકડયુ છે એની આખની નિશાન તાકવાની ખતીવી ધારણા જુઓ એણે ખુબીથી કામઠુ પકડયુ છે બાણ મારવે કેવો નિપુણ છે એણે ખુબીથી કામઠું પકડયુ છે. અરે એણે માછલુ વીંધ્યુ ને ધનુષ ટાઢુ પાડયુ એ બ્રાહ્મણે નવાઇ જેવું કામ કર્યું તેથી એને દ્રૌપદી તરત વરમાળ પહેરાવશે

અન્વય—બાઇ કાંઇ વિસ્મે કરે (એવુ) દીસે (છે) દ્રૌપદી માળ પહેરાવે છે, (તેથી તેના) મનનુ માન્યુ થાય (છે,) (તેથી) તે અંતર હરખાય (છે) (૧) બાઇ તે વરમાળા પહેરાવીને મચ્છવેધુની પાસ ઉભા, એની (દ્રૌપદીની) આશ ફળો, અને એ વર ક્ષત્રી હજો (૨) બાઇ તમારૂ હેત ન વીસરે, અમને (તમારાથી) છુટા પાડયાનુ દુખ (છે પણ) તમને સુખ થાઓ એમા (અમે) સુખ માનીશુ. (૩)

સમજુતી—બાઇ કાંઇ નવાઇ પમાડે એવુ લાગે છે પણ તમો એને માળા પહેરાવો છો, તેથી એ મનમા ખુશ થાય છે, (૧) કારણ એના મનનુ ધાર્યું થાય છે દ્રૌપદી તે વરમાળ પહેરાવીને મચ્છવેધુની (અર્જુનની) પાસે ઉભા. એની (દ્રૌપદીની) આશા સફળ થાઓ અને એ વર ક્ષત્રી હોજો. (૨) બાઇ તમારૂ હેત ભુલાય તેમ નથી તેથી અમને તમારાથી વિયોગ થયાનુ દુખ થાય છે, પણ તમને સુખ થશે તેમા અમે સુખ માનીશુ. (૩)

પાઠ ૨૪

મક્કા=અરબસ્તાનમા શહેર છે(એમા મહમદ પેગબર સાહેબનો જન્મ થયો હતો)

હજ=મક્કાની જાત્રા કરવી તે

હાજી=જાત્રા કરનાર, જાત્રાળુ

જેદ્દા=અરબસ્તાનમા રાતા સમુદ્રને કાંઠે બંદર છે.

મજલ=ટપ્પો

જોગવાઇ=સગવડ

પાક=પવિત્ર
ધારણ કરે છે=પહેરે છે
પાટલી=ધડી
લીખ=જૂના ઈંડા
શરીફ=કીર્તિમંત, આબાદ
નિમાજ=બંદગી, પ્રાર્થના
ફરમાન=હુકમ
લબ્બેક=હું આવું છું
ચુમે=ચુંબી કરે
ચાલ=ચાલથી
પડી=ભણી
અલેહિસ્સલામ=જેના નામ ઉપર રહેમત રહે તેવા
ખુતબા=ધર્મનો ઉપદેશ
ભોગ=બળિદાન
મહમદ પેગંબર=ઇશ્વરના ત્યાંનો સંદેશો લાવનાર મહમદ, ઇસ્લામી પંથનો સ્થાપનાર
મદીના=અરબસ્તાન દેશમાં શહેર છે (અહીંઆ મહમદ પેગંબર સાહેબ મરણ પામ્યા હતા)
ઇસ્લામી ધર્મ=મુસલમાની ધર્મ
શેતાન=પલિત, અપવિત્ર

પાઠ ૨૫

પ્રાચીન=જુનું
અર્વાચીન=હાલનું, ચાલતા સમયનું
ત્વચા=ચામડી
બહેરીન=ઇરાની અખાતમાં બેટ છે
સિંહલદ્વીપ=લંકા (એની આકૃતિ જમરૂખના જેવી છે)
છવાઇ રહે છે=ખીલી નીકળે છે, જણાય છે.
અડદીઆ=કાળા
સટકીઉ=ઝટ સરી જઇ છુટે એવી ગાઠ
ચીમટા=ચીપીઆ
ભસ્મ=રાખ
વડ=પ્રકાર, જાત
વીંધ=છિદ્ર, કાણું
અંકાય=નક્કી થાય, ધરાય
સરકો=શેરડી, તાડી વગેરેનો ખાટો થએલો રસ

પાઠ ૨૬

નિંદા=કોઇનું ભુંડું બોલવું તે
ચાડી ચુગલી=વગર કારણે અથવા

કારણુસર કોઇની છુપી વાત બીજા ઘણા માણસ આગળ કહેવી તે
કુટેવ=(કુ+ટેવ) ખરાબ આદત
ચર્ચા=વાદવિવાદ
કુથલી=નકામુ ટહાયલુ, સાર વિનાની લાંબી વાત, નિંદા
મંડળીની હવામાંજ ફેર પડતો= મંડળીમા કાઇક જુદીજ અસર થતી
છાપ=અસર
ઘર ભાગે છે=ઘરમા તુત પડે છે
ચાનક=ખંત, ચેતક, કાળજી
ગીબત=નિંદા, નાલેસી. કોઇની પાછળ તેનુ ભુંડુ બોલવુ તે
હલાલ કરેલી=ખાવાને માટે ધર્મ વિધિ પ્રમાણે કાપેલી
તાજુબ=વિસ્મય
ખોડ=એબ, ખામી
ચીડ=કંટાળો, અણુગમો
નજરે નજરે=પ્રત્યક્ષ
ખાસીએત=ટેવ, આદત
જડમૂળથી=સમૂળગી, તદ્દન
જીભલડી=જીભડી, જીભ
લુલી=જીભ
વિકટ=અઘરૂ, મુશ્કેલ

પાઠ ૨૭.

પ્રાત કાળ=પ્રભાત
ચિત્ર=ચિતાર, આબેહુબ વર્ણન
મર્યાદા=છેવટની હદ, છેડો
અરૂણુ=સૂર્યનો સારથિ
સારથિ=રથ હાકનાર
ચંદ્રના મુઆ પછી=ચંદ્રમા અસ્ત થયા પછી
કુમુદિની=કુમુદ ફૂલનો વેલો, પોયણી
પ્રિયા=વહાલી
સેવતી=એક જાતનુ ફૂલનુ ઝાડ
નાસિકા ઇંદ્રિય=શ્વાસ લેવાની ઇંદ્રિય, નાક
દિવાકર=(દિવા+કર)=દહાડાનો કરનાર રવિ, સૂર્ય
ચોપદાર=છડીદાર
નેકી=સાચવટ
શોર=મોટો અવાજ
પ્રભાતીઉં=સવારના પહોરમા ગાવાની કવિતા

અમથો રાગડો કાઢી જુદું રડવા=ખોટો વિલાપ કરવા

સાતમી ચોપડીના

અર્થ દશ આના

દોપિસ્તા=સહી ચોપડી વુટેલા જાડા પત્તા

ઇત્યાદિ=(ઇતિ=એ પ્રમાણે+આદિ=બીજી) એ પ્રમાણે બીજા પણ, વગેરે

બધન=બધન

શખણી=કકાસિએણ, નઠારી

આળસુ=જેને કામ કરવાનુ મન ન થાય તે

એદી=વણોજ આળસુ, બીલકુલ કામ નહિ કરનાર

અગવસ્ત્ર=(અગ+વસ્ત્ર)=શરીર ઢાકવાનુ લુગડુ

સહસ્ત્રલિગ=(સહસ્ત્ર=હજાર+લિગ) મહાદેવની હજાર દહેરીવાળુ

વનવાગલા=વનવાગોળ

સફળ=સિદ્ધ પૂર્ણ

નિષ્ફળ=નકામી, ફોકટ

ચિતાતુર=(ચિંતા+આતુર)=ફીકરમદ

લાદીને=પીઠપર ભાર ભરીને

ધનુર્વિદ્યા=(ધનુર+વિદ્યા)=કામઠુ એચી બાણ મારવાની વિદ્યા.

પાઠ ૨૮.

કબીરવડ=એ નર્મદા કિનારે આવેલા શુક્લતીર્થની સામેના બેટમા વડ છે (એના જેવો મોટો દુનિયામા બીજો નથી એને માટે એવુ કહેવાય છે કે મહાત્મા કબીરે અહી વડનું દાતણ કરીને ચીરી નાખેલી તેમાથી એ વડ ઊગી નીકળેલો)

ભાસ્યો=દેખાયો, જણાયો

જોદ્ધા=લડવૈયો

એકાતે=શાત જગામા

કદે=માપમા, ઉચાઇ અને વિસ્તારમા

અચરતી=નવાઇ

મોરુ=બહાર પડતી શોભીતી વસ્તુ, નાક

મોરાનો=મોખરાનો, આગળપણનો

મગરુમ=અભિમાની, અહમરી

સત્સગે=કબીરના સમાગમથી, સારી સોબતથી

કબીરા ભગતમા=કબીરપથીઓમા

તતુ=નડવાઇ, મૂળી
ખુચે=ભોયમા પેશી ઊગી નીકળે
સકેલી=એકઠી કરી નાની કરી
જટા=માથાપરના લાબા વાળ
ગિર=પર્વત
ભેદી=વટામાથી પેશી
મિત=મધ્યમ, થોડો
અમળ=ચોકખુ, નિર્મળ
ઘટા=ભરાવ
છાયા=છાયડો
ખગ=પક્ષી
હીન કરમના=ઓછા ભાગ્યશાળી, કમનસીબ
થાળા=મૂળીઆ બાઝેલી ઉચી જગા
ગલી=સાકડો રસ્તો
રમણીય=સુદર
લાલ=ફક્કડ પુરુષ
લલના=ફક્કડ સ્ત્રી
લાલ લલના=ફક્કડ સ્ત્રી પુરુષો
જપ=ઇશ્વરના નામનો મત્ર વારેવારે મનમા બોલવો તે
છાયી=પથરાઇ
હરિત=લીલા
ચૂગવુ=ચાચ મારીને ખાવુ
ઠુમસા=ટુકા ને જાડા
ખુશનુમા=આનદ આપનાર
ઠાર=ઝાકળ, હીમ
ઠરી=ટાઢી થઇ, સતોષ થયો
ખરી=ખરી પડી, જતી રહી
ખરીજ=ખરેખરી
વિશેષ=ખાસ કરીને
ગંભીર=પ્રૌઢ
નર્મદા=રેવાજી
કૃતાર્થી=ધારેલુ પામેલો
નરમદા=નર્મદાશકર કવિ

સણજુતી—ધુમસને લીધે દૂરથી કબીરવડ ભુગે ઝાખો પહાડ જેવો નદી વચ્ચે નિર્ભયપણે એક સરખો (સ્થિર) ઉભેલો દેખાયો, કારેલો લડવૈયો જાણે (નદી વચ્ચે બેસીને) ધ્યાન ધરતો હોયની ! એવો એ કબીર વડ સવારે એકાતે શોકને હરે છે (૧) મોટાઇમા અને દેખાવમા એ (કબીરવડ) જગતમા નવાઇ પમાડનાર જણાય છે, ખરે ! જે દેશમા આવુ ભૂષણ હોય તે દેશ (જગ્યા) મગરૂબ કેમ નહિ રહે ? કબીરના સમાગમથી એ (કબીરવાડ) કબીરપથીઓમા પવિત્ર મનાય છે, ડાળી અને વડવાઇના વધારાને લીધે એ હમેશ અમર કેમ નહિ કહે-

વાય? (૨) પ્રથમની ઝાડની ડાળીમાંથી ફુટીને નીકળતી ભોયમા પેસી જાય એવી વડવાઇની શોભાથી ઘણા શરમાઇને શિવજી ઊઠયા ને પોતાની જટા સંકોચીને હિમાલય પર્વતપર જઈ રહ્યા (૩) એ વડની એવી ઘટા કે જેમા ઉનાળામા પણ સૂર્યનું એક પણ કિરણ ઘણી મહેનતે પણ પેસી શકે નહિ, ઉચે એવી ઘટા હોવાથી નીચે શિતળ છાગા પડે તે છાયાનુ લોકો સુખ લે છે, ખુલ્લી બાજુઓ તરફથી પુષ્કળ પવન આવી જમીન ઉપરનો ધૂળ કચરો વગેરે સાફ કરે છે, પછી જોઇએ તેટલો પવન આવવાથી માણસોના મનને ખુશી કરે છે, (૪) ઘણા જંતુ અને પક્ષીઓ અહીં રહીને ઉંચા પ્રકારનુ સુખ પામે છે, અહીં ઘણા જાત્રાળુઓ પુણ્ય સમજીને ઉતરે, અહીં ઘણા શિકારીઓ બહુ ગમત કરે છે, અહીં હજારો લોકોનો સમાસ થતા અડચણ પડતી નથી એ વડની છાયામા ૧૫૦૦૦ માણસ સુખે રહી શકે એવો મોટો છે. (૫) અહીંથી નદીને દૂર વહેતી જોવી તે ચકચકિત દેખાય છે, ને કોઇ કોઇ પશુઓ બેટપર અહીંતહીં ચરે છે તે જોવા, ભારે ઘટા જોવી, ને કોઇ પક્ષીઓના સ્વર સાભળવા, શરીરમા ચોકખો વાયુ લેવો, આવુ સુખ કમનસીબ માણસો હોય તે ન લે (૬) ઘટા અને મુળિઆની આજુબાજુ થએલી ટેકરીઓને લીધે ફરવા લાયક ઘણી ગલીઓ થઇ છે, વડવાઇઓની પોલાણમા કેટલીક ગુફાઓ થઇ, અને તેમા શોભિતી ઘણી બેઠકો બની છે, જેમા નિરાતે ફક્કડ સ્રીપુરુષો ખુશીથી રમી શકે અથવા નિરાતે જોગી પુરુષ ખુશીથી (જપમા) ઇશ્વર સ્મરણમા બેસી શકે, (જોગી ભોગી બંનેને ફાવે એવી જગ્યા છે) (૭) જાડા, લીલા, કુમળા, કુમસા પાન્ડા છાયા કરીને શોભે છે વળી રાતા (પાકા) ટેટા ખાઇને ઘણા જીવો પેટ ભરે છે, બાજુ પરથી ઘણા આનંદદાયક

રંગના કિરણો પડે છે, નીચે કરોળીઆ વગેરેએ બાંધેલા પડો હીમથી (હીમનું પાણી પડેલુ હોવાથી) તડકામા બરફ સરખા ચળકતા જણાય છે (૮) હે ! કબીરવડ તને જોઇને મારી આખ ટાઢી થઇ (સતોષ થયો) મારી પાપવાળી બુદ્ધિ જતી રહી ને મને ખરેખર સારી જાત્રા થઇ, હે ગભીર કબીર વડ તારા વડે નર્મદા નદી સારી શોભે છે, વધારે શોભે છે અથવા હે નર્મદા નદી હુ નર્મદાશકર કવિ તારા દર્શનથી ઘણો સુખી થયો છુ (૯)

પાઠ ૨૯.

મશહુર=પ્રખ્યાત, નામીચા
નિર્ધનતા=(નિર્+ધન+તા)=ગરિબાઇ
રમ=લહેજત, શોખ
બધારણુ=બાધો
સ્કોલરશિપ=વિદ્યાર્થીને મદદ દાખલ જે રકમ મળે છે તે
નિર્વાહ=ગુજારો, પોષણુ
ઉદાહરણુ= દષ્ટાત, દાખલો
બાહુબળ=જાત મહેનત
ઉંચે સ્થાને=ઉંચી પદવીએ
મનોબળ=મનનું જોર, મગજશકિત
મત્રી=કારભારી
સુધારક=(સુ+ધાર+અક)=સુધારો કરનાર
તંત્રીપણુ=વર્તમાનપત્ર વગેરેમા લખાણુ વગેરે ચલાવવાનુ કામ
ગયુ દીઠુ ન પડયુ=જવાથી કામને હરકત ન આવી, કામ અટકી ન રહ્યુ
ઇન્સપેકટર=તપાસનાર
ટેમ્પુટી=તાબાનો
વહોરી=માથે લઈ
બીડુ ઝડપ્યુ=આગેવાની કરી
ટ્રેનિંગ=શિક્ષણુ
પ્રિન્સિપાલ=મુખ્ય ગુરુ
પ્રાથમિક=(પ્રથમ+ઇક)=શરૂઆતની
અભિપ્રાય=સલાહ, વિચાર
વર્નાકયુલર=દેશી ભાષા, (ગુજરાતી)
સોસાઇટિ=મડળી
પ્રસાર=ફેલાવો
ઉન્નતિ=ચઢતી
પ્રયાસ=મહેનત, યત્ન

ઉદય=ચઢતી, ઉન્નતિ, વૃદ્ધિ
અર્પણ=બક્ષીસ, ભેટ
નિખાલસ=નિષ્કપટી, શુદ્ધ મનના

પાઠ ૩૦.

ઢંઢેરો=રૈયત માટે સરકાર તરફનું જાહેરનામુ
નામદાર=(નામ+દાર)=પ્રખ્યાત
ઇસ્ટ ઇંડિયા કંપની=ઇંગ્લાંડથી હિંદુસ્તાનમા વેપાર કરવા આવેલી મંડળી
સ્થાપન=મંડાણ, શરૂઆત
મૂળ હેતુ=અસલ વિચાર
રાજ્યવ્યવસ્થા=(રાજ+વ્યવસ્થા)=રાજ્ય બંધારણ
ગરબડ=ગોટાળો
પાર્લામેન્ટ=ઇંગ્લાંડની રાજકીય સભા
સનદ=પરવાનો, પટો
મારફત=દ્વારા, વડે
સમસ્ત=બધા, સઘળા
અભયવચન=(અ+ભય+વચન)=બીક વગરના ખાતરી ભરેલા બોલ
પ્રકટ કર્યો=જાહેર કર્યો
હસ્તક=તાબે, કબજે
વાઇસરોય=રાજાનો પ્રતિનિધિ, રાજાને બદલે નિમાયલો અધિકારી
તહનામુ=સલાહનો કરાર
કરારનામુ=સરતનો પટો
સદરહુ=ઉપર કહેલી, મજકુર
ધકકો=નુકસાન
મરતબો=માન, મોટાઇ
રાજ્યધર્મ=(રાજ્ય+ધર્મ)=રાજાની ફરજ
ઇતરાજી=નાખુશી, કમ મહેરબાની
સ્વસ્થતા=(સ્વસ્થ=શાંત+તા=પણું) શાંતિ
લોકોપયોગી=(લોક+ઉપયોગ+ઇ) લોકના જરૂરની
વૃદ્ધિ=વધારો
સમગ્ર=આખી, બધી
આબાદાની=ચઢતી
સામર્થ્ય=જોર, બળ

પાઠ ૩૧

લંડન=ઇંગ્લાંડમા ટેમ્સ નદીને કાંઠે બ્રિટિશ રાજધાનીનુ શહેર છે (એ દુનિયામા મોટામા મોટુ

શહેર છે)
રોનકદાર=(રોનક+દાર)ઘાટદાર
ઝળાઝળા થઈ રહેવી=પ્રકાશેલી
ગ્યાસ=વાયુ
જંગી=મોટી
સુરંગ=જમીનમા દારૂ ભરી ઉડાવવો તે
ટેમ્સ ટનલ=ટેમ્સ નદીની નીચે થઇ ગાડી, ઘોડા, માણસ અને આગ ગાડીને જવાનો રસ્તો
ટનલ=જમીન ખોદીને તળેથી બનાવેલો રસ્તો
રળિઆળુ=સુંદર, રૂડુ, સુશોભિત
પટ્ટાભિષેક=ગાદીએ બેસવાની ક્રિયા
દફન કરવુ=દાટવુ
પૅલેસ=મહેલ
મ્યુઝીઅમ=પ્રદર્શન, સંગ્રહસ્થાન
ઐતિહાસિક=ઇતિહાસ જણાવનારી
બખ્તર=લોઢાની જાળીનો અંગરખો,
મુગટ=તાજ
બ્રીજ=પૂલ
નેશનલ=પ્રજા સબંધી
સાહસિક=(સાહસ + ઇક)=જોખમ વેઠનાર

દેશાભિમાની=(દેશ+અભિમાન+ઈ) =દેશનુ અભિમાન રાખનાર

પાઠ ૩૨.

કૃતજ્ઞતા=(કૃત+જ્ઞ+તા)=નીમકહલાલ પણુ
લાગણી=ભાવ
વૃત્તિ=વલણ
ઉંચો ભાવ=આસ્થા
શ્રવણ=માત પિતાની આજ્ઞા પાળનાર બ્રાહ્મણ
વિસુવિઅસ=નેપલ્સની પાસે ઇટાલી-મા જ્વાળામુખી પર્વત છે તે
લાવા=જ્વાળામુખીના મોમાથી જે ઉનો રસ નીકળે છે તે
અગ્નિરસ=(અગ્નિ+રસ)=અગ્નિનો રસ
ગરક થઇ ગયુ=દબાઇ ગયુ
ઠીલો=ટાઢો, ઠંડો
અસાધારણ=(અ + સાધારણ)= ઘણીજ, સાધારણ નહિ તે, નવાઇનો
ભકિતમાન=ભકિતવાળા
ક્ષેત્ર=જાત્રાનુ ઠેકાણુ, ધામ
ગુણીઅલ=ગુણ જાણનાર

શોકાતુર=(શોક+આતુર) દીલગીરી
આભારી=(આભાર=ઈ)આભારવાળા
પંકિત=દરજ્જો, પ્રકાર
કૃતઘ્ન=(કૃત+કામ+ઘ્ન=નાશ કરનાર) =ઉપકારના બદલામા અપકાર કરનાર
કૃતઘ્નતા=નીમકહરામી
કરમ=ભુડા કૃત્ય
ઘોર=ભયકર
ચટકા ભર્યાજ કરતુ=મનમા ખેદ થયાજ કરતો

પાઠ ૩૩.

ભવ્ય=મોટી સુદર
મત્સ્યેન્દ્ર=એ નામનો એક તપસ્વી, ગોરખનાથનો ગુરુ
મઢી=ઝુપડી, પર્ણકુટી, મરડીઓ
યોગશાસ્ત્ર=ચિત્તવૃત્તિના નિરોધનુ શાસ્ત્ર
ઉપદ્રવ=હરકત, અડચણ
બો=ગુફા, બખોલ, કોતર
હાડકુ પણ જડે=હાડકાના ચુરેચુરા થઈ જાય
અધારા=તમર, ચકરી, ફેર
વેદાત=એ નામનુ એક શાસ્ત્ર
પારગત=પાર પામેલા
ચડિકા=એ નામની દેવી, માતા
યથાશકિત=શકિત મુજબ
કુળદેવતા=ગોત્રજ
ઇષ્ટદેવતા=પોતે પસદ કરેલો દેવ
જતિ=ગોરજી
સ્થાનિક=મઠવાળા, આશ્રમવાળા
પથીઓ=પથવાળા
વિરોધ=જુદાપણું અણબનાવ
ઝાંઝવા=ઝાખ, અધારા
એક બીજાના ખભા ઉપર માથા કરી જોઇ રહેતા હતા=એક બીજાને ઢાળ પડતા વળગી રહ્યા હતા
તળેટી=પહાડના મળ આગળની જગો
ઠઠ=જથો
ચાતુર્માસ=ચોમાસામા સાધુઓ એકજ જગ્યાએ ચાર મહીના રહે છે તે
તાણાવાણા=વણવાની સાળપર ઉભા આડા દોરા રાખવામાં આવે છે તે

અનહદ=હદ વિનાનુ, ઘણુ જ	ઓરજ=જુદીજ, ન્યારી
વરસાદની વૃષ્ટિ=વણોજ વરસાદ	ફોક=ફોકટ, નકામુ
પડખામા=બાજુમા	ગોરખ=એ નામનો તપસ્વી

પાઠ ૩૪

વિનાશ=નાશ પામવુ તે
વિનાશકાળે=નુકસાન થવાને વખતે, દુખ આવવાને વખતે, નાશ થવાને વખતે
વિપરીત=અવળી, ઉલટી
સમાણી=સમાન, જેવી
સતિ=પતિવ્રતા
પ્રતિજ્ઞા=પણ
પ્રમાણી=અનુસરી, તે પ્રમાણે ચાલી
કુરગ હણવા=હરણને મારવા
મતિ ભ્રષ્ટ કીધી=બુદ્ધિ બગાડી
કાળજ્ઞાની=ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાન એ ત્રણે કાળની હકીકત જાણનાર

પાની=પગલુ, પગ
ધરાવી=મેળવી
જમાવી=એકઠી કરી, મેળવી, પાથરી
વળુધી=વળગી, ધરી
યદુપુરી=જાદવ રજપુતોની રાજધાની, દ્વારકા
સુરા=દારૂ
ભરાણો=ભરાયો
શરિરશુદ્ધિ=શરીરનુ ભાન
વેત્તા=જાણનાર
નિકટ=પાસે, સમીપ
લહ્યુ=લીધુ, ભોગવ્યુ
સત=સાધુ
ટળે=દૂર થાય, મટે
આશા=અમુક ઇચ્છેલુ મળશે એવુ ધારવુ તે
તૃષ્ણા=મેળવવાની ઇચ્છા

ઇર્ષા=અદેખાઇ
મોહ=માયા
મત્સર=ક્રોધ
મમતા=મારાપણુ
પ્રકટે=પેદા થાય
ઉર=મન
દઢ=પાકુ, સચોટ
પતિત=પાપી, ધર્મથી ભ્રષ્ટ થએલા
ઓધારીઆ=ઉગાર્યા, ઉદ્ધાર કર્યો, તાર્યા
પરતાપ=મહિમા
સિદ્ધ=મુક્ત
શુક=વ્યાસના પુત્ર
આદિક=બીજા, વગેરે
મુનિવર=મોટા મુનિ
ચોટયુ=લાગ્યુ
મર્મ=ભેદ, છુપી વાત
અનુપ=(અન્+ઉપ=ઉપમા)=કોઇની સાથે સર

આવી ન શકાય એવો, ઉત્કૃષ્ટ	છૂટે=જતી રહે	વ્યાપક ઇશ્વર
મહંત=મોટો સાધુ	માયાની જાળ=જગતના પ્રપંચ	મુક્તાનંદ=સાધુનું નામ છે
સેવ્યે=સેવા કર્યાથી	પરિબ્રહ્મ=પરમેશ્વર, સર્વ	આળપંપાળ=ફાંફાં

અન્વય—સીતા સમાણી કોણ શાણી સતી (હતી,) (કે જેણે) સદા પતિ પ્રતિજ્ઞા પ્રમાણી (તેણે પણ) કુરંગ હણવા (ને) મતિ ભ્રષ્ટ કીધી, (એ) વિનાશકાળે વિપરીત બુદ્ધિ (સુઝી) (૧) કૌરવ કેવા કાળજ્ઞાની હતા? (તેમણે પણ) કુસંપમાં પાછી પાની ન કરી, (ને) દ્વેષ સહિત ક્રોધી કપૈ મુઆ, (એમ) વિનાશકાળે વિપરીત બુદ્ધિ (સુઝી) (૨) નળે ન્યાય વિષે નિપુણતા ધરાવી (ને) જગતમાં સુકીર્તિ જમાવી (તેણે પણ) દ્યુતને વશ થી ગાદી ગુમાવી, એ વિનાશકાળે૦ (૩) યદુપુરી (ના) યાદવ યાદ આણો, (તેમનો) જીવ સુરા વિષે ભલો ભરાણો (તેથી તેઓ પણ) શરીર સર્વ શુદ્ધિ મૂકી (ને) મુઆ, (એ) વિનાશકાળે૦ (૪) રાવણ રૂડો શાસ્ત્રવેત્તા હતો, નવે ગ્રહો (તેની) નીકરમાં રહેતા (તેણે) સીતા હરી (ને) કુબુદ્ધિ (એ) કષ્ટ લહ્યું (એ) વિનાશકાળે૦ (૫)

સમજુતી—સીતાના જેવી કોઇ ડાહી સતી ન હતી કે જે હમેશાં ધણીના હુકમ મુજબ ચાલી, તેણે પણ હરણ મારવા માટે બુદ્ધિ બગાડી જ્યારે વિનાશ થવાનો હોય ત્યારે અવળી બુદ્ધિ સુઝે છે (૧) કૌરવ કેવા ત્રિકાળજ્ઞાની હતા, (ભીષ્મ, કર્ણ, સંજય) તેઓ પણ કુસંપ કરવામાં હઠ્યા નહિ, ને ક્રોધી (કૌરવો) અદેખાઇ સહીત કપાઇ મુઆ. (ટેક) (૨) નળ રાજાએ ન્યાય કરવામાં ઘણી માહીતી મેળવી હતી જેથી તેની દુનિયામાં સારી આબરૂ ફેલાઇ હતી તેણે પણ જુગારને વળગીને રાજપાટ ગુમાવ્યું. (ટેક) (૩) દ્વારકાના જાદવોને

સભારો કે તેમનો જીવ દારૂ પીવામા ઘણો ભરાયો મતલબ કે દારૂ પીધો તેથી તેઓ પણ શરીરનુ બધુ ભાન ભૂલીને અદર અંદર લઢીને કપાઇ મુઆ (ટેક) (૪) રાવણ સારી રીતે શાસ્ત્રને જાણનાર હતો, અને નવે ગ્રહો તેની સેવામા પાસે ને પાસે રહેતા હતા પણ તેને સીતાનુ હરણ કરવાની નઠારી બુદ્ધિ થઇ તેથી દુખ વ્હોર્યું, (ટેક) (૫)

સમજુતી—સાચા સાધુપુરુષનો સમાગમ ખરૂં સુખ આપે છે. ખરૂ સુખ આપનાર છે, માટે સત સમાગમ કરવો સત સમાગમથી આશા, તૃષ્ણા, અદેખાઈ, અહંકાર, માયા, ક્રોધ, મારાપણુ, એ અવગુણો બળી જાય છે અને તેથી મનમા ઇશ્વિરનુ પાકુ જ્ઞાન થાય છે. (ટેક) (૧) સત સમાગમથી નારદ મુનિ પોતે ઇશ્વરનુ મન થયા અને ઘણા પાપીઓનો ઉદ્ધાર કર્યો, તેથી આખરનો મોટો મહિમા ગવાય છે. (ટેક) (૨) શુકદેવ વગેરે મોટા મુનિઓ સત્સગથી સિદ્ધિવાળા પુરુષ થયા અને તેમનુ મન સુખરૂપ (સારી રીતે) હરિના રૂપના ધ્યાનમા ચોટયુ એવો મોટો ગુપ્ત ભેદ સાધુ પુરુષોથી એમણે જાણ્યો (ટેક) (૩) મહંતનો મહિમા મોટો છે, કે જેમની સેવાથી માયાની જાળ (જગતના પ્રપચ)થી છુટાય છે, અને પરમેશ્વરમા પ્રીતિ વધે છે, મુકતાનદ કહે છે ફાફા છોડી દઇને સત સમાગમ કરો. (ટેક) (૪)

પાઠ ૩૫.

ધાડા=મોટા

ગીચ=પાસે પાસે

સિકોના=એ નામનુ એક ઝાડ છે જેમાથી કિવનાઇન બને છે

જ્વરનાશક=(જ્વર=તાવ+નાશક+અક) =તાવ દૂર કરનાર, તાવ કાઢનાર

દેવદાર=એક જાતનુ ઝાડ (એ ઝાડ હિમાલયમા થાય છે)

સૌદર્ય=શોભા, ખુબસુરતી

કાષ્ટઔષધિ=ઓસડના કામમા આવે એવુ લાકડુ, વનસ્પતિની દવા
ટુક નજર=તાત્કાલિક લાભ
ઉન્મત્ત=(ઉન્+મત્ત=ગાડુ=મગરૂર) અહકારી, ઉદ્ધત, અવિચારી
વોકળા=નાળા
સહાર=નાશ, કતલ
ઢાકણુ=ઢાકણુ
ડેરાડુન=ઉત્તર હિદુસ્તાનમા શહેર છે
તકતા=જથા
ખડ=ભાગ
અનનુસ=એક જાતનુ ઝાડ
જ્યુબિલી=પશ્ચિમ તરફના દેશમા રાજા કે રાણી ગાદીપર બેઠા પછી ૨૫, ૫૦, ૬૦, વરસે જે મોટો ઓચ્છવ કરવામા આવે છે તે
ટાકણે=અવસરે, વખતે
અવસર=રૂડુ ટાણુ
હિતકારક=(હિત+કારક)=ભલુ કરનાર

પાઠ ૩૬.

ખોદે તે પડે=બીજાને નુકસાન કરવાને જે ધારે તેને પોતાનેજ નુકસાન થાય
કરે તેવુ ભોગવે=જેવુ કામ કરે તેવુ ફળ મળે
બગદાદ=એશિઆઇ તુર્કસ્તાનમા શહેર છે.
શીદા શીદા=મોહીત, મોહ પામેલુ
અમીર=જેને સરકાર તરફથી ખિતાબ કે જાગીર મળેલી હોય તે
ઉમરાવ=સરદાર, શ્રીમત
નામના=ખ્યાતિ, કીર્તિ
બેગ=અમીરી ઇલકાબ
આગા=શેઠ
કરાર=કબુલાત, ઠરાવ
કાજી=કુરાન પ્રમાણે ન્યાય કરનાર
મુફતી=મુસલમાન ધારાશાસ્ત્રી
જુમ્મા=શુક્રવાર
ખલીફ=મહમદ પેગબરના વારસ
દસ્તબસ્તા=(દસ્ત=હાથ+બસ્તા=બાવલા) હાથ જોડીને, અદબસર
કાનુન=ધારા
લફ્ઝ=શબ્દ, વેણ
દામ=પૈસા
હાડકાની ખરાબી થશે=માર ખાતા

હાડકા ભાગી જશે
દરિઆફ=વિચાર
ખીસિઆણા=ઝાખા, વીલા
ઘાણ વળી ગયો=ત્રણોજ ખપ્યો
ખાણુ પડી=ધાર ભાગી ગઇ
પેટપકડીને હસ્યા=ખૂબ હસ્યા

પાઠ ૩૭

શૌર્ય=ઉત્સાહ શક્તિ, બહાદુરી
વાટપાડુ=રસ્તે લુટનારા
ધોળે દહાડે=બધા લોક દેખે એવા દિવસના પ્રકાશમા
ધાડ=લુટારાની ટોળી
પાલક=રક્ષક કરનાર, રક્ષક
ધાડપાડુ=ધાડપાડી લુટનારી ટોળીનો માણસ
શૂરાપુરા=ઘણા બહાદુર નર
પાળીઆ=પત્થરમા કોરેલા લેખ
કેસરીઆ=યુદ્ધમા મરતા સુધી પાછી પાની ન કરતા લડવુ તે
સતીત્વ=(સતી+ત્વ)=સતીપણુ, પતિવ્રતાપણુ
ચિતા=ચેહ
રૂવા ઉભા થઇ જાય=કપારી છૂટે; પ્યાર, અચબો કે ભય વગેરે વૃત્તિને લીધે શારિરીક લાગણી થઇ આવે
રણસંગ્રામ=લડાઇનુ મેદાન
વાવાઝોડુ=પવનનુ તોફાન, વટોળીઓ
ધાડુ=જાડુ, ઘટ્ટ
જીવને તાળવે બાધી=મરવાની દરકાર ન રાખી
સ્વાર્પણ=(સ્વ=+અર્પણ)=જાતનો ભોગ આપવો તે
સૌભાગ્યવતી=સારા ભાગ્યવાળી, જેનો ધણી જીવતો હોય તે સ્ત્રી.
આરે=કાઠે, કિનારે
ડગ્યો નહિ=મન ફેરવ્યુ નહિ, લોભાયો નહિ
દુખનો આભ=ઘણુજ દુખ
ટેક=વટ, પણ, નિયમ,
યુગમ=જુગ, જમાનો

પાઠ ૩૮

ઝેર=અદેખાઇ
વેર=દુશ્મનાઇ
પર=પારકી
નાતીલા=નાતના
જાતીલા=જાતના

હરખ=ખુશી થા	ચુર	રહેવાશી
લેખ=જાણ	આશ્રય=છાય, મદદ	ધાડા=ટોળા
કુકર્મી=નઠારા કામ કર-નાર	ધવળ=ધોળ	કુવેતર=કુવાનુ પાણી પાઇ પાક કરવાની જગા, વાડી
	મ ગળ=કલ્યાણ	
મારણ=મારનાર	ધારા=કાયદા, નિયમ	
તુલ્ય=બરાબર	નિર્બળ=કમજોર	હિમાચળ=(હિમ=બરફ +અ=નહિ+ચળ=ખમે) =જ્યાથી બરફ ખમે નહિ તે, હિમાલય
વિધવિધ=તરેહતરેહના	કોળીનાળી=કોળી વગેરે	
વૈભવ=સુખના સાધન	સ સ્થાન=પાસેનો મુલક	
પટકુળ=એક જાતનુ લુગડુ	ફાસીખોરા=ફાસીઆ	
હુલકર=હોલકર	ફેલ=ઢોગ	પ્રવેશ=દાખલ, આર ભ
ખરાબી=પાયમાલી	વાટ=રસ્તો	માળવ=માળવા
કોણજ માત્ર=શી ગણ-તરીમા	વનમા વાટ પાડી ન શકે= રસ્તો રોકી ન શકે	આદિક=વગેરે
		સજજે=પહેરજે
પિંઢારા=લુટારા	ધીંગા=મજબુત	શણગાર=સાજ, આભૂ-ષણ
નેજા=વાવટા	કાઠી=કાઠિઆવાડના રહેવાશી	
તનુજ=છોકરા		મહી=પૃથ્વી
ગુલતાન=મશગુલ, ચક	જન=જત સસ્થાનના	

સમજુતી—અદેખાઇ ગઇ અને દુસ્મનાઇ ગઇ, વળી ઘણો જુલમ કરનાર ઘણુ ગયા, પારકી નાતના અને પોતાની જાતનાથી હળીમળીને દુનિયાનો વહેવાર ચાલે છે, જે બિચારી બકરીનો પણ કોઈ કાન પકડી શકતુ નથી, મતલબ કે ગરીબમા ગરીબ જે બકરી તેને પણ કાઇ દુ ખ દઇ શકતુ નથી તો પછી માણસને તો કેમજ દુ ખ દઇ શકાય ? મતલબ કે કોઇને પણ દુ ખ દઇ શકાતુ નથી

માટે હે ! હિંદુસ્તાન (હિંદુસ્તાનના લોકો) એ આભાર પરમેશ્વરનો સમજીને હવે (તુ મનમા) ખુશી થા (૧) તારાપર અનોપમ રાજ્ય હાલમા થયુ છે, અને એ રાજ્યે તારી આબરૂ વધારી છે એમ તુ જાણુ ભયકર નઠારા કામ કરનાર ચોર ગયા ને કપટનુ જોર નાશ પામ્યુ તે તુ જો, હવે મહમદ સરખા માનનાર નથી, અને તૈમુર જેવા તોફાન પણ નથી માટે હે ! હિંદુસ્તાન૰ (૨) જુલમી રાજાઓનો તો સમુળો નાશ થયો અને નાદિરશાહ જેવા પણ મરી ગયા, હવે. તો હિંદુસ્તાનની પ્રજાને તરેહ તરેહના સુખના સાધનો મળે છે. (મતલબ કે મરજી મુજબ લુગડા પહેરી શકતા નહોતા તેમજ પાન ખાઇને બહાર નીકળી શકાતુ નહોતુ) માટે હે ! હિંદુસ્તાન૰ (૩) હવે હોલકરથી ખરાબી થઇ શકતી નથી, અને મરાઠા લોક તો કઇ ગણત્રી-માજ નથી (મતલબ મરાઠાઓ હવે હુલડ તોફાન કરી શકતા નથી.) સિંધીઆથી હવે કદી પણ કોઇનો નાશ થઇ શકતો નથી અને નઠારા પીંઢારા લોક તે પણ ગયા, અગ્રેજ સરકારના અમલ નીચે તારા છોકરા (હિંદુસ્તાનના લોક) (મોજમજામા) મશગુલ રહે છે માટે હે ! હિંદુસ્તાન૰ (૪) અગ્રેજ સરકારની એ જોરાવર સત્તા નીચે લોકો તેના શુભ ગુણનુ ધોળ અને ગીત ગાય છે કે જેના કાયદા સૌ (રાજા કરતા શ્રેષ્ઠ છે કે જેથી કમજોર માણસને પણ મનમા બીક રહેતી નથી, વળી કોળી નાળીની બીક મટાડીને સસ્થાનનુ રક્ષણ કરે છે, માટે હે ! હિંદુસ્તાન૰ (૫) ફાસીઆ લોકો ઢોંગ કરીને જગલનો રસ્તો રોકી શકતા નથી, જબરા કાઠી લોક અને જત લોકોના ટોળા ઘોડાથી ઓવારા (પર્વતના રસ્તા) રોકી શકતા નથી, ખેતર કે

કુવેતરમા જઇને લશ્કર અનાજ લૂટી શકતુ નથી, માટે હે! હિંદુસ્તાન૦ (૬) (દક્ષિણમા) લંકાથી તે (ઉત્તરમા) હિમાલય સુધી અને (પુર્વમાં) કલકત્તાથી (પશ્ચિમમા) કચ્છમા દાખલ થતા સુધી પંજાબી, સિંધી અને સોરઠીઆ લોક તથા દક્ષિણ, માળવા વગેરે દેશના લોકના બીકના ને દુઃખના દિવસ ગયા અને સુખના દહાડાનું દાન આપ્યુ, માટે હે! હિંદુસ્તાન૦ (૭) તેટલા માટે તુ (હિંદુસ્તાનના લોક) તો ખરા અંત-કરણથી એનો પાડ માન, અને હમેશ (મનમા) ખુશી ખુશાલ રહીને સ્વર્ગના જેવો શણગાર પહેર, વળી દલપતરામ કવિ પોતાના ખરા મનથી એવો આશિર્વાદ આપે છે કે તુ (હિંદુસ્તાન) દુનિયામા મોટી મોટાઈ મેળવજે હે! હિંદુસ્તાન એ આભાર પરમેશ્વરનો સમજીને તુ (મનમા) ખુશી થા (૮)

પાઠ ૩૯

ચક્રવર્તી=જેની આણ નાના મોટા ઘણા રાજ્યો ઉપર વર્તાતી હોય તેવો, એક સમુદ્રથી બીજા સમુદ્ર સુધીના પ્રદેશનુ રાજ કરનારો કે જેને બીજા સર્વ રાજાઓ ખંડણી આપતા હોય તેવો

મહારાજાધિરાજ=(મહા+રાજ+અધિ+રાજ)=મોટા રાજાના રાજા

દિગ્વિજયી=ઘણા રાજ્યોપર જીત મેળવનાર

કલ્યાણપતિ=કલ્યાણનો રાજા

આજ્ઞાંકિત=હુકમ પાળનાર, હુકમમાં રહેનાર, તાબેદાર

સામંત શિરોમણી=સબળા યોદ્ધાઓમા શ્રેષ્ઠ

શિરોમણી=શ્રેષ્ઠ, મોટો

યુદ્ધકૌશલ્ય=લડાઇમા કુશળતાપણું

સેવામા=હજુરમા, નોકરીમા,

પરાજય=હાર

છળભેદ=દગોફટકો, કાવતરૂ

ઘાટ ઘડ્યો=મારી નાખવાના ઉપાય શોધ્યો

ફોડી=વાલચો આપી, પોતાના

પક્ષમા લઇ
ટીપ=યાદી
લક્ષ્મી ચાલ્લો કરવા આવે ત્યારે મો ધોવા જવુ નહિ પણ તરત કપાળ ધરવુ=મળતો લાભ તુરત લઇ લેવો.
સ્વહસ્તે=(સ્વ+હસ્તે)=પોતાને હાથે
મસ્તકે=માથે
શ્રીમાન=ભાગ્યશાળી, યશસ્વી, ધન સપન્ન
રાજેન્દ્ર=રાજાઓના પણ રાજા
ગુર્જરેશ્વર=ગુજરાતના ધણી, ગુજરાતના રાજા
નીમકહલાલ=કૃતજ્ઞ, કરેલો ઉપકાર જાણનાર
તન=છોકરો, પુત્ર
સુભટ્ટોપરિ=(સુ+ભટ્ટ+ઉપરી)=મોટા યોદ્ધાઓમા શ્રેષ્ઠ
સેનાધિપતિ=(સેના+અધિ+પતિ) લશ્કરનો મોટો ઉપરી
ભ્રષ્ટ=બગડેલી, અપવિત્ર થએલી
નિષ્કપટી=(નિષ્+કપટ+ઇ)=કપટ વગરના, નિખાલસ
ચોકખા મનના=પવિત્ર મનના
સામાવાળીઆ=વિરૂદ્ધ પક્ષવાળા
રિપુ=શત્રુ, દુશ્મન
લાચ=પગાર કરતા બીજુ કઇ છાની રીતે લેવુ તે
રૂશવત=લાચ (રૂશવત ફારસી શબ્દ છે)
ધર્મયુદ્ધ=યુદ્ધના નિયમ પ્રમાણે લડવુ તે
પક્ષપાત=(પક્ષ+પાત) તરફદારી' તરફેણ
દેશકલ્યાણભાવ=(દેશ+કલ્યાણ+ભાવ) =દેશનુ ભલુ કરવાની ઇચ્છા
દુર્દશા=(દુર્+દશા) નઠારી હાલત
ઇચ્છાદિક=(ઇચ્છા+આદિક)=ઇચ્છા વગેરે
નખોદ=સત્યાનાશ
નખોદ વાળવાનુ=સર્વસ્વ જવાનુ
સત્યમેવ જયતે=આખરે સત્યનો જય છે
ધર્મે જય=ધર્મથીજ જીત
પાપે ક્ષય=પાપથી નાશ
તાણ્યો તણાવાનો નથી=લાલચોથી

ડગવાનો નથી
ભરમાવ્યાથી=છેતર્યાથી, ભભેરવાથી
લૂણહરામ=કૃતઘ્ન, નીમકહરામ
પ્રતિષ્ઠા=આબરૂ, મોટાઇ
ત્રિલોક=(ત્રિ+લોક)=ત્રણ લોક (સ્વર્ગ, મૃત્યુ, પાતાળ)
રાજદ્રોહી=(રાજ+દ્રોહ+ઇ) રાજ્ય પ્રત્યે વેર બુદ્ધિ રાખનાર
ફીટકાર=ધિક્કાર, તિરસ્કાર
સુકીર્તિ=(સુ+કીર્તિ)=સારી આબરૂ
બટ્ટો=એબ, કલક, ડાઘ

પાઠ ૪૦.

ઉઘાડા=નવસ્ત્રા, નાગા
હિસક=(હિંસ=અક)=હિંસા કરનાર, ફાડી ખાનાર
કોતર=નદી કાઠે જે ઉંડા ખાડાઓ હોય તે, પહાડમા લાંમો પહોળો જે ઉંડો ખાડો હોય છે તે
બખોલ=ઝાડના થડનુ પોલાણ, ગુફા
ગુફા=પહાડમા જે પોલાણ હોય છે તે
જિંદગી નિભાવવા=ગુજારો કરવા
ઋષિ પત્ની=મુનિની સ્ત્રી
વલ્કલ=છાલના લુગડા
નજર પહોચાડીને=અક્કલ વાપરીને, બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરીને
રેંટીઓ=સુતર કાતવાનો સચો
હાથ મહેનત=હાથની મજુરી
અનહદ=(અન+હદ) ઘણોજ
ચમત્કારી=(ચમત્કાર+ઇ) નવાઇ જેવી, આશ્ચર્યકારક
મીલ=કાપડ વણવાનુ કારખાનુ
છેટા ભાગી ગયા=અતર ઓછુ થયું
એકત્ર=એકઠા, ભેગા
ફીટશે=મટશે
પાશેરામા પહેલી પુણી=પાશેર રૂમાથી પુણીઓ કરવાની હોય અને તેમાથી એક પુણી બનાવવી તે. મનલબ કે કામની શરૂઆતજ થવી

પાઠ ૪૧

શકુતલા=કણ્વ ઋષિની ધર્મ પુત્રી દુષ્યતની સ્ત્રી, ભરતની મા
ગૌતમી=એ એક તપસ્વી સાધ્વી હતી તે કણ્વના આશ્રમમા રહેતી હતી એણે શકુતલાને ઉછેરવામા મદદ કરી હતી

પ્રમાણુ પૂર્વક=(પ્રણામ+પૂર્વક) નમસ્કાર સાથે	કલ્લા=માચકા, જુડા
પરિક્રમણુ=(પરિ+ક્રમણુ) પ્રદક્ષિણા	નર્તન=નાચવુ તે, નૃત્ય
પ્રિયવદા=ઋષિ કન્યાનુ નામ	વિજોગ=જુદાઇ, વિયોગ
ઉત્કંઠા=ઇચ્છા, મરજી	સકલ=સઘળી, બધી
વિયોગ=(વિ+યોગ) જુદાપણુ, જુદાઈ	વનલતા=વનવેલ, વનની વેલો
	ઉભરો=મનનો જુસ્સો બહાર પાડવો તે

અન્વય—(તારા) વિયોગથી હરણો મુખમાથી દર્ભના કલ્લા ભોય નાખી દે (છે) એને (મોરને) વિજોગના ભાલા વાગ્યા, (તેથી) મોર નર્તન તજે છે (૧) સકલ વનલતા પણ જાણે ખરેખરા આસુ પાડે તેમ પત્ર વેરે છે, (અને) એવા પ્રકારથી ઉભરા કાઢે છે (૨)

સમજુતી—તારા વિયોગથી હરણો મોઢામાથી દરભના બાચકા ભોયપર નાખી દે છે, મતલબ કે એ હરણોએ ખાવાનુ તજી દીધું છે મોરને વિયોગનુ દુખ થયુ તેથી તે નાચ કરતો નથી (૧) સઘળી વનવેલ પણ જાણે ખરેખરા આસુ પાડતી હોય તેમ પાદડા ભોયપર ખેરવી નાખે છે અને એવી રીતે મનનો જુસ્સો બહાર પાડે છે (૨)

વનજ્યોત્સ્ના=વેલનું નામ છે	સુકૃત=(સુ+કૃત) સારા કામ
કાસ્યપ=કશ્યપના વશજ, કણ્વ	પ્રમાણુ=જેવો જોઇએ તેવો, મન ગમતો
મેળાપ=મુલાકાત, ભેટ	
સકલ્પ=વિચાર	નવમાલિકા=વેલનું નામ છે.
ભર્તાર=ધણી, વર	વધુ=વહુ
અવર=અન્ય; બીજુ	વધુવર=વરવહુ

અન્વય—તુજ કામ મે પ્રથમથીજ (મારા) મન વિષે (તારા)

ભર્તારનો સંકલ્પ કદી મૂકયો હતો તે (ભરતાર) રૂપે, કુળે (અને) અવર સદ્દગુણોમા સમાન (છે, તે) પ્રમાણુ ધણીને હવે (તુ) સુકૃતથી પામી (૧) રૂડી નવમાલિકાને ઝટ આંબો મળ્યો (તેથી) એને ખરેખર વધુવર જોડ જામી (તેથી) હવે આ બંને વર વિષે સુખીઆ થયા, તેથી તેના તથા તુજ વિષેની આજ ચિંતા ગઈ (૨)

સમજુતી—તારે માટે મેં પહેલાથી મારા મનમા (તારા) ધણીનો વિચાર કરી મૂકયો હતો. તે (તારો ધણી) તો રૂપમા, કુળમા અને બીજા સદ્દગુણોમા (તારા) સરખો છે તે ધણીને તારા મારા કામથી મેળવ્યો એમ જાણ. (૧)

તારી સખી નવમાલિકા (વેલ) વનજ્યોત્સનાને રૂડો આંબો (વર) મળ્યો એથી તેની પણ વરવહુની જોડ ખરેખર જામી, અર્થાત જેવો આંબો છે તેવી એ વેલ છે, તે પ્રમાણે શકુતલાને પણ આંબારૂપ દુષ્યત મળ્યો, તેથી તમે બને (શકુતલા ને વનજ્યોત્સના) હવે વર તરફથી સુખીઆ થયા, તેથી તેની ને તારી બાબત આજે મારી ચિંતા દૂર થઇ (૨)

માઝે પડ=જા
સપુરત=સોપણુ
એઝીવવાળી=દહાડાવાળી, ગર્ભવંતી, હમેલવાળી
અનસૂયા=અત્રિ ઋષિની સ્ત્રી
ભારેવહી=ગર્ભવતી, દહાડાવાળી
નિર્વિઘ્ને=(નિર્+વિઘ્ને)=વગર હરકતે
શુભવર્તમાન=સારા સમાચાર
પાલવ=છેડો
કુશ=દાભ
અમળ=(અ+મળ)=નિર્મળ, સ્વચ્છ
ઇંગુદી=ઇંગોરાનુ ઝાડ
સામો=ખેડયા વિના એની મેળે થએલુ એક જાતનુ ખડ ધાન્ય; એ નામના ચોખા
મુઠીભર=મુઠીમા માય એટલો, ઘણોજ થોડો
તુલ્ય=બરાબર, સમાન

અન્વય—પડેલા ઘા રૂઝાવવા ઈંગુદી કેરૂ અમળ તેલ કુશ તણી અણીથી મુખે રેડયુ વળી મુઠીભર સામો દઇને ઉછેર્યો એ પુત્ર તુલ્ય મૃગલો છોડી નવ જાનો

સમજુતી—પડેલો ઘા રૂઝાવવાને માટે ઈંગુદી ફળનુ ચોકખુ તેલ દાભની અણીથી મોઢામા રેડયુ, અને મુઠી જેટલો સામો ખવડાવીને ઉછરેલો એવો છોકરાનો જેવો હરણુ મારાથી મૂકી જવાય નહિ મતલબ કે એ વહાલો છે

બાપલ્યા=બાપલા (દયાથી પુત્ર અર્થે પણ બોલાય છે)	દુષ્યંત=પુરૂનો એક વંશજ, શકુંતલાનો ધણી
શારંગરવ=કાશ્યપ મુનિનો શિષ્ય	વૃત્તિ=ઇચ્છા, વલણુ
ભગવત=પવિત્ર મહાપુરુષ	બંધુજનો=સગાસંબંધીઓ
સંપ્રદાય=રિવાજ, ચાલ, પરાપૂર્વથી ચાલતો વહીવટ	યુવતી=તારૂણી, જુવાન સ્ત્રી
	સત્કાર=આદરમાન
તેડ=કિનારો, કાંઠો, તટ	વધુ=વધારે, વિશેષ

અન્વય—તપ એજ ખરૂં ધન છે એવા અમો ઋષિને જે જાણે (છે) (અને વળી) તે સાથે તમતણુ કુળ ઉંચ છે તે ખુશીથી વિચારી લો, વળી આપોઆપ પરસ્પર તે સ્નેહની વૃત્તિ છુટી હતી. (તે વખતે) કોઇએ બંધુજનો કોઇ પ્રકારથી વચ્ચે નવ હતા, જે રીતે આપના વડે બીજી ધણી રાણી બહુ માનમા છે, તે રીતે તેવા સામાન્ય સત્કારથી આ યુવતીને તમે પાળજો, તેથી વધુ ઉદય પ્રાપ્ત થવો તો ભાગ્ય આધીન છે, (પણ) વહુતણા બંધુજનોથી વિશેષ ના બોલાય

સમજુતી—તપ એજ ખરૂ ધન છે એવા અમો ઋષિને તમો જાણો છો, તેની સાથે તમારૂ કુળ પણ ઉંચુ છે તે ખુશીથી વિચારી

લો, વળી તમો બનેમા એક બીજા ઉપર આપોઆપ પ્રીતિની ઇચ્છા થઇ હતી, તે વખતે કોઇ પણ સગાસબધીઓ કોઇ પણ રીતે વચ્ચે હતા નહિ, જે રીતે આપના વડે આપની બીજી બધી રાણીઓ બહુ માનવાળી છે, તેવી રીતે તમે આ તરૂણીને સામાન્ય આદરમાનથી પાળજો, મતલબ કે જેવી તમે બીજી રાણીઓને ગણો છો તેઓની બરોબર આને પણ ગણજો એથી વધારે ચઢતી થવી (બીજી બધીથી) વધારે માનીતા થવુ) એ તો ખરેખર ભાગ્ય આધીન છે એ વહુના સગા-સબંધીથી વધારે કહેવાય નહિ. મતલબ કે અમારી પુત્રીને પટરાણી બનાવજો એમ કહેવાય નહિ

પાઠ ૪૨.

ક્ષમા=કોઇએ અપકાર કર્યો હોય તે સાખી રહેવો તે, ખામોશ
ધૈર્ય=ધીરજ, સબુરી
વટ=ટેક, શાખ
વહેવાર=આપલેનો સબધ
છેડણી=અટકચાળુ, હરકત
ખામોશ=ક્ષમા
સભવ=આશા
વક્તા=છટાદાર બોલનાર, ભાષણકર્તા
રાજદ્વારી=રાજકાજ કરનાર
બદમાશ=લુચ્ચો
પીછો પડછાયો નહિ=ખતે પડયો, પાછળ લાગુ રહ્યો
મશાલચી=(મશાલ+ચી)=મશાલ રાખનાર, મશાલ ધરનાર
આજ્ઞાધારી=હુકમ માનનાર
વિશ્વવિખ્યાત=જગજાહેર
વઢકણી=લડકણી
પાનુ પાડયુ હતુ=સબધ જોડાયો હતો
ગાળોની વૃષ્ટિ=ઘણીજ ગાળો
સોક્રેટીસ=એક યુનાન પડિતનું નામ છે
વિપત્તિ=દુ ખ, આફત
હૃદેમા=મનમા
હેબકી=ડરી, ચોકી
ખેલ=રચના, બનાવટ

માડવો=મંડપ
મેહ=વરસાદ
વધાઇ=ખુશખબર
મહાભોગ=(મહા+ભોગ=દુર્દશા)= ઘણીજ ખરાબ દશા
તદાપિ=(તદ્+અપિ=પણ)=ત્યારે પણે, તે વખતે પણ
સજે=રાખે

અન્વય—પ્રભુને ગમે તે સમે સો સહેવુ (અને) રૂદેમા સદા રાજી રાજી રહેવુ. કદી હેપકી હૈયે હામ ન હારો, ઘણા કષ્ટ કાળે ઘણુ ધૈર્ય ધારો (૧) જુઓ, મેહનો માડવો ઘડીમા થનારો (અને) ઘડીમા જનારો જેવો હોય છે, ઇશ્વરે વિશ્વનો એવો ખેલ સરજ્યો (છે) ઘણા કષ્ટ કાળે ઘણુ ધૈર્ય ધારો (૨) ભાઇ એક કાળે વિવાહની વધાઇ મળે. (અને) એક કાળે મહાભોગ મળે, સદા સારો નઠારો કાળ ન ચાલે, ઘણા કષ્ટ કાળે ઘણુ ધૈર્ય ધારો (૩) જ્યા કદાપિ કશી જુક્તિ ચાલે નહિ (ત્યા) દીલે ધારી જોવુ, તદાપિ ન રોવુ, દેવને ભજે (અને) શાંતિ સજે એજ સારો, ઘણા કષ્ટકાળે ઘણુ ધૈર્ય ધારો.(૪)

સમજુતી—પરમેશ્વરને જે વખતે જે ગમે તે આપણે સહન કરવુ અને મનમા હમેશા ખુશી રહેવુ, કદી પણ ડરી જઈને હિંમત છોડવી નહિ, પણ ઘણા દુખની વખતે ઘણી ધીરજ રાખવી. (૧) જુઓ વરસાદના દહાડામા વાદળની ઘટા ઘડીમા થાય છે અને ઘડીકમા વેરાઇ જાય છે, પરમેશ્વરે દુનિયાની એવી રચના બનાવી છે, માટે ઘણા દુખની વખતે ઘણી ધીરજ રાખો (૨) ભાઇ એક વખતે વિવાહની ખુશ ખબર મળે છે, અને એક વખત મહા ભોગ મળે છે, હમેશા સારો કે નઠારો વખત ચાલ્યા કરતો નથી માટે ઘણા દુખની વખતે ઘણી ધીરજ રાખો. (૩) જ્યા કોઇપણ વખત કોઇપણ યુક્તિ ચાલે નહિ ત્યારે ત્યા મનમા વિચાર કરવો પણ ડરવુ નહિ,

એવે વખતે પરમેશ્વરનુ સ્મરણ કરે અને ધીરજ રાખે તેજ સારૂ, માટે ઘણા દુખની વખતે ઘણી ધીરજ રાખો. (૪)

હરિશ્ચંદ્ર=અયોધ્યાના સૂર્યવંશી રાજા, ત્રિશંકુના પુત્ર
અચળ=દૃઢ
દુખના ઝાડ ઊગ્યા=ઘણુંજ દુખ [પડ્યું
પાસ=ફાંદો, જાળ
અસહ્ય=(અ+સહ્ય)=ખમાય નહિ એવુ
અપૂર્વ=અસાધારણ, ઘણુજ
રૂડો દહાડો=સુખનો વખત

પાઠ ૪૩.

નરદેવ=રાજા
ભીમક=ભીષ્મક, વિદર્ભ બીરાર દેશનો રાજા, દમયંતીનો પિતા
સુતા=પુત્રી
સુંદરી=સુંદર અંગવાળી સ્ત્રી
પ્રશંસા=વખાણ, તારીફ
વરી=પરણી
સુર=દેવ, દેવના
નરાદિક=મનુષ્ય રાજા વગેરે
વરમાળા=પસંદ કરેલા ધણીની ડોકમા પહેરાવવાની માળા
નૃપ=રાજા
કંઠે સજી=ગળામા પહેરાવી
દિવ્યાંગના=દેવતાઇ દેહવાળી, દેવી
તનયા=પુત્રી
તનય=પુત્ર
સાપડયા=થયા
સુરપુર=દેવલોકની નગરી, સ્વર્ગ, ઇંદ્રપુરી, અમરાપુરી
ભાવતા=ગમતા
પુણ્યશ્લોક=યશવાળો, પવિત્ર ચરિત્રવાળો, એ ચાર ગણાય છે નળ, યુધિષ્ઠિર, જનક અને જનાર્દન કે વિષ્ણુ
પ્રસરાવતા=ફેલાવતા
જુગટુ=જુગાર
સુજ્ઞ=(સુ+જ્ઞ)=સારો જાણીતો, જ્ઞાની
નિજબંધુ=પોતાનો ભાઇ
પુષ્કર=નળરાજાનો પીતરાઇ ભાઇ
અવળુંજ=ઉલટુંજ
દુર્દશા=નઠારી હાલત
શિરપર ફરે=માથે ભમે
કર=હાથ
કર ગયુ=તાબામા ગયુ
સંતાન=છોકરા
પળ્યા=ગયા
સુકુમાર=અતિ કોમળ

શૂળ=કાટાવાળી ડાખળી
આકરો=સહન ન થઇ શકે એવો
કાન્તિ=શોભા, રૂપ
ભૂ પરે=જમીનપર
ક્ષુધા=ભૂખ
ખગ=પક્ષી
પટ=વસ્ત્ર, લુગડુ
દ પતી=ધણીધણિઆણી
ધરતા=પહેરતા
દુર્ભાગ્ય=કમનસીબ
પળવા=જવા
પ્રાણ=ધણી, નાથ
અલગુ=વિખુટુ, જુદુ
ગુણવતી=સારા ગુળવાળી સ્ત્રી (દમયતી)
રજની=રાત
હેરાન=દુ ખી
સતી=પતિ પર પ્રેમવાળી સ્ત્રી
જીવન=જેના વડે જીવવાનુ છે તે, પ્રાણ, ધણી
વ્યાધ=પારધિ, શિકારી
વૈદર્ભી=વૈદર્ભ દેશના રાજાની પુત્રી, દમયતી નળની સ્ત્રી
વલવલતી=ટળવળતી
કુળગુરુ=કુળગોર
સલુણી=મનોહર કાતિવાળી સ્ત્રી
સહી=નક્કી
અહિદશ=સાપનો (કર્કોટકનો) ડખ
વિરૂપ=કદરૂપુ, બેડોળ, કુબડો
ઋતુપર્ણ=અયોધ્યાનો રાજા
સારથી=રથ હાકનાર
શીઘ્ર=તરત
નરમણિ=પુરુષોમા રત્ન, રાજા
બાહુક=નળરાજા (એ નામ એણે ઋતુપર્ણ રાજાને ત્યા રાખ્યુ હતુ)
લક્ષણ=સ્વભાવ, ગુણ, ટેવ
કળ્યા=જોયા
બાળુડા=છોકરા, બાળક
હર્ષઘેલા=હરખથી ગાડા જેવા થએલા
સાનુકૂળ=(સ+અનુકૂળ) =મરજી માફક, પાધરુ
છકી જવુ=છાકી જવુ; ફાટી જવુ, અહકારે ભરાવુ
હારવી=ગુમાવવી
ટકતા=રહેતા
નીતિ=નિયમ
કિંવા=અથવા
દ્યૂત=જુગાર, જુગટુ

સમજુતી—વિદર્ભ દેશના રાજા ભીમકની દમયતી નામે સુદર પુત્રીએ હસને મોઢેથી નળના વખાણ સાભળીને મનથી તેને (નળને)

પરણવાનો નિશ્ચય કર્યો, સતીએ સ્વયંવરની મોટી સભામા દેવ, મનુષ્ય, રાજા વગેરેને છોડી, તેણે પ્રેમની વરમાળ નળ રાજાને ગળે પહેરાવી (૧) દેવી સમાન શોભતી દમયતીથી નળરાજાને સારા ગુણ ને રૂપવાળા એક પુત્ર ને એક પુત્રી થયા, તેઓએ સ્વર્ગના જેવા મન ગમતા બહુ સારા સુખો ભોગવ્યા, વળી રાજાએ પવિત્ર આચરણથી વર્તી સારી આબરૂથી રૈયતને પાળી. (૨) અરે નળરાજા વિચારવાન હતો છતા પોતાના ભાઇ પુષ્કરની સાથે જુગાર રમ્યો, જેના માથાપર નઠારી હાલત ભમતી હોય તેને અવળુ જ સૂઝે, (મતલબ કે વિનાશ કાળે વિપરીત બુદ્ધિ સૂઝે છે) પોતાનું રાજ્ય પુષ્કરના હાથમા ગયુ, બાળકો મોસાળ ગયા અને નળ દમયતી એક લુગડાભેર શહેર બહાર નીકળ્યા (૩) અતિ કોમળ પગમા ઘણી શૂળો, કાટા, કાકરા વાગ્યા અને ટેકરા ચઢતા ઉતરતા સહન ન થઈ શકે એવો થાક લાગ્યો, ત્રણ દિવસના અપવાસ થયા અને તેમની આખો ઉડી પેશી ગઇ, મોની શોભા ઝાખી પડી ને શરીરમા બળ રહ્યુ નહિ (૪) ત્યા આઘેથી ભોયપર ઘણા પક્ષીને બેઠેલા જોયા, તેથી રાજાએ ભૂખનું દુ ખ સમાવવાને તે પક્ષી ઓપર પોતાનુ કપડુ ફેંક્યુ, તે કપડુ લઇને પક્ષીઓ ઉડી જવાથી, ઘણી ધણિઆણીએ એક વસ્ત્ર પહેર્યું આવુ કમનસીબ જોઇને નળની બુદ્ધિ ઠેકાણે રહી નહિ (૫) દમયતીને દુ ખોથી બચવા માટે પીયર જવાને ઘણુ કહ્યુ પણ તે ગુણવાન સ્ત્રીને પતિથી છુટા થવુ ગમ્યુ નહિ, જગલમા ઘણા હેરાન થઇને રાત પડતા બને જણ ઊંઘી ગયા પણ અધરાતે નળરાજા અર્ધું વસ્ત્ર ફાડી નાખીને દયા નઆને ચાલ્યો ગયો (૬) સતી જાગીને જુએ તો ધણીને ન દીઠો, એટલે બેભાન થઇને ભોયપર પડી, અને હે નાથ' હે જીવન! કયા ગયા ? એમ વારવાર પોકા-

રતી, ગભરાઇને નળને શોધતી હતી, એવામા અજગરના મોમા આવી પડી. એવા દુ ખમા ટળવળતી દમયતીને એક પારધિએ તદબીરથી બચાવી (૭) જેમ તેમ કરીને માસીને ત્યા ગઇ, અને ત્યા દુ ખે સુખે કેટલાક દિવસ રહી પછી સુદેવ કુળગોરની શોધથી મનોહર કાતિવાળી (દમયતી) નક્કી પીયરમા પહોચી, કર્કોટક નાગના કરડવાથી કદરૂપો બનીને નળ ઋતુપર્ણ રાજાનો રથ હાકનાર થઇને રહ્યો, પછી સતી દમયતીનો ફરી સ્વયવર સાભળીને પુરુષોમા રત્ન એવો નળરાજા તરત ત્યા ગયો (૮) બાહુક (નળ) ના રૂપમા બહુ તફાવત હતો પણ લક્ષણો નળના જોયા પછી બે બાળક અને દમયતી નળને હરખઘેલા થઈ મળ્યા, આ વખતે નાગના ઝેરની અમર (પામ) ગઇ એટલે નળ સુરૂપવાન થયો, અને પુષ્કર તાબામા આવી નમ્યો, ને ગએનુ રાજ્ય મળ્યુ માટે પરમેશ્વરની મહેરબાની થાય તો બધુ સીધુ થાય છે. (૯) કોઇએ સુખના વખતમા છકી જવુ નહિ, તેમજ દુ ખને વખતે હિમત છોડવી નાહ, કારણ કે સુખ કે દુ ખ હમેશા રહેતા નથી, વળી ગરીબ અથવા રાજા બધા જુગારથી દુ ખી થાય છે. એ નિયમ મનમા રાખવો, અને કોઇએ આ દુષ્ટ દુર્ગુણ પાસે કદી પણ નક્કી જવુ નહિ. (મતલબ કે જુગાર રમવો નહિ) (૧૦)

પાઠ ૪૪.

ઉડતો રોગ=ચેપી રોગી
ચોટે છે=વળગે છે, થાય છે
પરમાણુ=ઝીણામા ઝીણો અંશ, ઘણીજ નાની રજકણ
છુટાછવાયા=દૂર દૂરના ભાગમા
ઓરી=ઝેક નાના સૈયડ, ગોબરૂ
મોટી ઉધરસ=ખરાબ ઉધરસ
અવધિ=(અવધ+ઇ) મુદત
પ્રાણહર=(પ્રાણ+હર) જીવ લેનાર
કોલેરા=અશોક, કોગળીઉ

કાગળીઉં=ઓકી ઓકીને મરે તે રોગ
હધોક=હધવું ને ઓકવું
ધોણ=ધોવણ, ધોતા નીકળેલું પાણી
નિર્ગત=(નિર્+ગત) શકિતહીન, નબળો, કમજોર
નવેસર=ફરીથી, બીજીવાર
પ્રાણઘાતક=(પ્રાણ+ઘાત+અક) જીવ લેનાર
ગ્રેઇન=ઘઉંના દસ દાણાભાર
બાજરીપૂર=બાજરીના વજન જેટલું
પાવલીભાર=પાવલીના વજન જેટલું
પેડુ=પેટની નીચેનો ભાગ
પ્લાસ્ટર=લેપ
શેક=ગરમાવો
સન્નિપાત=સનેપાત, વાના ચાળા
પેટમાનું પાછું વળે=ઉલટી થાય, ઓકરી આવે

પાઠ ૪૫.

સત્યવાદી=(સત્ય+વાદ+ઇ) સાચું બોલનાર
રાજસભા=રાજકારભાર કરનાર મંડળી
મસલત=વિચાર
સભ્ય=સભા લાયક
મત=અભિપ્રાય, વિચાર
કાન પર ધરી નહિ=પત કરી નહિ; ગણકારી નહિ
કારી જખમ=નહિ વીસરાય એવું દુઃખ
જુસ્સો=લાગણી
ઘાત=ખૂન, કતલ
વ્યર્થ=ફોકટ
કોલ=વચન

પાઠ ૪૬.

ચાતુરી=ડહાપણ
તાબુત=તાજીઆ, મહોરમનો તહેવાર
ક્રમ=નિયમ
આગ્રહ=હઠ, જીદ્દ
પ્રયુક્તિ=(પ્ર+યુક્તિ)=વિશેષ યુક્તિ
નિવેડો=તોડ, નિકાલ
વાસ્તવિક=યોગ્ય
સમજુતી=સમજ, વિચાર
સમાધાન=સમજુતી, નિવેડો
એકદીલી=સંપ, ઐક્ય
પ્રવીણ=નિપુણ, કાબેલ, ચતુર

કુનેહ=યુક્તિ, ચતુરાઇ
હજરત=મુસલમાનને માન આપવામા બોલાતો શબ્દ
મૂર્તિપૂજક=(મૂર્તિ+પૂજ+અક)= મૂર્તિ પૂજનાર
જીર્ણોદ્ધાર=(જીર્ણ=જુનુ+ઉદ્ધાર સમારવુ તે)=જુનુ સમારવુ તે
મુખી=આગેવાન, અગ્રેસર
ફજર=સવાર, પ્રભાત
બડીફજર=પ્રભાત પહેલા, મળસકું
અગ્રસર=(અગ્ર=આગળ+સર=જનાર)=મુખી આગેવાન
અમીન=વિશ્વાસુ, ભરોસાદાર
સંકેત=વિચાર
ઉચી અક્કલ=સારી સમજ

પાઠ ૪૭

થાક=ધમ
ભાગા=તૂટયા નરમ પડયા
તાક=માત્ર, અવયવો
નૈષધ ભાણુ=નૈષધ દેશનો સૂર્ય, નળ
જ્યોત=તેજનો ભડકો
ઉદ્યોત=પ્રકાશ
પેરે=પેઠે
કુંડળ=કાનની લાલીએ પહેરવાનુ ઘરેણુ
લહેકે=શોભે
અરગજા=ઘણી જાતની સુગંધી મેળવીને બનાવેલો ભૂકો, ચંદન
કમળનયન=કમળની પાંખડી જેવી આખ
ફંદ=ફાંદો, પાશ
નાસા=નાક
કીર=પોપટ
પંચ=પાંચ નળ
ગજમુકતા=હાથીના ગંડસ્થળમાથી નીકળતા મોતી
કુંજર=હાથી
શુંડાકાર=સૂંઢના આકારના
હૃદયે=છાતીએ
શોભાળ=શોભાવાળી
નાભિ કમળ=જેની દુંટીમાથી કમળ ઉત્પન્ન થયુ એવા, વિષ્ણુ
કટી=કેડ
કુંજરકાળ=હાથીનો દુશ્મન, સિંહ, વાઘ
શાર્દૂલ=વાઘ
ગત્ય=ચાલ, ગતિ
નરપત્ય=નૃપતિઓ, રાજાઓ
તવ=ત્યારે
તેજે=પ્રકાશમા
ભાણુ=સૂર્ય, ભાનુ
ગતે=ગતિથી, જોરવડે

વાયુ=વાયુ	રાજા, મહાદેવના ધ-	જુદ્ધે=લડાઇમા
મહિમાએ=મોટાઇમા	નનો અધિપતિ, ભ-	ત્યાગી=મોહ વગરનો,
મેર=મેરૂ પર્વત	ડારી	જેણે સર્વસ્વ છોડી
કુબેર=અલકાપુરીનો	ઐશ્વર્ય=મોટાઈ	દીધુ હોય તે

સમજુતી—સ્વયવરમા બૂમ પડી કે ઓ ! નળ આવ્યો, એ સાભળી સઘળા રાજાઓના ગાત્ર શિથિલ થયા મતલબ કે નરમ થઇ ગયા, અને જેમ સૂર્યના ઊગવાથી બધા તારાઓ ઝાખા પડી જાય છે તેમ નળરાજારૂપી સૂર્ય આવવાથી સઘળા રાજાઓ તારાની પેઠે અસ્ત પામ્યા મતલબ કે ઝાખા પડયા (૧) નળરાજાના મુગટ ઉપર પ્રકાશના જેવા હીરા ચળકે તેના કિરણ ઝબકી રહ્યા હતા અને શરીર પર સુગધીવાળા પદાર્થ મઘમઘે છે (૨) પુનેમના ચદ્રની પેઠે મોઢુ શોભે અને આખ રૂપી કમળ તો જાણે પ્રેમનો ફાસો હોયની ! નાક પોપટની ચાચના જેવુ શોભે છે, એવી શોભાવાળા પાચ જણ (ચાર દેવ અને પાચમો નળ) સરખે સરખા આવતા હતા તેમને કોઇ ન દેખતા સૌ કોઈ એકલા નળનેજ દેખતા હતા (૩) જેના ગળામા હાથીના મદના ટીપા જેવા મોતીનો હાર હતો, હાથ હાથીની સૂઢના આકારના હતા, જેનું હૃદય અને નાભિકમળ ઘણા શોભાવાળા હતા અને જેની કમર સિહને પણ હઠાવી દે એવી હતી (૪) નળને વાઘની પેઠે ચાલતો આવતો દેખી સર્વે રાજાઓ નાઉમેદ થયા કે એ દમયતીને જીવાડનાર છે તેથી હવે નક્કી એ દમયતીને પરણશે. (૫) દમયતીને ખબર થઇ કે જે નળના હસે વખાણ કીધા હતા તે નળ આવ્યો, તેનુ તેજ તો જાણે સૂર્ય તપતો હોયની ! પણ ચદ્રના જેવી તેનામા શિતળતા હતી (૬) ચાલમા તો જાણે પવન જેવો,

મોટાઇમા તો જાણે મહાદેવ જેવો, મનના સ્થિરપણામા તો જાણે મેરૂ પર્વત જેવો, અને ધનમા તો જાણે કુબેર હોયની ! એવો દેખાતો હતો (૭) સાચુ બોલવામા નિબિર રાજા જેવો, મોટાઇમા નિર્ધૂપ રાજાના જેવો, લડાઇમા જાણે ઇંદ્રના જેવો અને ત્યાગીમા જાણે હરિશ્ચંદ્ર જેવો નળ આવ્યો (૮)

પાઠ ૪૮

ચાણોદ=ભરૂચ જિલ્લામા નર્મદા કાંઠે જાત્રાનુ ધામ છે
કંઠ=સૂર, ઘાટી
પદ=કવિતાનુ ચરણ, કડી, ટૂંક
અચ્છો=સારો, મજાનો
નિરાધાર=(નિર+આધાર)=આધાર વગરના
દર્શન=ઝાખી
લાવણી=કવિતાની એક જાત
કરનાળી=ઓર અને નર્મદાના સગમપર એક ગામ છે
કૃષ્ણચરિત્ર=કૃષ્ણલીલા
કલ્પના=ધારણા, અટકળ
પ્રવાસ=મુસાફરી
નિમિ-તે=કારણે, સબબે
વ્રજભાષા=વ્રજમા બોલાતી ભાષા
ઉગ્ર=ક્રોધી, તામસી
બાધો=મધારણ
લીન=એકતાર, મશગુલ
યશોદા=નદની સ્ત્રી, કૃષ્ણને ઉછેરનાર મા
ઓશીગણ=આભારી
તબુરો=એક જાતનુ વાજુ
કીર્તન=ગુણગાન
ક્ષણભગુર=નાશવત
શૃગાર=પ્રેમ
સાહિત્ય=ઇતિહાસ, અલકાર, કવિતા વગેરે ભાષાના ગ્રંથો
ઉભ=ઉમળકો, લાગણી
ચચળ=ચળાયમાન, ડગમગતી
પ્રકૃતિ=સ્થિતિ, હાલત
તરૂણો=જુવાન પુરુષો
સૃષ્ટિસૌદર્ય=કુદરતની શોભા
સગીત=ગાવુ બજાવવુ ને

પાઠ ૪૯

ચાણુક્ય=ચદ્રગુપ્તનો પ્રધાન
પ્રપ ચ=કાવતરૂ
વત્સ=નોકરને બોલાવવામા વપરાતો શબ્દ
પુન =ફરીથી, બીજીવાર
પ્રવેશ=દાખલ
પ્રતિ=તરફ
નિર્દોષ=(નિર્+દોષ)=બીન ગુનેગાર
અચાનક=ઓચિતો, એકાએક

અન્વય—ચાણુકયને અચાનક તેડેથી નિર્દોષ પણુ ભય પામે, તો હુ તો ગુનામા છુજ તો તેહ ક્રૂર થકી મને ભય કયમ ન રહે ?

સમજુતી—ચાણુકયના એકાએક તેડાથી બીન ગુનેગાર પણુ બીએ, તો હુ તો ગુનેગારજ છુ તો તે ઘાતકીથી મને બીક કેમ નહિ રહે ? મતલબ કે બીક રહેજ

અમાત્ય=પ્રધાન, વજીર
વાગ્દોષ=વાણીનો દોષ,બોલવામાભૂલ
જાપતાબધ=સાવચેતીથી
વિરાજીએ=બિરાજીએ, બેસીએ
અઘટિત=(અ+ઘટિત)=અયોગ્ય
અકારૂ=અણુગમતુ, નાપસદ
મર્મ=ભેદ, 'ગુપ્ત કારણુ, છુપીવાત
મર્મ ભર્યું =ભેદવાળુ, દગા ભરેલુ
આદર=માન
ધર્મધોકાર=ઘણોજ,પુષ્કળ
ગત=મરણ પામેલો, મહુંમ,
પૂર્ણીમા=પુનેમ
તુલ્ય=બરાબર, સમાન
પ્રતિપ્રિય=ગમતુ કરી બદલો વાળવો તે
નિવૃત્તિ=શાતિ, નિરાત
સહર્ષ=(સ+હર્ષ)=આન દભેર
અધન્ય=(અ+ધન્ય)=અભાગીઓ, કમનશીબ
રાજવિરોધી=રાજાથી ઉલટો ચાલનાર
અદ્યાપિ=(અદ્ય+અપિ=પણુ) આજ સુધી, હજી લગી
માજી=પહેલાના, અગાઉના
વિરૂદ્ધ=ઉલટી
પ્રતિકાર=ઉપાય, ઇલાજ
વિનવ્યુ=કહ્યુ

પાઠ ૫૦.

ધનવંત=(ધન+વંત)= પૈસાદાર
ધર્મ=ફરજ, કર્તવ્ય, કરવા લાયક કામ
વિનતી=અરજ
રૂડા=ખરા, સાચા
લક્ષ=ધ્યાન
દો=આપો
વડા=મુખ
જરણુ=ઘરડા
પાંગળા=પગમાં જન્મથી ખોડ હોવાથી ચાલી ન શકે તેવા
નિકટ=નજીક, પાસે
સ્નેહી=વહાલા, દોસ્ત
કારજો=કામો
સરો=પાર પડો, કરો
હરો=લઈ લો, મટાડો
દોહલા=અઘરા
રૂઝવો=રૂઝ લાવો, સારા કરો
ધ્રુજત=ધ્રૂજતા
હાડ=હાડકાં, શરીર
મંદ=ધીમી
અસર=લાગણી
વજ્ર=દયા વગરનું, કઠણ
છાતી=હૈયું
રૂડી=ઘણી
ધર્મકાજ=પુણ્યનું કામ
નિરાશ્રિતો=આશ્રય વગરના, નિરાધાર
તણુંજ=તુંજ
કમર બાંધીને=મંડયા રહીને
કાપીએ=મટાડીએ, દૂર કરીએ
ધીરવું=આપવું
હણી=નાશ કરી
સંચીએ=મેળવીએ, એકઠું કરીએ
છાડજો=મૂકી દેજો, છોડી દેજો,
કરો=વેરા, રિવાજ
હરો=હરણ કરો, છોડી દો
ધૂર્ત=ધુતારો
દીન=ગરીબ
વે'મ=વહેમ
ચોપ=કાળજી, ચેટક, ખંત
દળદરી=ગરીબ
ધર્મબુદ્ધિ=દાન કરવાની બુદ્ધિ
મોખરે=આગળ
પાત્ર=માણસ
વિનવી=સમજાવી
નિર્જળ=(નિર્+જળ)= પાણી વગરના
નવાણ=પાણીની જગાઓ, (જેવા કે કુવા, વાવ, વગેરે)
તીર=ઓવારા
સદ્ય=તરતજ
ધીંગી=મોટી, જબરી
રચો=બનાવો
નબળા=કમજોર, માંદા
ચણાવો=બંધાવો
ભલીભાત=સારી તરેહની

આદરવી=શરૂ કરવી, ચલાવવી	અંધા=આંધળા	કાવ્યકળા=(કાવ્ય=કવિતા +કળા=હુન્નર)=કવિતાનો હુન્નર એટલે નવી કવિતા કરાવવી તે
ઔષધશાળા=ઇસ્પિતાલો, દવાખાના	ધારી શકે નહિ=કરી શકે નહિ	ધીર=ધીરજવાન
જાત=શરીર	પાલણુ=પોષણ, ગુજરો	જુગોજુગ=ઘણા કાળ સુધી
દુખાળા=રોગી	ઉધારો=ખરચો	ધરાવો=રાખો
ભાળી=જોઇ	સપી=હળી મળીને	શુભ=માગો
ભાખો=મોલો	સુધારી=સુધારો કરી	લાવો=ઓરીઓ
ઉઠાવ=જમાવ	શિરસ્તો=રિવાજ, રૂઢી	
ગળેલા=બળી ગએલા, દાઝેલા	જગાવો=ફેલાવો, સારી રીતે ચલાવો	
	ધરો=રાખો	

સમજુતી—ખરા દેશીઓ હુ તમને અરજ કરૂ છુ કે તમે (તમારામા જે પૈસાદાર હોય તે) ગરીબ માણુસોને માટે ખુબ ધ્યાન આપો, ઘણા ઘરડા, આંધળા, પાગળા માણુસો છે તેની અને બધા રોગીની તમારે ખબર લેવી (મતલબ કે મદદ કરવી) (૧) નજીકના વહાલાના કામ કરો અને પારકા માણુસોના દુખ લઇ લો. (મતલબ કે તેમને મદદ કરો) તમે મહેનત લઇને તેમના શરીર અને મનના ઘણા અઘરા રોગો મટાડો (૨) પ્રજતા શરીરના અને ધીમી નાડીના તેમજ મુગા પ્રાણી દરદનું દુખ શી રીતે વેઠી શકે ? તેમને જોઇને હૈયામા પણ (વજ્ર છાતીવાળા માણુસને) લાગણી પેદા થશે, તો તમે ધર્મના કામમા ઘણી દયા રાખો (૩) દુખી અને આશ્રય વગરનાને પાળવા એ આપણો હક છે (મતલબ કે એવા માણુસોને પાળવા એ આપણો ફરજ છે એમ સમજવુ) આટ-

હીજ સમજણ દેખાય છે તો ભડયા રહીને દુઃખ દૂર કરવા એજ દેશીનુ અભિમાન છે (૪) આપણે મરી જઇશુ ત્યારે પૈસો આપણી સાથે આવવાનો નથી, પણ ધર્મ આવવાનો છે, માટે પાપનો નાશ કરીને પુણ્યને આપવો (મતલબ કે પાપને રસ્તે પૈસો ન ખચરતા તે પૈસો પુણ્યના કામમા ખરચવો) જેથી કરીને આ દુનિયામા આબરૂ મેળવીએ અને મરી ગયા પછી મોક્ષ પામીએ, (૫) તમે નાત જમાડવાના રિવાજ છોડી દેજો, અને વરઘોડાની શોભાને હરણ કરો (કાઢી દો)*જો આબરૂ મેળવવા માટે અભિમાન (રાખતા) હોય તો ધુતારાને આપવુ નહિ. અને (તે પૈસાથી ગરીબોને પોષવા) (૬) વહેમને જડમાથી (સમૂળગો) કાઢી નાખજો, અને સુધારવાને માટે ઘણી કાળજી રાખજો, ગરીબોના દુખો મટાડો અને પુણ્ય કરવાની બુદ્ધિને આગળ લાવો (મતલબ કે ગરીબોના દુખ મટાડીને પુણ્ય કરો (૭) ગરીબ અને લાયકને દાન આપવું. તેના જેવી બીજી (સારી) સમજ નથી નર્મદાશકર કવિ તમને નમનતાઇથી કહે છે કે ગરીબોને મદદ આપીને પછી તમો મોજમઝા ભોગવો (૮)

સમજુતી—પાણી વગરના (પાણીની તગીવાળા) ગામોમા પાણીની જગાઓ ગાળી કઢાવો અને જુના વાવ, કુવા, નદી, તળાવ, ઓવારા વગેરે હોય તેને શોધીને તરતજ સમરાવો, એ ફરજ હે ! પૈસાદાર માણસો તમારી છે, (૧) સારી જબરી ધર્મશાળા બધાવો, કે જ્યા માદા સ્ત્રીપુરુષો રહે. તે માણસના શરીરના દુખ મટાડો. એ ફરજ હે ! પૈસાદાર માણસો તમારી છે (૨) ચોકખી મોટી ઘણા બાળક માય (એવી) નિશાળ બધાવો, અને બાળકોને તરેહ તરહની

વિદ્યા ભણાવો, કે જેથી (તેમા શીખેલા બાળકો પર) આખી ઉમર સુધીના (જિંદગી સુધીના) ઉપકારો રહેશે એ ફરજ હે! પૈસાદાર માણસો તમારી છે (૩) મોટા દવાખાના બધાવી ચલાવો કે જેથી શરીરના દુખી માણસ પોતાનુ દુખ મટાડે અને બિચારો રોગી બાળક (હોય તે પણ ત્યા રહી) સુખ લે એ ફરજ હે! પૈસાદાર માણસો તમારી છે (૪) ભિખારીને જોઇને (તેમની સાથે) દયા લાવી બોલો, અને રોટલી આપીને (પાછો ભીખ માગતો રાખો નહિ મતલબ કે તેને ધધે રોજગારે વળગાડો કે જેથી તેને ફરીથી ભીખ માગવી ન પડે ઉઠાવ હોય એવા હજારો ઉદ્યોગ કરો, એ ફરજ હે! પૈસાદાર માણસો તમારી છે (૫) શરીર ગળાઇ ગએલા, દાઝેલા અને આધળા હિંમત ગખીને રોજગાર કરી શકે નહિ, એવા માણસના ગુજરાન માટે તમારી દોલત ખર્ચો એ ફરજ હે! પૈસાદાર માણસો તમારી છે (૬) દરેક રિવાજ હળીમળીને સુધારો ને બધાના ખપનો સામાન સહુ રસ્તો કરો, અને હમેશા નઠારો વિચાર કરો નહિ. એ ફરજ હે! પૈસાદાર માણસો તમારી છે (૭) પારકે દેશ જઇને દુકાન સારી રીતે ચલાવો અને બીજા લોકોના લાખો જાતના હુન્નર શીખી લાવો ઉમગ રાખો અને હિમત છોડી દો નહિ એ ફરજ હે! પૈસાદાર માણસો તમારી છે (૮) કવિની પાસે કવિતાનો હુન્નર કરાવો (મતલબ કે નવી કવિતા બનાવરાવો) અને ઘણા કાળ સુધી ધીરજવાન એનુ નામ રાખો, અરે માણસ આવો વખત (પૈસાદાર સ્થિતિ) (ફરીને) મળશે નહિ. માટે દલપતરામ કવિ કહે છે કે તમે આ સારો ઓરીઓ લઇ લો. (૯)

પાઠ ૫૧.	પ્રવાહ=વહેણ
સ્વરૂપ=(સ્વ+રૂપ)=અસલરૂપ	ગંજાવર=જબરા, મોટા

બંધ બાંધ્યો=દરીઆનુ પાણી દેશ પર ફરી વળે નહિ માટે ભીંત ચણી લીધી હોય તે

બુરજ=દિવાલને ટેકો આપનાર જે ચણતર હોયતે

ખળભળાટ=તોફાન

મહાભારત=બહુ મોટુ ને અઘરૂ

રોગિષ્ઠ=(રોગ+ઇષ્ઠ)=સૌથી વધારે રોગ ઉત્પન્ન કરે એવા

સંરક્ષણ=(સં=સંપૂર્ણ+રક્ષણ)= પુરેપુરી જાળવણી

આડ=અંતરાય, આડી વાડ

સ્વિટ્ઝર્લાંડ=યુરોપમા દેશ છે (એ યુરોપના સઘળા દેશ કરતા વધારે પહાડી પ્રદેશ છે)

ચિલી=દક્ષિણ અમેરિકામા દેશ છે

જર્મન સમુદ્ર=ઉત્તર સમુદ્ર, ઇગ્લાંડ જર્મની અને ડેન્માર્કની વચ્ચેનો સમુદ્ર

બિસ્કે=એ નામનો યુરોપખંડમા ફ્રાન્સની પશ્ચિમે ઉપસાગર છે

કસ=સત્વ

કૃત્રિમ=બનાવટી, નવા કરેલા

રૂપાંતર=ફેરફાર, જુદા જુદા રૂપ.

સુએજની સંયોગી ભૂમિ પહેલા એશિઆ અને આફ્રિકાને જોડતી હતી સને ૧૮૬૯મા એ સંયોગી ભૂમિ ખોદીને નહેર કરી છે જેથી રાતો અને ભૂમધ્ય સમુદ્ર જોડાઇ ગયા છે

સંયોગીભૂમિ=(સંયોગ+ઇ+ભૂમિ) એ મોટા જમીનના ભાગને જોડનારો જમીનનો નાનો ભાગ

સામુદ્રધુની=એ મોટા પાણીના ભાગને સાધનારો પાણીનો નાનો ભાગ

પાઠ પર.

દૂપ=ખાર, કીનો

અવગુણ=(અવ=નીચો+ગુણ)= નઠારો ગુણ, દોષ, એમ

પેટમા ડાઘ રાખીને=મનમાં વાત રાખીને

ગૂડી નાખવુ=ઉછરતા લીલા મોલને કાપી નાખવો

કુંદવા=ઘાસની ગંજીઓ

ગંજી=ઘાસનો ઢગ

એક મોટી પ્રજા થઇ શકતી નથી=સપ રાખી શકતા નથી
મજબુત=સબળ
અવધિ વગરનો=પાર વગરનો, ઘણોજ
હદપાર=હદબહાર, ઘણોજ
રહેણી=રીતભાત
વેનિસ=ઇટાલીમા આડ્રિઆટીક સમુદ્ર કાંઠે બંદર છે
સુકુમાર=સકોમળ, નાજુક
દેશનિકાલ=દેશપાર, કાળાપાણી
વાટખરચી=રસ્તા ખરચ
કાળાપાણી=દેશનિકાલ
પજવણી=દુ ખ, હેરાનગતિ
વિરોધી=દુશ્મન, શત્રુ
સતાવણી કરે છે=દુ ખ દે છે
રિદ્ધિ=દોલત, ધન
સિદ્ધિ=મોટાઇ
રિદ્ધિસિદ્ધિ=દોલત ને મોટાઈ

પાઠ ૫૩.

દીવાદાંડી=સસ્કૃત દીપદડ ઉપરથી (દીપ=દીવો+દડ=થાભલો)=દીવો મકવાનો થાભલો
સહીસલામત=નિર્ભયપણે, વગર હરકતે
દીપમાળ=દીવો મૂકવાને બાધેલો ચણતરનો થાભલો
મિનારો=પત્થર કે લાકડાની ઉભા થાભલા જેવી ઇમારત, હજીરો
ખરાબો=પાણીથી ઢકાયલો ખડક
ખડક=પાણીમા રહેલા ડુગરા
બારૂ=નદીનુ મુખ કે જ્યા નદી સમુદ્રને મળે તે જગો, સમુદ્રમાથી ઉતરવાનુ ઠેકાણુ
હજીરો=મિનારો, (તાપી નદી જ્યા આગળ દરીઆને મળે છે ત્યા હજીરો નામે એક જગા છે ત્યાની હવા ઘણી સારી છે ત્યા આગળ દીવાદાડો પણ છે)
બાકસ=સાહેબનુ નામ છે એ હજીરો તેણે બધાવ્યો હતો તે ઉપરથી
કરામત=યુકિત, ગોઠવણ [ગોખ
ઝરૂખો=બારીથી આગળ કાઢેલી બેઠક;
સહાયતા=મદદ [ગોખ
તબક=માળ

પાઠ ૫૪.

સાજ=સમાન
ગાવે=ગાય
જશ=આબરૂ
હામ=હિંમત
ન્યારા=કોઇ જુદીજ તરેહના
પાતાળ=પૃથ્વી નીચેનો ભાગ
પોપડા=જમીનનુ ઉપલુ પડ
ઉદ્‌ભિજ=વનસ્પતિ
સૃષ્ટિ=દુનિયા
ઋતલાઇ=ફેરવાઇ
ક્રમે=એક પછી એક
મંડાઇ=સ્થપાઈ
નમુનો=કંઇક ભાગ
નિશાની=પત્તા, એંધાણી
પડ=પોપડા
ભૂચર=જમીનપર વસનાર પ્રાણીઓ
સુનુ=સોનુ
સરવુ=સર્વ, બધા
દિલદાઝ=મનની લાગણી
કષ્ટ હરનારા=દુખ લઇ લેનાર
ભંડાર=જથા, ખજાના
યાર=વહાલા
રાજે=શોભે
રજનીરાજ=રાતના રાજા, ચંદ્ર
નખેતર=નક્ષત્ર
સ્થિરતા=શાંતિ
છાજે=શોભે
રાશી=સૂર્ય ચંદ્રને ફરવાનો માર્ગ
સોહાએ=શોભે
અધર=આધાર વગર, અંતરીક્ષ
ગોલ=ગોળાઓ, ગ્રહો
પોલ=આકાશ, પોલાણ
જગદાધાર=જગતનો આધાર, પરમેશ્વર
ખટઋતુ=છ ઋતુ (હેમંત, શિશિર, વસંત, ગ્રીષ્મ, વર્ષા ને શરદ)
ધારા=કાયદા, નિયમો
હાટ=બજાર, ચૌટા
લતા=વેલી
પાષાણ=પથર
વટવટ=દરેક જગાએ
સાથ=જથો, સમૂહ
સ્હોયે=શોભે
ગાણે=ગાયનથી
કન=બોલ
નગ=પર્વત
રઢિયાળા=શોભિતા; દેખાવડા
સલુણુ=મધુર
અગાધ=ઘણીજ
લીલાવાડી=દુનિયારૂપી વાડી, સૌંદર્યરૂપી વાડી
ક્ષેમ=કુશળ
લલિત=સુંદર
ઉપવન=વાડી, બાગ
લાડતી=વહાલ કરતી
નેક=ટેક

સજી=પહેરી	ખગો તણુ=પક્ષીઓનુ	બાળનાર
ટેક=કાળજી	શુદ્ધ=પાપ વગરના, પવિત્ર	લીલામૃતધારા=સૌંદર્યરૂપી
સર=સરોવર	સુસ્વરૂ=સારા સ્વરવાળુ	અમૃતનો પ્રવાહ
રમ્યપણુ=સુંદરતા	પાપ હરનારા=પાપ	લીલા=સૌંદર્ય

હે ! જગતના ધણી પરમેશ્વર આ કેવી શોભા ! અને કેવો સામાન બનાવ્યો છે ! તારા ગુણ ગાવામા કવિ અને ભક્તો હિમત હારી ગયા, એવા તારા કામ ઘણા અદ્દભુત છે.

હુ પાતાળની બનાવટ શી કહુ. તેમા પડો, ઢોળાવો અને જુદી જુદી જાતની જમીન, જેમા ઘણી જુની વસ્તુઓ, ઘણી જુદી તરેહની વનસ્પતિ અને ઘણી જાતના જીવ છે, ઘણી દુનિયા અનુક્રમે બદલાઇ ગઇ અને વળી પાછી સ્થપાઇ એ વાતો ખોટી નથી, કારણ કે તેની નિશાનીઓ અને નમુનાઓ હમણા પણ છેજ મટોડીના જાતજાતના પડો અને વળી કાકરાના જાતજાતના પડો અને ચુનાના ને પત્થરના જાતજાતના પડો અહીંઆ અનુક્રમે નથી, અને પૃથ્વીપર ચાલનારા વમનાગ અને જળમા રહેનારા પ્રાણીઓના નિર્જીવ ખોખા પત્થર રૂપ થએલા હોય છે ઘેર ઘેરના બધા લોક લોઢુ અને સોનુ વાપરે છે તે, એ બધું હે ! દુખને લઇ લેનાર પ્રભુ તે મનમા દયા લાવીને માણસોને માટે બનાવ્યુ છે હે ! વહાલા પ્રભુ તારા ડહાપણનો ભડાર પાર વિનાનો છે (ટેક) (૧) આકાશની રચના શું કહુ, બધા ગ્રહોમા સૂર્યનો પ્રકાશ વધારે દીપે છે, તે (પ્રકાશ) વનસ્પતિ અને પ્રાણીઓને માટે જમીનની ગરમી આપે છે, વળી રાત્રે ચદ્રમા નક્ષત્રોના સાહિત્ય સાથે દીપે છે અને વાયુની ધીમે ધીમે આવતી લહેરોથી શાતિ ફેલાઇ રહી છે, સૂર્ય ચદ્રને ફરવાના માર્ગો રાશીઓ કહેવાય છે, ચદ્રની કળા

સુદમા વધે છે અને વદમા ઘટે છે તે અને આકાશમાનુ ચાદરણુ (સફેદ પટો) જોઇને મન ખૂશ થાય છે અને વાદળના ઘણા રંગો તરેહ તરેહની રીતે શોભે છે આકાશનુ પોલાણુ મોટુ છે તેમા બધા ગોળા (ગ્રહો, તારાઓ) અધર રહેલા છે. તુ જગતનો આધાર છે, પેલા પોલમા અદ્ધર રહેલાઓનો પણુ તુજ આધાર છે તે છએ ઋતુઓના ધારા નિયમિત કર્યા છે (ટેક). (૨)

આ સૃષ્ટિની શોભા કેવી છે! ઘણે ઠેકાણે શોભિતા ચોટા પાણીવાળી જગ્યાઓ અને પથગવાળી જગ્યાઓ ઝાડ અને વેલાથી ભરપૂર દેખાય છે.

પશુઓનો, પખીઓનો ને માણુસ જાતનો સાથ (સમૂહ) એવો મડયો રહ્યો છે કે જાણે તે નાટકોના જેવો લાગે છે (કવિ કલ્પના કરે છે કે આ વિશ્વ એમ નાટયસ્થળ છે, અને તેમા પશુઓના, પખીઓના અને માનવ જાતના એવા જુદા જુદા સમુહ નાટકમડળી રૂપે છે, તેઓ એકજ રગભૂમિપર એકત્ર થયેલા છે) તે રૂપે, રગે અને ગુણુથી શોભે છે ને ગાયનથી મન ખેચે છે મતલબ કે મોહ પમાડે છે બધા ખેતરોનો ઉભો પાક હાલીને ચમકારા કરે છે અને પક્ષીઓના મધુર પ્યારા શબ્દ દુ ખ ભુલાવે છે, સમી સાજે સિધુ અને નદી નાળા લહેરે દીપે છે, તેમજ પર્વત, વન, ઉપવન, મેદાન અને રાન પણુ સુદર શોભે છે આવી રીતે બધુ સાદુ અને સુદર છે. તોપણુ હો બનાવનાર પ્રભુ ચતુરાઇનુ કામ જણાય છે સર્વ સ્થળે ઘણી શકિત અને બહુ સારો બોધ લેવા લાયક છે. (ટેક) (૩) સૌંદર્યરૂપી વાડીની શોભાનુ હુ વર્ણન કરૂ તે સુદર કુશળતા ભરેલી હોસથી લાડ કરતી ઠામે ઠામે ખૂબ નાચે છે અને પ્રીત ઉપજાવે છે.

તે નિયમરૂપી સુંદર સાડી પહેરીને બહુ કાળજી રાખીને હેતથી હસાવે છે, અને હમેશા મધુરા ગીત ગાય છે, તેથી તે સર્વને ગમે છે તે દયા લાવીને સરોવર, દરીઓ અને નદીમા પાણી આપ્યુ છે જગલ, વનસ્પતિ અને પર્વતોની સુંદરતા આપી ઘણા પક્ષીઓનુ મધુર ગાયન સભળાવ્યુ છે, વળી ધર્મ દેખાડીને અમારી કને દાન કરાવ્યુ, હે ! પાપને બાળનાર પરમેશ્વર અમને બધાને ઘણી બુદ્ધિ આપીને શુદ્ધ (પવિત્ર) બનાવો ! પ્રભુ વધારે શું વખાણુ કરૂ ! તમારી સૌંદર્યરૂપી અમૃતની ધારા—વૃષ્ટિ ને ધન્ય છે (૪) (ટેક)

પાઠ ૫૫

સુધારાની ટોચ ઉપર હતો=ઘણોજ સુધરેલો હતો

તત્ત્વજ્ઞાન=(તત્ત્વ+જ્ઞાન)=કાર્ય કારણ શાસ્ત્ર, ફિલસોફી

લોકોકિત=ચોકનુ બોલવુ, લોકવાયકા

સેનાનો વરસાદ વરસી રહ્યો છે=પુષ્કળ પૈસાની આવક થઇ છે, પુષ્કળ કમાણી થઇ છે,

ગોદી=બાંધેલી ખાડી

ભૂરચના=(ભૂ+રચના) જમીનની બનાવટ

આબોહવા=હવાપાણી

રાજ્યબધારણ=રાજ્ય ગોઠવણ

સાહિત્ય=સામાન

ગ્રેટબ્રિટન=ઇગ્લાડ વેલ્સ અને સ્કોટલાડ મળીને થયેલો બેટ

જોગવાઇ=સગવડ, અનુકુળતા

બારકસો=વહાણો, જહાજો

જોસથી=જુસ્સાથી

ખનીજ=ખાણમાથી ઉત્પન્ન થએલા

શહેનશાહત=રાજ્ય

નામના=ખ્યાતિ, આબરૂ

પ્રીતિ=ભાવ

હિતચિતન=(હિત=ભલુ+ચિતન=વિચાર) ભલાના વિચાર

સ્વાર્થ ત્યાગ=(સ્વાર્થ+ત્યાગ)=પોતાનો લાભ છોડી દેવો તે

તરગી=મનમા બુટ્ટાવાળો, મોટા

વિચારવાળો
ફરજની લાગણી=કર્તવ્યની છાપ
નૌકાસેનાપતિ=(નૌકા+સેના+પતિ) =વહાણના લશ્કરનો ઉપરી
શ્રેષ્ઠતા=મોટાપણુ, મોટાઇ
સ્વતંત્રતા=આપ અખત્યારી
મોકળા મનથી=ખુલ્લા દીલથી, નિખાલસ મનથી
સંમતિ=સલાહ
સ્વાભિમાન=જાત અભિમાન, ટેક
સ્વાશ્રય=(સ્વ+આશ્રય) પોતાની જાત ઉપર ભરોસો રાખવો તે
સ્વાભાવિક=કુદરતી, ઇશ્વરી
પ્રતાપ=તેજ, મોટાઇ
સમૃદ્ધિ=દોલત

પાઠ ૫૬ (ભાગ બીજો)

પૌત્ર=છોકરાનો છોકરો
વિકળ=ઢીલા, દોદરા
ક્ષણભંગુર=થોડીવારમા નાશ પામનાર
ઉપભોગ=ભોગવટો, સુખ વિલાસ
રક્ષક=રક્ષણ કરનાર, બચાવનાર
પાલક=પાળનાર
એળે=ફોકટ, નકામી
છાવણી=લશ્કરનો પડાવ
ભયભીત=(ભય+ભીત=બીધેલો) ભયથી બીધેલા
ગમગીન=દીલગીર
વૃત્તિ=વલણ
ઇનસાન=આદમી, માણસ
આલીશાન=ઘણુ મોટુ
જર્જર=છેકજ જુનુ, ખખળી ગએલુ
જીર્ણોદ્ધાર=જુનુ હોય તેને સમરાવવુ તે
કાબેલ=હોશિયાર, માહિતગાર
બાહોશ=ચાલાક
સાકડામનનો=બખિલ
રોમ રોમ=રૂવે રૂવા
પાયમાલ=ખરાબ હાલત
નિષ્ફળ=ફળ વગરના, ફોગટ, નકામા
જજીઆનો કર=માથા દીઠ વેરો
નામની=ઉપલક, કહેવા માત્રની
સંધિ=સલાહ
તખ્ત=ગાદી, રાજ્ય
સ્વતંત્રતા=આપ અખત્યારી
કાવતરૂ=દગો, પ્રપંચ

શિરચ્છેદ=માથું કાપવું તે
સર=તાબે
વ્યર્થ=ફોકટ, નકામી
અલોપ=જતા રહેવું
ઐક્ય=સંપ, એકતા
ઝનુન=જુસ્સો
ચોથ=ખંડીઆ રાજા પાસેથી તેની ઉપજનો ચોથો ભાગ લેવો તે, ચોથાઈ

પાઠ ૫૭.

કળા=તેજ, આબાદી
ફતેહમંદી=જીતવાળી
યશસ્વી=કીર્તિમંત, જશવાળી
ઉધરાત=ઉઘરાવવું તે, વસુલાત
મરણીઆ=મરવાની બીક વગરના
સુરક્ષિત=સારી રીતે રક્ષણ કરેલા
કટ્ટા=ખારીલા, જબરા
વિગ્રહ=લડાઇ, જુદ્ધ
દરમિઆન=વચલા વખતમાં
વ્યવસ્થા=ગોઠવણ
આબાદ=સુખી
નરકીર્દી=અમલ
વિસ્તાર=ફેલાવો
પગપેસારો=દાખલ થવું તે
અણબનાવ=તકરાર
ઘર ફુટવાનો=માહોમાહે લડાઇથવાનો
સમયસૂચકતા=વખત વિચારી ચલાવવાનો ગુણ, ઘટતો ઉપાય જલદી સૂઝે એવી બુદ્ધિ
પ્રસંગોપાત=વખતો વખત
જહોજલાલી=આબાદી
અનુપમ=(અન્+ઉપમ) = જેની સરખામણી ન થાય એવી
આણ=દુવાઇ, હુકમ
અંધાધુંધી=ગેરબંદોબસ્ત, અવ્યવસ્થા
પ્રવર્તાવનાર=ફેલાવનાર
ડોલાવી=કમજોર કરી
અભિષેક=ગાદીએ બેસનાર નવા રાજા ઉપર પાણી દૂધ વગેરેની જે ધારા કરવી તે
છત=છાજ
અલંકાર=ઘરેણાં

પાઠ ૫૮.

કલાવ=ઇસ્ટ ઇંડિઆ કંપની તરફનો અંગ્રેજ સરદાર અને ગવર્નર જનરલ

પલાસી=બંગાળમાં એક શહેર છે (એનું મૂળ નામ પલાસ હતું કારણ કે એ ઠેકાણે અકબરના વખતમાં પલાસ=ખાખરનું વન હતું)
હયાત=જીવતો
સંભવ=આશા
કોઠી=વખાર, જથાબંધ માલ ભરવાનું ઠેકાણું
વિષ=ઝેર
કારાગ્રહ=કેદખાનું
નૌકાધિપતિ=દરિઆઇ લશ્કરનો સેનાપતિ
સમર્થ=જોરાવર
સુલેહ=સલાહ
હલ્લો=હુમલો
જલદ=તીખો, ગુસ્સાવાળો
આવેશ=જુસ્સો, ઝનુન
સલામતી=કાયમપણું
કાસળ=જડમૂળ
પરિચય=સહવાસ, ઓળખાણ
તરકટ=કાવતરૂં
દસ્તાવેજ=લેખ

કુચ=મુકામ ઉઠાવી આગળ ચાલવું તે
ભેટો=મેળાપ
વફાદાર=નીમકહલાલ, રાજભક્ત
ધસારો=હલ્લો, ચઢાઇ
પાખ=બાજુ
મોરચો=લશ્કરના જે ભાગમાં તોપ ગોઠવેલી હોય તે જગો
પાટનગર=રાજધાનીનું શહેર
ફરમાન=હુકમ

પાઠ ૫૯.

કૌંસીલ=કારભારી મંડળ
જામીન=કબુલાત આપનાર
રેસિડંટ=મોટા દેશી સંસ્થાન પર દેખરેખ રાખનાર અંગ્રેજ સરકાર તરફનો અમલદાર
આડત્યા=મારફતીઆ, એજંટ
પરવાનો=રજા ચિઠ્ઠી, પાસ, સનદ
સોસવું=વેઠવું, ખમવું
સમાધાન=નિવેડો, તોડ
પરાભવ=હાર
ઉઘાડો સ્વાર્થ=ખુલ્લી મતલબ
નિર્મૂળ=(નિર+મૂળ)=અંધ, સમાસ
વૈરાગી=વેષધારી રખડતા સાધુ

ચાચીઆ=દરિઆઇ લૂટારા
ઇલકાબ=પદવી, ખિતાબ
જનરલ=મોટો
દુરદેશીપણું=દીર્ઘ દષ્ટિ, લાંબો વિચાર
તહ=સલાહનો ઠરાવ
વિઘ્ન=હરકત
ફાટફૂટ=કુસંપ
ડોલમડોલા=કમજોર
મસલત=છુપો વિચાર
વાલી=રક્ષક, હિમાયતી
ચીરીને=ઓળગીને
નામોશી=કલંક
ખુશકી=જમીન માર્ગ
જબરદસ્તી=જોર જુલમ
ગંભીર=મોટા
આરોપ=દોષ
રૂબરૂ=સનમુખ, સામે
સદર દિવાની કોરટ=હાઇકોરટ
અદાલત=કચેરી, કોરટ
પાઠશાળા=ઉંચું જ્ઞાન આપનારી શાળા
ઉત્તેજન=મદદ

પાઠ ૬૦

આગળ પાડેલો=આગેવાન કરેલો
અમલ=સત્તા
ધુસરા=બોજા
પ્રતિષ્ઠા=આબરૂ
સન્નિધિ=પાસે, નજીક
સગર્ભ=દહાડાવાળી
પ્રતિષ્ઠિત=માન પામેલા
મંત્રિ=સલાહ આપનાર
દૃઢ=કાયમ, અચળ
ઉદ્ધાર=તારણ, ઉંચી સ્થિતિ
કુમુક=મદદ
ભરમાવે=ભોળવે, ખોટું સમજાવે
નાબુદ=નાશ
સનદ=પરવાનો
સમારંભ=મોટા કામની ઠાઠમાઠથી કરેલી શરૂઆત
દબદબો=દમામ, ધામધુમ
ખિલત=ભેટ, સરપાવ
નજર=નજરાણું, ભેટ
આભૂષણ=કીમતી ઘરેણા
કલમદાન=કલમ રાખવાનું ખોખું

સામ્રાજ્ય=મોટું રાજ્ય
સિધાવી=માન સાથે પધારી
વંશપરંપરા=એકજ કુળમાં ઉતરી આવેલા
પ્રતિનિધિ=બીજાને બદલે કામ કરવા નિમાયલો માણસ, એજંટ
ઇનાયત કર્યો=ભેટ કર્યો
પૂર્વજો=(પૂર્વ=પહેલા+જ=જન્મેલા) પહેલા જન્મેલા તે, ઘરડાવડા
પદવી=દરજ્જો
સ્મરણ આપવું=યાદ કરવું
પગરખાં=(રખાં એ રક્ષા ઉપરથી) પગનું રક્ષણ કરનાર, જોડા
કારકીર્દી=જ્યાં સુધી કારભાર ટકે ત્યાં સુધીનો વખત, અમલ
ટીકા કરવી=ગુણ દોષ દેખાડવા તે
નજીવી=(ન+જીવ+ઇ) જીવ વગરની, હલકી
પતરાજી=શેખી, બડાઇ
નામોશી=હીણપત, શરમ
અધમ=નબળી
અફસોસ=પસ્તાવો
જાગીર=રાજ્યના અંગની કોઇ મોટી સેવા બજાવ્યા બદલ રાજા તરફથી જે જમીન, ગામ કે વર્ષાસન મળે છે તે
વકીને મુતલક=સ્વતંત્ર એલચી
ડોલી=હાલી, નરમ પડી
ધોકો=હરકત, નુકસાન
રાજ્યદ્વારી=રાજ્ય કારભારી
ગણના=ગણતરી

પાઠ ૬૧

પલટણ=લશ્કરની ટુકડી
નામના=આબરૂ, કીર્તિ
ખટપટ=તકરાર
અલગ=અળગું, આઘું
રૂચ્યું=ગમ્યું
ચિઠ્ઠિ=સલાહનું કહેણ
ઝઝુમતા=વિટાઇ વળતા
કવાયતી=ડ્રિલથી કેળવાયલું
પાયદળ=પગે ચાલનારૂં લશ્કર
રસાલો=ઘોડેસ્વાર પલટણ
મહાસમર્થ=ઘણો જબરો
યોજના=ગોઠવણ
કુશળ=હોશિયાર
જળાશયો=પાણીના સ્થળો

લાગણી=ઇચ્છા
પ્રબળ=જોરાવર
તત્પર=તૈયાર
જીગર=દીલ
બરબાદ=નકામો, પાયમાલ
બહેતર=કલ્યાણ, ભલુ
નામાકિત=નામીચો
ખિતાબો=ઇલકાબ
સૂઝ=નજર

પાઠ ૬૨

સંધિ=સલાહ
અંધાધુંધી=અંધેર, અવ્યવસ્થા
જુમો=જોખમ, જવાબદારી
ગુપ્ત મસલત=છુપા વિચાર
દહાડો વળવો=ઉંચી સ્થિતિ થવી
આગ્રહ=અતિશય કહેવું તે, કાલાવાલા
ઉત્તેજન=ઉશ્કેરણી, પુષ્ટિ
વ્યર્થ=ફોકટ, નકામુ
રાહ=વાટ
વિષમ=નરેહવાર, ગભરામણવાળા
તત્ક્ષણ=તરતજ, તેજ વખત
ઉદ્ધત=બેઅદબ, વિવેક વગરનો
પેન્શન=નોકરી પરથી છુટા થયા પછી ગુજરાનને માટે નાણું આપ્યા કરવું તે
નજરકેદ=બેડી વગેરેનું બંધન નહિ પણ મુકરર કરેલી જગાએથી ખસાય નહિ તેવી રીતની કેદ

પાઠ ૬૩

મહંત=મોટો પુરૂષ, મહાત્મા
વચનામૃત=વાણી રૂપી અમૃત, બોધના શબ્દો
પ્રતિષ્ઠા=સ્થાપના
માસાહારી=(માસ+આહાર=ખોરાક +ઇ) માસ ખાનાર
મંડાણ=પાયો, શરૂઆત
શિરચ્છેદ=(શિર=માથુ +છેદ=છિદ્ ધાતુ કાપવુ)=માથુ કાપવુ તે
દૃઢતા=અડગપણું
ગુરૂમંત્ર=કામ પાર પાડવા માટે ઠરેલા યુકિતવાળા વિચાર
ઉપરવાસના=ઉપલાણના
અજીત=જીતાય નહિ એવો
જેર કરવુ=તાબે કરવું
વર્તાવી=ફેલાવી
પાખ=પક્ષ, આશ્રય

નિર્ભય=નિર્+ભય)=બીક વગરનુ
અભિપ્રાય=વિચાર, તર્ક
પ્રત્યક્ષ=(પ્રતિ=સામે+અક્ષ=આંખ) આંખની સામે, નજરો નજર
બેવફા (ફ)=(બે=વિના+વફા=ભલુ ચહાવુ)=ભલુ નહિ ચાહનાર
કેર=જુલમ
રણક્ષેત્ર=લડાઇનુ મેદાન
પીછો=પૂઠ, પીઠ

પાઠ ૬૪.

ઘોર=ભયકર
અંકાએલી=નિશાન થએલી, ઓળખાએલી
કસોટી=પરીક્ષા
ખાલસા કરવુ=જે જમીન કે ગામની પેદાસના વસુલ લેનાર માલીક સરકારે થવુ તે
અસતોષ=ધીરજ નહિ તે
અત્રે=અહિ
ભથ્થુ=ભાથુ , મુસાફરી ખરચ
પ્રકોપ=ગુસ્સો
ચેપ=અસર, લાગણી
સિમાડો=સરહદ
તખ્તસીન=ગાદીએ બેસવુ તે
ઓથ=આધાર
સરજામ=સામાન
પગરવ=પગલાનો અવાજ (રવ= અવાજ)
સીડી=નીસરણી
મોખરો=આગળનો ભાગ
ડોળી=ઘાયલ માણુસને ઉચકી લઇ જવાની ઝુલતી માચી
જગ=મોટી લડાઇ
અબળા=(અ+બળ+આ=નારી જાતિનો પ્રત્યય)=જોર વગરની,સ્ત્રી

પાઠ ૬૫

દત્તક=દીકરા વગરના માણુસ બીજાના દીકરાને લઇ પોતાનો વારસ ઠરાવવો તે
સુરક્ષિત=(સુ+રક્ષ+ઇત) સારી રીતે બચાવ કરેલો
વૃદ્ધિ=વધારો
તગાવી=ખેડુત પાસે ખેતી કરવાનુ સાધન ન હોવાથી સરકારે તેની પાસે ખત લખાવી લઇ જે નાણું અથવા સાધન આગળથી ધીરેલુ (

દુબળા=બળ વગરના, દુકાળીઆ (સસ્કૃત દુર્બળ ઉપરથી)
દાઇ=જણાવનારી, સોયાણી
સ્કોલરશિપ=વિદ્યાર્થીને નાણાની મદદ આપવી તે
વરિષ્ઠ=કાયદા બાધનારી સૌથી વડી મડળી
ભરતી થવી=વધારો થવો
ફિલસુફી=તત્વજ્ઞાન, હરકોઇ વિષયના ધર્મ શોધવા સબધીનુ જ્ઞાન
અગ્રણી=આગેવાન

પાઠ ૬૬.

ભૂસ્તર વિદ્યા=પૃથ્વીના પડ ઓળખવાની વિદ્યા
વેત્તા=જાણનાર
સમાવેશ=સમાસ
ઉદ્ભિજ્જ=વનસ્પતિ
કવચ=ઢાકણુ
પોપડો=ઉપરનુ પડ
અનુમાન=અટકળ, ધારણા
પૃષ્ટ=ઉપરનુ પડ, બાજુ
અશ=ભાગ

પાઠ ૬૭

સુએજ=રાતા સમુદ્ર ને ભૂમધ્ય સમુદ્ર વચ્ચે નહેર છે એ પહેલા સયોગીભૂમિ હતી સને ૧૮૬૯ મા એ નહેર ખુલ્લી મુકાઇ
ટાયર અને સીડન=એ એશિઆઇ તુર્કસ્તાનમા શહેર હતા એમા પ્રથમ કાચ બન્યો હતો
પાલેસ્ટૈન=એશિઆઇ તુર્કસ્તાનનો નૈઋત્ય ભાગ એ ખ્રિસ્તી લોકોનુ પવિત્ર સ્થાન છે
પોઠો=પીઠપર માલ ભર્યો હોય એવા બળદોના ટોળા
રૂમી=રોમના રહેવાશી
અલેકઝાડિઆ= એ મિસરમા બદર છે
સ્મર્ના=એશિઆઈ તુર્કસ્તાનના એશિઆમૈનરનુ મુખ્ય શહેર છે
બસરા=એશિઆઇ તુર્કસ્તાનમા યુફ્રેતિસ નદીને કાઠે બદર છે
ટ્રેબિઝાડ=કાળાસમુદ્રને કાઠે મોટુ બદર છે (એમા સુતરાઉ કાપડ પર રાતો રગ સારો ચઢાવે છે)

જીનોઆ=ઇટાલીમા જીનોઆ નામના અખાત ઉપર બદર છે
ઘાટ=પર્વતમાથી જવાઆવવાના રસ્તા
ત્ફળ થયા=પાર પડયા, ફાવ્યા
મોઇ=સવડ

પાઠ ૬૮.

પ્રસગ=લાગ, વખત
કેરો=મિસરની રાજધાનીનુ શહેર નીલ નદીને કાંઠે છે.
ખેદીવ=મિસરનો રાજા

સવાલ—મુબઇથી એડન જળ માર્ગે કેટલાક મૈલ દૂર છે ? એ શહેર અગ્રેજ સરકારના તાબામા કયા સનમા આવ્યું ? એડનથી સુએજ બદર કેટલા મૈલ દૂર છે ? એ નહેર કોણે બાધવા માડી અને ને કયારે પુરી થઈ ? એ નહેર બાધતા કેટલો ખર્ચ થયો ? એ નહેરની લબાઇ પહોળાઇ કેટલી છે ?

પાઠ ૬૯.

પોર્ટ=બદર
જોગવાઇ=વખત, તક
બ્રિડિસી=ઇટાલીમા બદર છે
માર્સેલ્સ=ફ્રાન્સમા ભૂમધ્ય સમુદ્ર કાંઠે બદર છે
વમળ=પાણીમા થતા કુંડાળા, ભમરા
સાર્ડીનિઆ=એ ઇટાલીમા બેટ છે
કાર્સીકા=એ ફ્રાન્સમા બેટ છે
ઓનીફેશીઓ=એ ઇટાલીમા સાર્ડીનિઆ ને કાર્સીકાની વચ્ચે સામુદ્રધુની છે
કાલે=ફ્રાન્સમા શહેર છે
જીબ્રાલ્ટર=એ એજ નામની સામુદ્રધુનીપર ઘણો મોટો કિલ્લો છે (એ સને ૧૭૦૪ મા અગ્રેજ સરકારના તાબામા આવ્યો)
બેચેની=અસુખ
પ્લિમથ=ઇગ્લાડમા નૌકાસેનાનુ સ્થળ છે
બીચીહેડ=એ ઇગ્લાડમા ભૂશિર છે
ડોવર=એ ઇગ્લાડમા શહેર છે
ટેમ્સ=ઇગ્લાડમા નદી છે એ નદીપર લડન શહેર છે

વિલાયત જવાના રસ્તા—(૧) પહેલા પોર્ટુગીજ, અગ્રેજ,

ફ્રેચ વગેરે આટલાંટિક મહાસાગરમા થઇ કેપ ઓવ ગુડ હોપ ઓળગી હિંદી મહાસાગરમા થઈ હિંદુસ્તાન જતા હતા આ રસ્તે વિલાયતથી હિંદુસ્તાન આવતા ત્રણ મહીના લાગતા, હાલમા એ સિવાય બીજા ચાર રસ્તા નીકળ્યા છે (૨) મુબઇથી આગબોટમા બેસી અરબી સમુદ્રમા થઈ એડન ઉતરે છે ત્યાથી લાલ સમુદ્રમા થઈ સુએજની સામુદ્રધુની આગળ મિસરમા અલેકઝાડ્રિઆ બદરે ઉતરે છે અલેક-ઝાડ્રિઆથી ચાર રસ્તે જવાય છે (૧) અલેકઝાડ્રિઆથી આગબોટમા બેસી ભૂમધ્ય સમુદ્રમા માલ્ટાબેટ આગળ થઇ જીબ્રાલ્ટરની સામુદ્રધુનીમા જાય, પછી આટલાંટિકમાથી પોર્તુગાલ, સ્પેન, અને ફ્રાન્સને કિનારે કિનારે ચાલી ઇગ્લિશ ચાલનમા સૌધામ્પટન બદરે ઉતરે એ રસ્તે જતા ૧૬ દિવસ લાગે છે, (૨) અલેકઝાડ્રિઆથી માલ્ટા બેટ આગળ થઇ ફ્રાન્સના માર્સેલ્સ બદરે ઉતરે ને ત્યાથી આગગાડીમા બેસી ડોવર જાય એ રસ્તે જતા ૨૧ દિવસ લાગે છે (૩) અલેકઝાડ્રિઆથી ભૂમધ્ય સમુદ્રમા અને ત્યાથી આડ્રિઆટિક સમુદ્રમા થઇ વેનિસ બદરે ઉતરે ત્યાથી આગગાડીમા બેસી ઇટાલી, સ્વિટ્ઝર્લાંડ, જર્મનીમા થઇ ફ્રાન્સના કેલે બદરે ઉતરે અથવા બેલજીયમના ઓસ્ટેન્ડ બદરે ઉતરે અને ત્યાથી આગબોટમા બેસી ડોવર કે લડન જાય એ રીતે જતા ૧૯ દિવસ લાગે છે (૪) અલેકઝાડ્રિઆથી ભૂમધ્ય સમુદ્રમા થઇ ઇટાલીને પૂર્વ કાંઠે બ્રિંડિસી બદરે ઉતરે અને ત્યાથી આગગાડીમા બેસી બોલોના, મિલાન અને સ્વિટ્ઝર્લાંડમા થઇ ફ્રાન્સમા કેલે બદરે અથવા બેલજિયમમા ઓસ્ટેન્ડ બદરે ઉતરે, પછી ત્યાથી આગબોટમા બેસી ડોવર કે લડન જાય આ રસ્તે જતા ૨૬ દિવસ લાગે છે. વિલાયતની ટપાલ તથા ઘણાખરા ઉતારૂઓ આ રસ્તે જાય છે

પાઠ ૭૦

બાર=દરીઆનુ મુખ, બદર
બ્રિજ=પૂલ
બ્રિટિશબેટ=ગ્રેટબ્રિટન અને આયર્લાંડ બેટ
સમૃદ્ધિ=દોલત
ચોડા=પહોળા
પીલા=કૂણગા
હિંસારી=હિંસા કરનાર, હિંસક
માવજત=સંભાળ, અરદાસ
ગ્રાનિટ=એક જાતનો દાણાદાર પત્થર
સુઘડતા=ચોકખાઇ
આરંભ=શરૂઆત

પાઠ ૭૧

રાજપદ્ધતિ=રાજ ચલાવવાની રીત
પાર્લામેન્ટ=ઇંગ્લાંડની રાજકીય સભા (સાધારણ લોકોની, અમીરોની અને રાજાની સભા મળીને પર્લામેન્ટ કહેવાય છે)
ઉમરાવ=લૉર્ડસ
ઉમરાવની સભા=હાઉસ ઑવ્ લૉર્ડસ
હાઉસ=સભા
કૉમન્સ=સાધારણ લોક
રૈયતની સભા=હાઉસ ઑવ્ કૉમન્સ
ધર્માધ્યક્ષ=(ધર્મ+અધિ++અક્ષ=આંખ) ધર્મ ગુરુ (ઇંગ્રેજીમાં બીશપ અને મોટા ગુરુને આર્ચ બીશપ કહે છે)
હસ્તક=હાથમા, તાબામા
પ્રિવિકૉન્સિલ=એ નામની ઇંગ્લાંડમા સૌથી મોટી કોર્ટ છે
મંત્રિમંડળ=પ્રધાન મંડળ, કેબીનેટ કૌન્સિલ

કૉમન્સની સભામા મુખ્ય બે પક્ષ છે, (૧) લિબરલ=રૈયતના લાભમા રહેનાર કૅન્ઝરવેટીવ=રાજ્ય હકમા રહેનાર એમા જે પક્ષના વધારે મત આવે તે પક્ષનો વડો પ્રધાનપદ ધારણ કરે છે. પ્રથમ કોઇ કાયદો કરવો હોય તે રૈયતની સભામા મુકાય છે, તે ત્યા ત્રણ વાર પસાર થઇ અમીરોની સભામાથી કેબીનેટમા જાય છે ને કેબીનેટવાળા પછી રાજાની સહી માટે મોકલે છે પાર્લામેન્ટમાં કૉમન્સની સભામાં

જોર વધારે છે વિલાયતમા કાયદાનું માન ઘણુંજ છે રાજા પણ કાયદા વિરૂદ્ધ ચાલે તો શિક્ષાપાત્ર ગણાય છે આગળ ઈ સ ૧૬૪૯મા પહેલા ચાર્લ્સને તથા બીજા જેમ્સ રાજાને ૧૬૮૮માં રૈયત વિરૂદ્ધ વર્તવાથી સજા ખમવી પડી હતી. ઈંગ્રેજી કાયદામા હાલ એવી કહેવત 'ચાલે છે કે રાજા કદી ગુનો કરતોજ નથી' એની મતલબ એ છે કે રાજાના હુકમથી કોઈએ કંઈ ખોટું કામ કર્યું હોય તો તેની સજા રાજાના તરફનો હુકમ માનનાર અમલદારને થાય છે, પણ રાજા તે બાબત જોખમદાર નથી કારણ કે રાજાનુ કહેવું કાયદા વિરૂદ્ધ છે કે "કાયદા પ્રમાણે છે તે અમલદારે સમજવુ જોઇએ. આવા સારા કાયદાને લીધે ઈંગ્લાંડનો કાયદો બીજા દેશ કરતા વખણાય છે એથી લોકોના જાનમાલનુ બરાબર રક્ષણ થાય છે લોકોની આબાદી વધે છે, કોઇ નાથી જુલમ થતો નથી તેથી ચઢતી હાલતમાં આવે છે

પાઠ ૭૨

ફ્રાન્સ=એ યુરોપખંડમા ગ્રેટબ્રિટનની દક્ષિણમા દેશ છે
છાછરા=થોડા ઉંડા
ધાડી=વધારે ગીચ
ફળદ્રુપ=રસાળ
મોર=આંબા આમલી વગેરેના ફૂલ
મઘમઘાટ=બહેક બહેક
ઢોળાવ=ઢાળ
લેઓન્સ=હોન ને સૌન નદીના સંગમપર બીજા નંબરનુ શહેર છે
ફ્રાંક=ફ્રાન્સ દેશનો પોણા રૂપીઆની કિંમતનો રૂપાનો સિક્કો
દશાંશ=જે અપૂર્ણાંકના છેદ દસ, સો, હજાર એમ દસ દસ ગણા હોય તે
સેનેટ=સ્વતંત્ર સંસ્થાનની રાજકીય સભા
ડેપ્યુટિ=મદદગાર
પ્રેસિડંટ=અધ્યક્ષ, પ્રમુખ
સંમતિ=(સં+મતિ)=સલાહ
આરમાર=લડાઈના વહાણનો કાફલો

પાઠ ૭૩.

અઘોર=ભયકર, બિહામણુ.
કલણુ=જે પાણીવાળી જગામા પગ ઉડા ઉતરી જાય છે તે, ખુચી જવાય એવી જમીન
બરાબરી=સરેરાસ
ક્ષાર=જળ, મધ, અને મીઠુ મેળવીને તેનુ પાણી કરે છે તે
પેટ્રોગ્રાડ=નીવા નદી પર રશિઆની રાજધાનીનુ શહેર છે
પ્લાટિનમ=એક જાતની ધાતુ
સેટપીટર્સબર્ગ=રશીઆની રાજધાનીનુ શહેર નીવા નદીપર હતુ
એક સત્તાક=એકની સત્તાવાળુ

સવાલ—ક્ષેત્રફળના પ્રમાણમા પહેલા, બીજા અને ત્રીજા નબરનુ રાજ્ય ગણાવો વસ્તીના પ્રમાણમા પહેલા, બીજા અને ત્રીજા નબરનુ રાજ્ય ગણાવો રશિઆના રાજ્યના મુખ્ય કેટલા ને ક્યા ક્યા ભાગ છે? યુરોપખડમા સૌથી મોટામા મોટી નદી, મોટામા મોટુ મીઠા પાણીનુ સરોવર અને મોટામા મોટુ ખારા પાણીનુ સરોવર કયુ છે? એશિઆઇ રશિઆના ભાગ ગણાવો. રશિઆમાં ક્યા ક્યા પર્વતો છે અને તેમા શેની શેની ખાણો છે? કેરોસીન તેલ ક્યાથી નીકળે છે? બાકુથી બાતુમ કેરોસીન લઇ જવા માટે શી ગોઠવણ કરી છે? રશિઆની હાલની રાજધાનીનુ શહેર કયુ છે, અને જુની રાજધાનીનુ શહેર કયુ હતુ? રશિઆના રાજાને શું કહે છે? રશિઆના રાજ્યના ઇતિહાસનો આરભ ક્યારથી થયો?

પાઠ ૭૪

બાબીલાન=એ એશિઆઇ તુર્કસ્તાનમાં શહેર છે (એમા સિકદર ઇ સ. પૂર્વે ૩૨૩માં મરણ પામ્યો હતો)
ઉદય પામી=ચઢતીમા આવી
અસ્ત થયા=નાશ પામ્યા
આર્મિનીઅન=આર્મિનીઆના રહેવાસી

ક્રાન્સ્ટ ટિનોપલ=ઇસ્તંબુલ
લાદીને=નાખીને
એદાના=એક જાતની ઓષધી
કમાવેલા=પકવેલા
સર્વોપરિ=(સર્વ+ઉપરી)=બધાથી ચઢિઆતુ
ઉરૂમિઆ=એ ઇરાનમા સરોવર છે
સંત=સાધુ, ત્યાગી, વેરાગી
પરસેપોલીસ=પારસીપુરી
શિરાજ=ઇરાનમા શહેર છે એમા સાદી અને હાજી નામે કવિ જન્મ્યા હતા
આયાત=પરદેશથી આવતો માલ
નિકાસ=પરદેશ જતો માલ
તહેરાન=ઇરાનની રાજધાનીનુ શહેર
ઝરથોસ્ત=પારસી ધર્મ સ્થાપનાર

પાઠ ૭૫.

ક્ષેત્રફળ=લબાઈ અને પહોળાઇનો ગુણાકાર
બોડા=ઝાડપાન વગરના
પુરા=પુરતા, જોઇએ તેટલા
જમાનો=જુગ
ધાત્રરો=ફેરવાળો ચણીઓ
ભૂષણ=શણગાર
પેકીન=એ ચીનની રાજધાનીનુ શહેર છે
ધરડા વરડા=પૂર્વજો, બાપદાદા
કોરીઆ=એ ચીનમા દ્વીપકલ્પ છે
નવાસવા=અજાણ્યા
પંક્તિ=વર્ગ
નિપુણ=હોશિયાર
ટોકિઓ=યદો,જાપાનની રાજધાનીનુ શહેર છે

પાઠ ૭૬.

દ્રવ્ય=પદાર્થ
વાસ્તવિક=ખરેખર
સ્પષ્ટ=બરાબર
અવકાશ=ખાલી જગ્યા, પોલાણ
સિદ્ધ=સાબીત
સ્થાયી=કાયમ
સબધાકર્ષણ=(સંબધ+આકર્ષણ)=પદાર્થના પરમાણુ એક બીજાને ખેચી રાખે છે તે
સમુહ=જથો

સવાલ—દુનિયાની વસ્તુઓ જોતા તેના કેટલા મોટા વર્ગ

પાડી શકાય અને તે કયા કયા ? દ્રવ્યના ત્રણ વર્ગ શાને લીધે પાડયા ? દ્રવ્યના ત્રણ રૂપમા ફેર પડવાનું કારણ સમજાવો

પાઠ ૭૭.

છલાછલ=માથામાથ, ટકોટક
અભેદપણું=જુદા ન પડવાપણું
બુંદ=ટીપુ
પરમાણુ=કોઈપણ વસ્તુનો અત્યંત ઝીણો ભાગ
છિદ્રાળુ=(છિદ્ર+આળુ)=કાણાવાળુ
સંકોચન=સંકડાઇ જવુ તે
જડ=ચેતન વગરનુ
અદૃશ્ય=નહિ દેખાતું, ગુપ્ત
બાષ્પ=બાફ, વરાળ
જડત્વ=જડપણું, પોતાની મેળે હાલે નહિ તેવુ
સ્થિતિસ્થાપક=(સ્થિતિ=હાલત=અસલ રૂપ+સ્થાપક=સ્થાપનાર) અગાઉની સ્થિતિમા આવનાર

સવાલ—પદાર્થમા સાત સામાન્ય ગુણો છે તે કયા કયા ?

પાઠ ૭૮

સમતોલપણું=સરખાપણું
સ્થળાતર=(સ્થળ+અંતર)=જગામા ફેરફાર
સ્થિરતા=કાયમપણું
ઉપાધિ=કારણ
વિકાર=ફેરફાર
બાહ્ય=બહારની
ગતિમાન=ગતિવાળું, ગતિમા હોય તેવુ
અવસ્થા=હાલત
વલણ=ઇચ્છા

સવાલ—બળનુ સમતોલપણું દાખલો આપી સમજાવો પદાર્થો સ્થળાતર થવાનુ કારણ સમજાવો.

પાઠ ૭૯.

ઢાળ=ઢોળાવ, સરખી ઢાળ પડતી સપાટી
અર્થાત્=મતલબ કે
ટોટો=ખોટ
સાટુ=બદલો, અવેજ
યાંત્રિક=યંત્રની

સવાલ—દાદરો, સીડીઓ અને ડુગરના રસ્તા એ કયા યત્રના સાદા રૂપાતર છે ? ઢાળ શી રીતે બને છે ? ઢાળમા ઉંચાઇ વધે તેમ લાભ ઓછો થાય કે વધારે ? ઢાળમા કેટલી રીતે બળ લગાડાય છે અને કઇ કઇ ? જ૦ બે રીતે લગાડાય છે ૧) ઢાળની સમાતર દિશામાં ૨) પાયાની સમાતર દિશામા બળમા લાભ કયારે વધારે અને કયારે ઓછો થાય ? ઢાળ વિષે કયો નિયમ યાદ રાખવા જેવો છે ?

પાઠ ૮૦.

ફાચર=પાયા આગળ જોડાઇ ગએલા બે ઢાળવાળો કકડો
પેચ=ફેર, સ્ક્રૂ
સ્થાયી=કાયમ
વકામ=ફાટ
ગોદી=બાધેલી ખાડી, વહાણુ સમારવાની જગા
મરોડી=ફેર
આસ=ધરી
દુમકલાસ=એ નામનુ યત્ર, (એ ઘરના થાભલા ઉચકવા વગેરે કામમા વપરાય છે)
પસિઆરૂ=ખીલી ઘાલવાનુ નાકુ
અન્ય=બીજા
વા=અથવા
નર=ખીલીના દોરા

ફાચર વિષે સમજ—પાયા આગળ જોડાઇ ગએલા બે ઢાળને ફાચર કહે છે એમા બે ઢાળ એકઠા મળેલા હોય છે ફાચરની લબાઇ તે ઢાળનો પાયો છે. સુથાર, લાકડા ફાડનાર વગેરે વાસલો કુહાડી અને છીણી વગેરે વાપરે છે તે ફાચર છે તેનાપર ખેચાણ કે દબાણ કરવાથી બળ લાગતુ નથી પણ ઉચેથી ઘા માર્યાથી બળ લાગે છે. એવા આકારથી પાણી કાપવુ સહેલુ પડે છે, તેથીજ હોડી, વહાણ, પક્ષીની પાખ, માછલાં વગેરેનો આકાર ફાચર જેવો કરેલો છે.

પેચ વિષે વિશેષ સમજ—પાયાને સમાતર બળ લગાડેલા ઢાળને પેચ અથવા ફેર કહે છે, અંગ્રેજીમા એને સ્ક્રૂ કહે છે. પેચ

ચોપડીઓ, ગાસડીઓ વગેરે દાબવાના ઉપયોગમા આવે છે

સાર—બધી યાન્ત્રિક શક્તિઓમા આ નિયમ ખાસ યાદ રાખવાનો છે કે **"અંતરમાં જેટલો ટોટો થાય છે તેટલો બળમાં લાભ મળે છે"**

પાઠ ૮૧.

ગુરૂત્વાકર્ષણ=(ગુરુત્વ=ભારેપણું+આકર્ષણ=ખેચાણ)=પૃથ્વી ભારના પ્રમાણમા બધા પદાર્થોને ખેચે છે તે

આકર્ષણ=ખેચાણ (આ=મર્યાદા+કૃષ=ખેચવુ+અન)=ખેચવુ તે, ખેચાણ આકર્ષણ એ મુખ્ય પાચ જાતનુ છે ૧) ગુરૂત્વાકર્ષણ ૨) સ્નેહાકર્ષણ ૩) કેશાકર્ષણ ૪) લોહચુબકર્ષણ ૫) વિદ્યુતાકર્ષણ.

કેશાકર્ષણ=લુગડાની કોર પાણીમાં બોળીએ છીએ ત્યારે ઉચે પણ લુગડુ ભિજાય છે તે

તત્ત્વવેત્તા=તત્વજ્ઞાની

નિરીક્ષા=ધારીને જોવુ તે

ચાપનો કાટો=કાટલા વગર તોળી શકાય એવો કાટો

ઉપયોગી સાર—બધી વસ્તુઓને આકર્ષણ બે પ્રમાણમાં લાગે છે ૧) રજકણના પ્રમાણમા ૨) અતરના પ્રમાણમા. રજકણનું સમ પ્રમાણ એટલે રજકણ ઓછા તેમ આકર્ષણ ઓછુ, અને અતરનુ વ્યસ્ત પ્રમાણ એટલે અતર વધારે તેમ આકર્ષણ ઓછુ. ને અતર થોડુ તેમ આકર્ષણ બરાબર જણાતુ નથી ધુમાડો, વરાળ વગેરે ગુરુત્વાકર્ષણ તોડીને ઉપર ચઢે છે તેનુ કારણ એ છે, કે હવાપર વધારે આકર્ષણ થવાથી તે ચારે તરફ દબાણ કરી નીચે આવે છે, ને ધુમાડો વગેરે હલકી હોવાથી તેના પર તરે છે. મતલબ કે હવા તેને ટેકવી રાખે છે, જો હવા ન હોય તો ધુમાડો, વરાળ વગેરે નીચેજ પડે. ઉપર ગુરુત્વાકર્ષણનો નિયમ કહ્યો છે તે ન હોત તો પૃથ્વીના પૃષ્ટ

ઉપરના મનુષ્યો, પ્રાણીઓ, પથરા, ઘરો, નદીઓ, સરોવરો અને મહાસાગર હોઇ શકતજ નહિ પૃથ્વી પણ ગુરુત્વાકર્ષણના નિયમને લીધેજ પોતાની સ્થિતિમા રહેલી છે આકર્ષણની શોધ સર ઐસાક ન્યૂટન નામના એક વિદ્વાને કરી છે એ વિદ્વાન ઇ સ ૧૬૪૨થી ૧૭૨૭મા થઇ ગયો

પાઠ ૮૨

ગુરૂત્વમધ્યબિંદુ=ભારની વચ્ચેનું ઠેકાણું, હરકોઇ પદાર્થના જે ઠેકાણાને ટેકો દીધાથી તે પદાર્થ બરાબર તોળાય તે ઠેકાણાને તેનુ ગુરત્વ મધ્યબિંદુ કહે છે ગુરૂત્વ મધ્યબિંદુ પદાર્થની વચ્ચેજ હોય એમ નથી, પણ ભારની વચ્ચેજ હોય છે.

ગુરત્વરેખા=પદાર્થના મધ્યબિંદુથી પૃથ્વીના મધ્યબિંદુ સુધી દોરેલી જે લીટી તે (પદાર્થના સ્થિર રહેવાનો અને પાડવાનો આધાર એના પર રહેલો છે)

સમતોલ=સરખો ભાર

સાર—ગુરુત્વમધ્યબિંદુ પદાર્થની વચ્ચેજ હોય છે એમ નથી, પણ ભારની વચ્ચે હોય છે પદાર્થના સ્થિર રહેવાનો અને પડવાનો આધાર ગુરુત્વરેખાપર રહેલો છે જો ગુરુત્વરેખા પાયામાથી ખસી જાય તો પદાર્થ પડી જાય છે, ને પાયાની વચ્ચે હોય ત્યા સુધી પડતો નથી મલ્લ, કુસ્તી કરનારા પગ પહોળા રાખે છે તેનુ કારણ એજ છે કે ગુરુત્વરેખા પાયાની વચ્ચે રહે

પાઠ ૮૩.

ધ્વનિ=અવાજ, નાદ

ઇંદ્રિય બોધ=ઇંદ્રિયને જ્ઞાન

લોલક=લટકણુ

બેશક=(બે+શક) નક્કી

પડઘો=સામો અવાજ, પ્રતિધ્વનિ

તરંગો=મોજા

ગુંચવણુ=અવઘડ; અગવડ

સવાલ—અવાજ એટલે શું તે સમજાવો મોજા શી રીતે ઉત્પન્ન થાય થાય છે તે દાખલો આપી સમજાવો અવાજ બધી દિશામાં સંભળાવાનું કારણ શું? અવાજને ગતિ કોણ આપે છે? અવાજ દર સેકંડે કેટલા ફુટ ચાલે છે? અવાજ કાને શા કારણથી સંભળાય છે?

પાઠ ૮૪.

ઉષ્ણતા=(ઉષ=ઉનું થવું+તા)=ગરમી
ઈથર=ઘણો ઠંડો અને પાતળો વાયુ રૂપી પદાર્થ
ઘટ=જાડો
પ્રકાશિત=(પ્રકાશ+ઈત)=તેજસ્વી
ત્વરા=ઝડપ
પ્રત્યેક=(પ્રતિ+એક)=દરેક
મોજાં=તરંગો
ગતિ=બળ, શકિત
અવકાશ=બે જગા વચ્ચેનું છેટું
પ્રસરે=ફેલાય
સહજ=થોડી મહેનતે
અણુ=રજકણ
પ્રતિસારક=છેટું પાડનાર
મનોરંજક=આનંદકારક
વિરંગી=(વિ+રંગ+ઇ)=તરેહ તરેહના રંગવાળું
જ્યોતિ=દીવાની સળગતી વાટ

પાઠ ૮૫.

વાહક=લઈ જનાર, લેનાર
મંદવાહક=(મંદ=ધીમું+વાહક=લેનાર)=ધીમે ધીમે ગરમી લઈ જનાર
મદ્યાર્ક=દારૂનો અર્ક
સંસર્ગ=સંબંધ
ભ્રમણ=ભટકવાપણું
ઉષ્ણતાનયન=રજકણોને સાથે લઈને ગરમીનું પસાર થવું તે
ઉષ્ણતાવહન=રજકણોમા થઈને ગરમીનું પસાર થવું તે
આંદોલન=(આંદોલ=ડોલાવવું+અન)=હાલ્યા કરવું તે, ગતિ; હાલવાની ક્રિયા.

પાઠ ૮૬.

દ્રાવણ=ઓગાળવું
દ્રાવણબિંદુ=ઓગળવાની હદનું બિંદુ

આંદોલી=હાલી
કૃતિમ=બનાવટી
અભ્યાસ=મનન, અધ્યયન
ઉષ્ણતાબિંદુ=ગરમીનુ બિંદુ
નિકટ=પાસે
કોલોનવોટર=એક અંગ્રેજી દવા

સવાલ—સેંટિગ્રેડ ઉષ્ણતામાપક યંત્રમા બરફ, સીસુ, રૂપુ, તથા સોનુ કેટલે અંશે ઓગળે છે ? બરફનુ પાણી થતી વખતે ઉષ્ણતા-માપક યંત્ર પર ગરમીની અસર શા માટે જણાતી નથી ? તે ગરમી ક્યા કામમા ખપે છે અને તેને કેવી ગરમી કહે છે ? વરાળની છુપી ગરમી સમજાવો. પાણીને સો અંશ ગરમ કરવાનો સહેલો પ્રયોગ કહો. કૃતિમ ઠંડી ઉત્પન્ન કરી પાણીનુ બરફ ક્યા નિયમે બનાવવામાં આવે છે તે કહો માથુ દુખતુ હોય ત્યારે કોલનવોટરના અથવા ઠંડા પાણીના પોતા શા માટે મૂકે છે ? કુંજામાનુ પાણી શા કારણથી ઠંડુ રહે છે ?

પાઠ ૮૦.

સ્વપ્રકાશક=(સ્વ+પ્રકાશક)=પોતાની મેળે પ્રકાશનાર, જે પદાર્થમાથી પ્રકાશ નીકળે છે તે જેવો કે સૂર્ય, દીવો, બળતા પદાર્થ વગેરે
પરપ્રકાશક=(પર+પ્રકાશક)=બીજાના તેજથી પ્રકાશનાર. જેવા કે ચંદ્રમા, કાચ, લાકડુ, માટી વગેરે
પરાવર્તન પામી=(પરા=પાછુ+વર્ત=વળવુ+અન)=પાછો ફેંકાઇ
ત્વચા=ચામડી
જ્ઞાનતંતુ=(જ્ઞાન+તંતુ) શરીરમાં ઝીણા તાર જેવી મગજને ખબર પહોચાડનારી નસો, જ્ઞાનરજ્જુ
કિરણ=સીધી લીટીમા પડતો પ્રકાશ
તેજસ્વી=પ્રકાશિત
ભેદીને=અંદર પેસીને

સવાલ—અજવાળા ને ગરમીનુ મોટુ મૂળ કયુ ? આંધળા માણસ શા માટે દેખી શકતા નથી ? હરકોઇ પદાર્થ જોવા માટે કઇ

કઇ ત્રણ ચીજો જોઇએ ? (પદાર્થ, અજવાળું ને આંખ) સ્વપ્રકાશક અને પરપ્રકાશક પદાર્થો ગણાવો. પ્રકાશ શાથી ઉત્પન્ન થાય છે ? પ્રકાશના કિરણો સીધી લીટીમાં જાય છે એ વાત પ્રયોગથી સાબીત કરો અપારદર્શક પદાર્થનો ઓળો શા માટે પડે છે તે સમજાવો છાયડામા અને આપણા ઘરમા પ્રકાશ જોઇ શકીએ છીએ તેનુ કારણ સમજાવો.

પાઠ ૮૮

ઘાડાઇ=જાડાપણુ, જાડાઇ
અસમાનતા=(અ+સમાન+તા)= સરખાપણુ નહિ તે
અનિયમિત=(અ+નિયમ+ઇત)= નિયમ વગર
વક્રીભવન=(વક્રી=વાંકુ+ભવન= થવુ)=એક જાતના પારદર્શક પદાર્થમાથી બીજી જાતના પારદર્શક પદાર્થમા જતા પ્રકાશના કિરણુ વાકાં વળે છે તે
પ્રમાણુ=માપ
બેશ=સારી
પ્રતિબિંબ=(પ્રતિ+સામુ+બિંબ= આકાર)=સામો આકાર
ઉંધી=અવળી, સામી
અસ્થિર=(અ+સ્થિર)=સ્થિર નહિ તે
અસમાન=(અ+સમાન=સરખી) સરખી નહિ તે

સવાલ—આરસી સુરજની સામી ધરવાથી આપણી મરજી પ્રમાણે કિરણો હરકોઇ દિશામા શા કારણથી ફેરવી શકીએ છીએ ? આરસીમાથી કિરણો શા માટે પરાવર્તન પામે છે ? અપારદર્શક પદાર્થનુ પ્રતિબિંબ શા કારણથી પડતુ નથી ? આરસીની સામે સીસાપેનવી આણી ધરી પ્રતિબિંબ તરફ નજર કરીએ તો શુ માલમ પડશે ?

પાઠ ૮૯.

જ્યા=લીટી
બહુધા=ઘણું કરીને
ક્ષિતિજ=પૃથ્વી ને આકાશ જાણી અડેલુ બતાવનાર લીટી
વસ્તુતઃ=ખરી રીતે

પાઠ ૮૭, ૮૮, ૮૯, નો સાર—અજવાળા તથા ગરમીનુ મૂળ સૂરજ છે પ્રકાશના કિરણ વસ્તુઓ પર પડે છે, તે ત્યાથી પાછો ફેકાઇ આપણી આખમા પેસે છે તેથી હરેક વસ્તુઓ આપણે જોઈ શકીએ છીએ હરકોઇ પદાર્થ જોવાને માટે તે પદાર્થ, અજવાળુ અને આખ એ ત્રણ જોઇએ પ્રકાશના કિરણના ગુણ-(૧) પ્રકાશના કિરણ પરાવર્તન પામે છે જે પદાર્થના પૃષ્ટ ચળકતા છે તે ઉપરથી પરાવર્તન ઘણુ થાય છે, ને ઝાખા પદાર્થ પરથી પરાવર્તન થોડું થાય છે (૨) પાણી અને કાચ જેવા પારદર્શક પદાર્થમાથી પ્રકાશ આરપાર જઇ શકે છે પણ અપારદર્શક પદાર્થમા તેમ થતુ નથી, કેમકે ત્યાથી કિરણો પાછાં ફેકાઇ બીજે રસ્તે ચાલ્યા જાય છે પ્રકાશના કિરણ દબાતા જાય તેમ સામેના પદાર્થનો ઓળો પડે છે (૩) પ્રકાશના કિરણ એક જગાએથી બીજી જગાએ બહુ ઝડપથી જાય છે પ્રકાશ એક સેકંડમા એક લાખ ૮૬ હજાર મૈલ ચાલે છે સૂર્યથી પ્રકાશને આવતા ૮॥ મિનિટ લાગે છે, એની શોધ રીમર નામે ડેન્માર્કના ખગોળવેત્તાએ ઇ સ ૧૬૭૫ મા કરી. (૪) હીરા વગેરે ચળકતા પદાર્થોમા પોતાનુ તેજ નથી, પણ બીજાનુ તેજ તેમના ઉપર પડીને તે બધુ પરાવર્તન પામે છે, તેથી તે વધારે ચળકતા જણાય છે. પ્રકાશના કિરણ આપના મો ઉપર પડીને ત્યાથી પરાવર્તન પામી આરસીપર પડે છે ને ત્યાથી પાછા પરાવર્તન પામી આપણી આખમા પેસે છે, તેથી આરસીમા આપણુ મો દેખાય છે. પ્રકાશના કિરણનો પતન કોણ=પડતી વખતનો ખુણો અને પરાવર્તન કોણ=પાછા ફેકાતી વખતે જે ખુણો થાય છે તે બરાબર હોય છે (૫) પ્રકાશના કિરણ ત્રાસી લીટીમાં જવાથી તેનો આકાર સામેના પદાર્થ પર ઉંધો દેખાય છે તેને લીધેજ પાણીમાં

ઝાડની ટોચ નીચે અને થડ ઉચે જણાય છે અથવા આરસીમા જોઇએ તો ડાબો ભાગ જમણી તરફ અને જમણો ભાગ ડાબી તરફ દેખાય છે બીજુ પરાવર્તન પામવાથી પદાર્થ મોટા પણ દેખાય છે, (૬) પ્રકાશના કિરણ વક્રીભવન પામે છે એટલે એક જાતના પારદર્શક પદાર્થમાથી બીજી જાતના પારદર્શક પદાર્થમા જતા પ્રકાશના કિરણ વાકાં વળે છે એજ કારણથી દીવાના કોડીઆમા મૂકેલી સળી તથા પાણીમાં મૂકેલી લાકડા વાકી જણાય છે કારણ કે કોડીઆમા જે સળી મૂકેલી છે તેમાથી નીકળતા કિરણ દીવેલની બહાર સીધી લીટીમા જતા નથી પણ મરડાય છે તેથી સળી વાકી જણાય છે વક્રીભવનથી નાના પદાર્થ મોટા દેખાય છે અને આઘેના પદાર્થ પાસે જણાય છે, સૂક્ષ્મદર્શક યત્રમા અથવા દૂરબીનમાથી જોતા પદાર્થ મોટા તથા પાસે દેખાય છે. વક્રીભવન થવાથી અજવાળાંના કિરણનુ પૃથક્કરણ થાય છે ને તેથી તેના સાતે રગ જુદા જણાય છે.

પાઠ ૯૦

ગર=અદરનો માવો, ગર્ભ
ઘર્ષણવીજળી=બે પદાર્થોને ઘસવાથી જે વીજળી ઉત્પન્ન થાય છે તે
આકર્ષાય=ખેચાય

સવાલ—ઘર્ષણ વીજળી એટલે શુ તે પ્રયોગ કરી સમજાવો. કયા કયા પદાર્થમા વિદ્યુત શક્તિ ઉત્પન્ન થઇ શકે? કાચમાં વિદ્યુત વહેતી નથી તે પ્રયોગથી સાબીત કરો વિરૂદ્ધ ગુણવાળી વિદ્યુત ઉત્પન્ન કરી બતાવો વિદ્યુતનો ઉપયોગ કહો.

પાઠ ૯૧.

ઢઢ્ઢો=પતગની વચ્ચેની ઉભી દાંડી
ઘનઘોર=અધારાએલું
બગ=નાશ

વિદ્યુતવાહક=(વિદ્યુત+વાહક)=જેમા થઇને વીજળી ઝટ વહી શકે છે તે
સર્પાકાર=(સર્પ+આકાર)=સાપના જેવો ઘાટ
ધારણા=અટકળ, અનુમાન
ધ્વનિ=અવાજ

સવાલ—વાદળમાથી વીજળીને નીચે ઉતારવા માટે ફ્રેંકલીને શી યોજના કરી? વાતાવરણમા વીજળી ક્યારે ક્યારે હોય છે એ બાબત કઇ નિયમ છે? વીજળી ક્યારે પડે છે? મોટી ઇમારતનો વીજળીથી બચાવ કરવાને શી ગોઠવણ કરેલી હોય છે? કેવા પદાર્થપર વીજળી પડવાનો સભવ વધારે છે? વીજળીનો ચમકારો પહેલો થાય છે ને ગર્જના મોડી સભળાય છે તેનુ કારણ શુ

સાર—વીજળી કોઇ પદાર્થ પર પડીને નુકસાન કરે છે તેમ એનાથી લાભ પણ ઘણા છે ૧) હલકી ધાતુપર કીમતી ધાતુ ચઢાવી શકાય છે ૨) આગબોટ ચાલે છે ૩) ભાગેલા વહાણના ખોખા દરીઆમાથી ઉડાવી દે છે ૪) પહાડ ફાડી રસ્તા બનાવે છે ૫) લાખો ગાઉની ખબર ટુક મુદતમા પહોચાડે છે. ૭) આગગાડી ચાલે છે ૮) છબીઓ પડે છે ૯) દીવા થાય છે. ૧૦) સચાઓ એની મદદથી ચલાવાય છે વગેરે વગેરે

પાઠ ૯૨.

નાવિક=(નૌ=વહાણ+ઇક)=વહાણવટી, સુકાની, ટંડેલ

અન્વય—(લોહ)ચુબક લોહને નચવે (છે) (અને) ઉત્તર દિશામાં રાખે (છે,) નાવિક હોકાયત્રથી ખરેખર આશીશ દે (છે)

સમજુતી—લોહચુંબક લોઢાને નચવે છે અને (હોકાયત્રની સોયને) ઉત્તર દિશામા રાખે છે, માટે હોકાયત્રથી વહાણવાળા ખરેખર

આશીશ દે છે

લોહકાંત=લોઢાને ખેંચનાર, લોહચુંબક	આભ=વાદળ
ચમકપાણુ=એક જાતનું મટોડી સાથે મળી ગએલું લોઢું	માલમ=કમાનના હાથ નીચેનો અમલદાર
આકર્ષણ શક્તિ=ખેંચાણ શક્તિ	ઘર=હરકોઇ વસ્તુ મૂકવા માટે અંદરથી પોલી જે વસ્તુ તે
ઘુમરી=ચકરી	

સવાલ—લોઢાને ખેંચવાનો ગુણ શેમાં હોય છે? લોઢાને આપણે એવો ગુણ આપી શકીએ છીએ તે પ્રયોગથી સાબીત કરો. લોહચુંબકના કયા ભાગપર ચુંબક ગુણ હોય છે? લોહચુંબકનો ગુણ કઇ દિશા તરફ વળી રહેવાનો છે, એ પ્રયોગથી સાબીત કરી બતાવો. હોકાયંત્રની શોધ આજથી કેટલા વર્ષપર થઈ અને જયારે એ યંત્ર નહોતું ત્યારે શી શી હરકતો પડતી હતી? હોકાયંત્રની રચના સમજાવો, જમીનપર વાપરવાનું હોકાયંત્ર અને દરીઆમાં વાપરવાનું હોકાયંત્ર એ બેમાં શું ફેર હોય છે?

પાઠ ૬૩.

ઘટના=બનાવટ	કિંચિત=જરા જેટલા, થોડા
અદ્રશ્ય=દેખાય નહિ તેવું, ગુપ્ત	દહન=સળગવું તે, બળવું તે
વહેર=ઝીણો ભુકો	સેંદ્રિય=(સ+ઇંદ્રિય)=ઇંદ્રિયવાળો
	અંશ=ભાગ

સવાલ—હવામાં ઓક્સિજન શા પ્રમાણમાં છે? હવામાં ઓક્સિજન પાંચમા ભાગ જેટલો છે તે પ્રયોગથી સાબીત કરી બતાવો. હવામાં બીજું કયું મુખ્ય તત્ત્વ છે? નૈટ્રોજનનો ગુણ કહો. હવા કયા કયા બે મુખ્ય તત્ત્વના સંયોગથી બનેલી છે? હવામાં એ બે તત્ત્વ સિવાય બીજા કયા કયા પદાર્થો છે? પાણીની વરાળ શા પ્રમા-

ણુમા છે ? કાર્બોનિક એસિડ ગ્યાસ શા પ્રમાણમા છે ?

પાઠ ૯૪	સોડાવાળુ પાણી
ઘટકાવયવ=(ઘટક=તત્વ+અવયવ=ભાગ=)તત્વનો ભાગ	ઉચ્છ્વાસ=(ઉત્=ઉચો+શ્વાસ=દમ કાઢવો તે) દમ મૂકવો તે
પેશી=ઝીણા જતુ	પૂર્તિ=પૂરણી
તેજાબ=એસિડ	ઉત્કૃષ્ટ=ઘણું સારૂ, શ્રેષ્ઠ
સોડાવોટર=(સોડા+વોટર=પાણી)=	

સવાલ—ઓક્સિજનના ગુણ તથા ઉપયોગ કહો નૈટ્રોજનના ગુણ તથા ઉપયોગ ગણાવો કાર્બોનિક એસિડ ગ્યાસ શુ શુ મળીને બનેલો છે ? કાર્બોનિક એસિડ વાયુ હવા કરતા ભારે છે તે તમે શાથી જાણ્યુ ? કાર્બોનિક એસિડ ગ્યાસ કોને ફાયદો કરતા છે ? પ્રાણીઓ શ્વાસમા હવામાથી શુ લે છે ને શુ બહાર કાઢે છે ?

સાર—શીશીમા દીવો બળવાથી કાર્બોનિક એસિડ ગ્યાસ ઉત્પન્ન કરી શકાય છે, એજ શીશીમા જો આપણે દીવો મૂકીએ તો તે હોલવાઇ જાય છે. કાર્બોનિક એસિડ ગ્યાસ એ ઝેરી હવા છે. પ્રાણીને તે કામનો નથી, પણ વનસ્પતિને તે ઘણો જરૂરનો છે, પ્રાણીઓ જે વાયુ લે છે તે ઓક્સિજન ઓક્સિજન વગર પ્રાણીઓ જીવી શકે નહિ, માટે એને પ્રાણવાયુ પણ કહે છે જો આપણે બરણીમા ફોસ્ફરસ બાળીશુ તો તેમા ફોસ્ફરસ એસિડ બનશે અને તેમાની હવામાનો નૈટ્રોજન તેમાં રહેશે. એ દહન ક્રિયાને મદદ કરતો નથી, અને એ જીવતા પ્રાણીને ઉપયોગી નથી વળી તેમા ઉદરો મુકવાથી તેઓ તરત મરી જાય છે. એમા સ્વાદ અને વાસ નથી. ઓક્સિજન વાયુ એકલો લેવાથી નુકસાન થાય છે કારણ કે તે બહુ જલદ છે, માટે તેને મદદ કરવાને

નેટ્રોજન ઉપયોગી છે, જો તમે સ્લેટપર ઉચ્છ્વાસ મૂકશો તો તે ભીની થશે. એ ઉપરથી જણાય છે કે હવામા પાણીની વરાળ છે જો હવામા પાણીની વરાળ ન હોય તો સઘળી વનસ્પતિ સુકાઇ જાય અને પ્રાણીઓ મરી જાય એને લીધેજ વનસ્પતિ લીલી રહે છે, ચુનામા નવસાર મેળવવાથી એમોનીઆ ઉત્પન્ન કરી શકાય છે વાતાવરણમા (હવામા) ઓક્સિજન, નેટ્રોજન, કાર્બોનિક એસિડ ગ્યાસ, પાણીની વરાળ ને એમોનીઆ હોય છે ૧૦૦ ભાગ વાતાવરણ (હવા) મા ૨૧ ભાગ ઓક્સિજન, ૭૮$\frac{૪}{૧૦}$ ભાગ નૈટ્રોજન અને $\frac{૧}{૧૦}$ ભાગ કાર્બોનિક એસિડ ગ્યાસ, પાણીની વરાળ, એમોનીઆ, અને ઝીણી રજ વગેરે હોય છે.

પાઠ ૯૫.

કાળજુ=કલેજું, પેટમાનુ જમણી તરફનુ એક અગ

બરોળ=પેટમાની ડાબી બાજુની ગાઠ, તલ્લી

મૂત્રપિંડ=ગુરદા, પેઢુમા રહેલી પિશાબની ગાઠ

ઉદર=પેટ

પ્રત્યક્ષ=ખુલી

પરોક્ષ=અદ્રશ્ય, ગુપ્ત

પિત્તાશય=(પિત્ત+આશય=ઠેકાણુ) પિત્તને રહેવાનુ ઠેકાણુ, કાળજુ

યકૃત=હૃદય, કાળજું

આંતરડુ=પેટના ડાબા છેડાથી ગાડની કુલી સુધીની જે નળીમા નર્ક રહે છે અને જેમાથી નર્ક નીચે ઉતરે છે તે, મળ નળી

રતુમડો=રતાશ પડતો

કોષો=શરીરમા પાચ ઘર કલ્પ્યા છે તે (પ્રાણમય, મનોમય, વિજ્ઞા-નમય, આનદમય, અન્નમય)

માતબર=ધાડુ ને મેલુ

પિત્ત=કાળજામા લોહીથી જુદો પડેલો પીળો પ્રવાહી પદાર્થ

દ્વાર=બારણા; રસ્તા, કાણા

માસરસ=માસગોળમાથી નીકળેલો

રસ, જેમાથી માસ બને છે તે
શર્કરા=ખાડ, સાકર
બેચેની=ઉદાસી, અસુખ
ગભીર=ભય કર
પ્લીહા=બરોળ
અતર્ગોળ=માહેથી ગોળ
ગુરદા=મૂત્રપિંડો
રગસીઆ=લામો વખત પહોચે એવા

પાઠ ૯૬

મુકાબલો=સરખામણી
પ્રકાશમાન=(પ્રકાશ+માન)=તેજસ્વી
તેજોમય=પ્રકાશિત
તેજાવરણ=(તેજ+આવરણ=ઢાકણુ) પ્રકાશનુ ઢાકણ
રગાવરણ=(રગ+આવરણ)=રગનુ ઢાકણ
મુકુટાવરણ=(મુકુટ+આવરણ)= કિરણોનુ ઢાકણ
વિલક્ષણ=નવાઈ જેવા

સવાલ—પૃથ્વીથી સુરજ કેટલો આઘો છે? પૃથ્વીથી સુરજ કેટલા ગણો મોટો છે? પૃથ્વીથી સુરજ જેટલા ગણો મોટો છે તેટલા ગણો ભારે છે કે નહિ? અને નહિ તો તેનુ કારણ શુ? સૂર્ય પોતાની ધરીનો એક ફેરો કેટલા વખતમા ફરી વળે છે? તેજાવરણ સિવાય બીજા આવરણ છે કે નહિ અને છે તો કયા કયા? રગાવરણ શેનુ બનેલુ હોય છે? મુકુટાવરણ શેનુ બનેલુ છે? એ આવરણો દેખાતાં કેમ નથી? એ આવરણો કયારે દેખી શકાય છે? -

પાઠ ૯૭.

કળા=ચદ્રબિંબનો ૧૬ મો ભાગ, તેજ
સૂર્યગ્રહણ=જ્યારે સૂર્ય અને પૃથ્વી એ બેની વચ્ચે ચદ્ર આવે છે ત્યારે ચદ્રની છાયા પૃથ્વી ઉપર પડવાથી પૃથ્વીના લોકોને સૂર્ય દેખાતો નથી. (એ અમાસે થાય છે) કેમકે તેજ દિવસે સૂર્ય, ચદ્ર અને પૃથ્વી એ ત્રણે સીધી લીટીમા આવે છે સૂર્યગ્રહણ ત્રણ જાતનુ થાય છે (૧) ખગ્રાસ, (૨) કંકણાકાર, (૩) ખડીત

ગ્રહણ=(ગ્રહ=લેવુ+અન=ક્રિયા બતાવનાર પ્રત્યય)=આકાશમા એક પદાર્થનો છાયો બીજા પદાર્થપર પડે છે ત્યારે તે બીજા પદાર્થનુ ગ્રહણ થયુ કહેવાય છે

ધૂમકેતુ=પુછડીઓ તારો

ષષ્ઠાંશ=(ષષ્ઠ=છ+અંશ) છઠ્ઠો ભાગ

નિરીક્ષક=ધારી ધારીને જોનાર

નિરીક્ષણ=ધારી ધારીને જોવુ તે.

સેંટિગ્રેડ=સો અંશનુ ગરમીમાપકયંત્ર

અમાસ=સંસ્કૃત અમાવાસ્યા ઉપરથી અમા=સાથે+વસ=રહેવુ)

સવાલ—ચદ્રને પૃથ્વીનો ઉપગ્રહ શા માટે કહે છે? પૃથ્વીની આસપાસ કેટલા દિવસમા એક ફેરો ફરી વળે છે? ચદ્રનો અર્ધોજ ભાગ આપણને શા માટેજ દેખાય છે? ચદ્રની કળા સમજાવવા માટે શો પ્રયોગ કરશો? એ પ્રયોગ કરી બતાવો. સૂર્યગ્રહણ અને ચંદ્રગ્રહણ થવાના કારણ કહો ચદ્ર પૃથ્વીથી કેટલે અંતરે છે? ચંદ્રમા કરતા પૃથ્વીનુ વજન કેટલા ગણુ છે? પૃથ્વીપર જે પદાર્થનુ વજન ૬ શેર થાય તેજ પદાર્થ ચંદ્રમા લઇ જવાથી તેનુ કેટલુ વજન થશે અને શા કારણથી? ચદ્રને દૂરબીનમાથી જોવાથી તેમા શુ શુ દેખાય છે? ચદ્રમા કેટલા દિવસનો દહાડો અને કેટલી દિવસની રાત હોય છે? આપણા જોવામા જેવા પ્રાણી અને વનસ્પતિ આવે છે તેવાં પ્રાણી અને વનસ્પતિ ચદ્રમા કેમ જીવી શકતા નથી?

પાઠ ૯૮.

કક્ષા=સૂર્યની આસપાસ પૃથ્વીને ફરવાનો માર્ગ

મુખ્યગ્રહ=સૂર્યની આસપાસ ફરનારે ગ્રહ, એ આઠ છે (૧) પૃથ્વી ૨) બુધ ૩) શુક્ર ૪) મંગળ ૫) બૃહસ્પતિ ૬) શનિ ૭) યુરેનેસ ૮) નેપચ્યુન

ખગોળવેત્તા=(ખ=આકાશ+ગોળ=ગોળો+વિદ્=જાણવું+તા=પણું)=આકાશ સંબંધી જ્ઞાન ધરાવનાર

અવગણના=(અવ+ગણના=ગણતરી)=તિરસ્કાર

સવાલ—સૂર્યની આસપાસ કયા કયા ગ્રહો ફરે છે? અંદરના ને બહારના ગ્રહોના નામ દો. કયા બે ગ્રહો દેખાતા નથી અને શા કારણથી? કયા દેશમા બુધને જોવાનું અઘરૂ છે? બુધ અને શુક્ર સૂર્યથી કેટલે દૂર છે અને તેઓ સૂર્યની આસપાસ કેટલા વખતમા ફરી રહે છે? બુધનો અને શુક્રનો દિવસ કેટકેટલા કલાકનો છે? આપણી પૃથ્વીથી શુક્ર વધારેમા વધારે ને ઓછામા ઓછો કેટલો દૂર છે? આપણે ત્યાની સાધારણ હવા કરતા શુક્રની હવા શા કારણથી વધારે ગરમ હોવી જોઈએ? આપણી પૃથ્વીપર જેમ ઋતુભેદ થાય છે તેમ શુક્રપર થતા હશે કે નહિ?

સમાપ્ત.